

**BRUCK JAKAB (1845–1902):
SEMMEIWEIS IGNÁC FÜLÖP (1818–1865)
ÉS A GYERMEKÁGYI LÁZ OKA FELDERÍTÉSÉNEK
KUTATÁSTÖRTÉNETE¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

A gyermekágyi láznak az emberi nemet pusztító betegségek közt jelentékeny szerep jutott. Már az ó- és a középkor íróinak figyelmét is magára vonta; úgy látszik azonban, hogy ijesztő alakban és mérvben csakis a 17. század vége felé kezdett mutatkozni, egyidejűleg a nagyobb szabású szülőházak alapításával.

Legelőbb a párizsi Hotel-Dieu-ben lépett fel, mely különösen 1664-ben volt első ízben színhelye nagyobb mérvű pusztításának. Meglepte ezután a világ majdnem minden szülészeti intézetét, helyenként oly gyorsan és tömegesen ragadva el a gyermekágyasokat, hogy valóságos epidémia jellegét ölté magára.

Mindazonáltal századunk első negyedéig mindenütt csak futólag jelentkezett, s a rendes viszonyokat, melyek között a szülészeti intézetekben ápoltak egészségi állapota alig hagyott fenn kívánnivalót, csak rövid időre zavarta meg.

A kórbonctan művelésének terjedésével azonban, csaknem állandóan befészkelte magát mindenüvé, ahol szülönők nagyobb számban voltak együtt.

Tanulságosak e viszonyokra nézve a bécsi cs. kir. Közkórház kimutatásai.

Ha végigtekintünk rajtuk az intézet megnyitásától, vagyis 1784. augusztus 16-tól egészen 1847-ig, lehetetlen, hogy szemünkbe ne tűnjék az a lényeges különbség, mely a szülönők egészségi viszonyai tekintetében az 1823. évet követő időszak és az azt megelőző évek közt létezik. Ugyanis 1784-től 1823-ig van 25 év, melyben a szülönők halálozása 1% alatt maradt; hét év, melyben e halálozás valamivel nagyobb volt 1%-nál; öt év, melyben a halálozás valamivel túlhaladta a 2%-ot. Csakis egy évben tett ki a halálozás 3,2%-ot és csupán egyben szállt fel 4,98%-ra. Ellenben 1823-tól 1847-ig a halálozás legkisebb mérve máris 2,15%-ot mutat, míg a többi években – eltekintve az 1842. évtől, melyben a szülönőknek nem kevesebb, mint 2,10%-a halt el – a gyermekágyasok halálozási aránya 3 és 8% közt ingadozik.²

¹ Forrás: Bruck Jakab: Semmelweis Ignác Fülöp. Tanulmány. Bp., 1885. 92 p., 1 t. A tanulmány ajánlása: „Méltóságos dr. Markusovszky Lajos vallás- és közoktatásügyi ministeri tanácsos úrnak, a Magyar Orvosi Könyvtár Társulat elnökének, tisztelete jeléül a szerző.”

² Haller, Carl: Aerztlicher Bericht über das k. k. Krankenhaug in Wien stb. Zeitschr. der k. k. Ges. d. Aerzte in Wien. 5. Jahrg. 2. Band.; Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers. Von Ignaz Philipp Semmelweis, Dr. der Medizin und Chirurgie, Magister der Geburtshilfe, o. ö. Professor der theoretischen und practischen Geburtshilfe an der kön. Ung. Universität zu Pest etc. etc. Pest, Wien und Leipzig, 1861. C. A. Hartleben's Verlags-Expedition. p. 62.

Ugyanily kedvezőtlen viszonyok uralkodtak e század második negyedétől kezdve a francia szülőházakban is. A párizsi Maternité-ben, nevezetesen 1828-tól 1848-ig a legkedvezőbb évben is, a szülők 1,59%-a halt el, de voltak évek, melyekben 100 szülésre 5, 8, sőt 9 haláleset is jutott.³ Dubois klinikáján is sűrűen fordultak elő a gyermekági láz esetei. 1835-től 1848-ig az ott lebetegedett 9273 szülő közül 422 halt el (4,55%).⁴ 1844-től 1848-ig a Pitié-ben a szülők évi halálozása 8,33 és 12,50%, a Hotel-Dieu-ben 2,94 és 6,66, a Marguerité-ben 3,03 és 8,33%, a Hospital des Cliniques-ben 2 és 3,70%, a Maison d'accouchement-ben 2,70 és 4,35%, a Beaujon-ban 1,72 és 7,14%, a St. Louis-ban 1,07 és 1,66% közt váltakozott stb.⁵

A szentpétervári bábaképezde szülészeti kórodáján 1845-től 1859-ig, tehát 15 éven át észlelt legkisebb évi halálozás még mindig 1,2% volt, de akadtak évek, melyekben a halálozás 4,7, sőt 6,3%-ra is emelkedett.⁶

Határozottan kedvezőbb viszonyokat – az ubóbb kifejtendő okoknál fogva – csakis az angol, skót és ír szülőházak voltak képesek felmutatni. E tekintetben különösen a dublini szülészeti intézet érdemel említést, amennyiben 1784-től 1849-ig az ott lebetegedett 141903 szülő közül csak 1758 (azaz 1,21%) halt el.⁷

Ugyanezen időközben a bécsi közkórházban 153841 szülő nő ápolatott; ezek közül meghalt 6224, azaz 4,04%.⁸

A gyermekági láz esetei a londoni szülőházakban is ritkán észleltettek; habár ezek sem maradtak egészen mentek ez öldöklő kórtól. Sőt a General Lying-in-hospital időnként hajmeresztő adatokat mutatott fel ez irányban. Így 1841-ben az ott ápoltnak éppen 12,82%-a, 1838-ban pedig 26,76%-a halt el gyermekági lázban. De másrészt ugyanezen szülőházban 1844-től 1846-ig 560 szülő közül egy sem lett áldozata e kórnak.⁹

Mindezen adatokon kívül, melyek eléggé jellemzően tüntetik fel a gyermekági láz által időnként okozott pusztításokat, még sokkal többet is sorolhatnánk föl; e helyett azonban csak utalunk a „gyermekági láz-járványoknak” Hirsch által összeállított jegyzékére, noha még az sem mondatik teljesnek szerzője által.¹⁰ E jegyzék szerint a múlt század hatvanas éveitől kezdve alig volt év, melyben a gyermekági láz itt vagy amott ne követelte volna nagy számban áldozatait, különösen a szülőházaktól, de a magánházaktól is, habár itt a szülők halálozása távolról sem öltött oly arányokat, mint az előbbieken. Míg ugyanis Hirsch számításai szerint az európai kultúr államok szülészeti intézeteiben ápoltak átlagos halálozási aránya 2–4%, sőt kedvezőtlen viszonyok közt még ennél is nagyobb, a lakásaikban lebetegedetteknek csak 0,6–0,7%-a hal el gyermekági lázban.¹¹ Párizs hat nagy szülőházában 1802–1862-ig, középszámítás szerint, a szülők 4,8%-a halt el, míg azok halálozási aránya, kik ugyanazon időszak alatt lakásaikban szültek, nem érte el egészen a 0,6 százalékot.¹²

Mi sem természetesebb, mint hogy a gyermekágiak nagymérvű halálozási aránya korán magára vontak az orvosok figyelmét.

Folyton keresték e kór okait és kutatták természetét; ellene szakadatlanul újabb és újabb rendelkezéseket léptettek életbe; de törekvésük, mely nem volt egyéb, mint tapogatózás a sötétben, teljesen sikertelen maradt. Ahány író foglalkozott e kérdéssel, ahány új orvosi iskola

³ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 174.

⁴ Uo. p. 176.

⁵ Hirsch, A.: Handbuch der hist. geogr. Pathologie. 2. Aufl. Stuttgart, 1883. Band II. p. 312.

⁶ Uo. p. 313.

⁷ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 171.

⁸ Uo. p. 171.

⁹ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 160.; Uő.: Offener Brief an sämtliche Professoren der Geburtshilfe. Ofen, aus der k. u. Universitäts-Buchdruckerei. p. 10.

¹⁰ Hirsch, A.: Handbuch der hist. geogr. Pathologie. Band II. p. 292.

¹¹ Uo. p. 304.

¹² Uo. p. 305.

keletkezett az idők folyamában, mindannyi új meg új teóriát hozott forgalomba. És miután az új nézetek egyike sem tudott annyira érvényre emelkedni, hogy a régebbieket elnyomhatta volna, békében megmaradtak mindannyian egymás mellett. Ily módon keletkezett aztán a gyermekági láznak oly aetiológiája, mely határozatlansága és képtelensége tekintetében páratlan.

Minden alaptalan feltevés vagy légből kapott állítás, mely századokon keresztül a szakirodalomban felmerült, elég jónak tartatott arra, hogy a gyermekági láz legalább egyik oka gyanánt szerepeljen. A divatozó nézetekre minden egyes iskola rányomta azonfelül saját irányának bélyegét is. Találkozunk tehát teóriákkal, melyek majd a havifolyás majd a tejelválasztás rendellenességeiben, nyákos vagy epés anyagok felhalmozódásában, vagy a méh, a belek, a cseplesz és a hashártya lobosodásában stb. vélték feltalálni a gyermekági láz lényegét vagy keletkezésének okát, míg végre a krasisok tana előállt és számos követőre akadt haemato- teóriájával, mely szerint a gyermekági láz lényege a vérnek valamely ismeretlen behatás által előidézt, specifikus átváltozásában keresendő. Fergusson, de különösen Scanzoni ráutalt a terhesek és gyermekágyasok vérében nagyobb mennyiségben előforduló rostonyára – Hyperinosis –, mely kedvezőtlen befolyások alatt még inkább felszaporodnék és végtére izzadmányok alakjában a vérből kicsapódnék. De a vérvegyület egyéb átváltozásai is – szerintük – okai lehetnek a gyermekági láznak.¹³

Helyet találnak még kórtanában a vér „hyperinosis, hydraemiája és uraemiája”, a szülés által előidézt, idegizgatottság a méhnek a szülés után beálló kisebbedése, illetőleg a szomszéd szervekre gyakorolt nyomás megszűnése; a méh hiányos összehúzódása; méhvérzések; kedvezőtlen életviszonyok; meghűlés; lobos bántalmak a terhesség alatt (mellhártya-, tüdőlob, acut Bright-kór); sápkór; lelki felindulások, melyek különösen veszélyesek, ha a vér a gyermekági funkciók által még nem szabadult meg hyperinosisától; gyomorrontás; nagyfokú szomj az italok elvonása következtében, mert a vér mennyisége ez által kevesbítettik, az edények összeesnek, s ily módon a méhürben pangó váladékok könnyebben és élénkebben felszívódnak, ami végzetes következményeket von maga után stb. stb.¹⁴

Ezek voltak a nézetek, melyek Némethonban és részben Franciaországban is a gyermekági láz okaira nézve Semmelweis fellépése előtt, sőt még hosszú ideig azután is, általánosan el voltak fogadva. És bámulatos, hogy a kórokok rendkívüli sokfélesége – mely már önmagában véve is gyanút kelthetett – a működő számos szakférfiak egyikének sem tűnt fel.

Valamint a gyermekági láz okaira, épp úgy nem tudtak annak természetére nézve biztos megállapodásra jutni. Voltak, kik azt miasmaticus természetűnek tartották, némelyek pedig – de ezek száma felette csekély volt – contagiosusnak, míg ismét mások miasmatico-

¹³ Miképp képzeltek ezeket a „kedvezőtlen befolyások”-at, arra legjobban megfelel K. Braun, 1857-ben megjelent: 'Lehrbuch der Geburtshilfe' c. munkájában, mely szerint a gyermekági láz: heveny jellegű zymoticus betegség, „welche bei Praedisposition eines Individuums auch durch allgemeine Schädlichkeiten, wie durch Gemütserschütterungen, Erkältung u. s. w. hervorgerufen werden kann, in der Regel aber durch eigenthümliche epidemische und endemische Einflüsse durch Miasmen, Contagien, zersetzte thierische Stoffe erzeugt wird, wobei das Fremdartige, Eigenthümliche als Ferment wirkt und durch Contact die Blutmasse in Gährung versetzt.” (Braun, C.: Lehrbuch der Geburtshilfe. Wien, 1857. p. 913.)

Ily nézeteket vallott Braun tíz évvel azután, hogy Semmelweis már rámutatott a gyermekági láz valódi okára. Braun különben nem kevesebb, mint 30 pont alatt számlálja elő a gyermekági láz többé-kevésbé nyomós okait. Ezek között – igaz – akad olyan is, amelynek helyessége iránt saját magának is kételyei vannak, s ezek sorába tartozik a Semmelweis-féle „Hypothese der cadaverösen Infection”, de annál nagyobb súlyt fektet a concepióra, mely szerinte: „die entfernteste Veranlassung zu den Puerperalprocessen, bei welcher durch die katalytische Einwirkung des Sperma virile eine Reihe von Metamorphosen im weiblichen Organismus bedingt, ein mannigfacher Stoffwechsel und vielfache zum Theile noch unbekannte Veränderungen des Blutes hervorgerufen werden.” (Braun, C.: Lehrbuch der Geburtshilfe. Wien, 1857. p. 915.)

¹⁴ Uo. p. 920.

contagiosusnak mondták. Ez utóbbiak felfogása szerint a túlszűfolt, rosszul szellőztetett termekben, az ott fekvő számos gyermekágyas emanatioiból egy miasma fejlődik, mely nagybárá a légző szervek útján (Scanzoni) jut a szülők vérébe, azt megmérgezi és ily módon idézi elő a gyermekágyi lázat. Csakis akkor lehetséges, hogy ezen miasma contagiummá változzék át, ha a betegség már epidemiává fejlődött.

Egészen eltérő álláspontot foglaltak el az angolok a gyermekágyi láz kérdésével szemben.

Mint kitűnő észlelőknek csakhamar számos oly mozzanatokat sikerült felfedezniük, melyek a gyermekágyi lázzal határozott és okszerű összefüggésbe voltak hozhatók, s ha az általuk helyesen észlelt tények értelmezésében épp oly szerencsések lettek volna, mint magában az észlelésben: őket kellene ma a gyermekágyi láz okai megfejtőinek tartanunk.

Reedal, Sleighth, Hardy, Allen, Robertson, Storrs¹⁵ és mások, de különösen az utóbbi, tapasztalták, hogy számosan azon szülők közül, kiknél oly időben segédkeztek, midőn megelőzőleg vagy hullák boncolásával, megbetegedett szülőkkel, vagy üszkös, éves sebekben, vagy orbáncban szenvedő betegekkel foglalkoztak, csakhamar súlyos gyermekágyi lázba estek és elhaltak. Tapasztalták továbbá, hogy a megbetegedett szülőket ápoló személyek közül egyik-másik orbáncba esett; sőt Storrs a negyvenes években közölt is több esetet, amidőn az ily módon megbetegedettek közül egynéhányan – és ezek között férfiak is voltak – a gyermekágyi láz tüneteire hasonló tünetek közt haltak el és a boncletet is megegyezett a fentebbi kórál előfordulni szokott változásokkal. – Utalt egyszersmind arra a tapasztalásra, hogy a gyermekágyi lázban szenvedők által világra hozott és rövid idő után elhalt gyermekeken hasonló kórbonctani változások voltak észlelhetők, mint a gyermekágyi lázban elhalt nők hulláin stb. –, ezek alapján aztán kimondta, hogy a gyermekágyi láz egyik egyénről a másikra átvihető betegség. Sőt kimondta azt is, hogy az valamely állati mérge által okozatik.

Tagadhatatlanul mindezen észleletek helyesek voltak, de sajnós, hogy úgy Storrs, mint társai – nem lévén képesek a korunkban általánosan uralkodó nézeteken felülemelkedni – a gyermekágyi lázat szintén specifikus természetűnek tartották, létokát pedig azonosnak hitték, különösen az orbánc mérgével. De másrészt körgerjesztő gyanánt a vörheny, sőt a hagymáz mérgét is szerepeltették, mert egyes esetekben azt vélték tapasztalni, hogy a vörheny és hagymáz ragályanyagának átvitele szülőkre, ezeknél gyermekágyi lázat idéz elő, míg a gyermekágyi lázban szenvedőktől eredő kóroanyag másoknál vörhenyes vagy hagymázos betegségeket is okozhat.

És ez volt az a pont, melynél mindinkább eltereltetni engedték magukat az elfogulatlan észlelések ösvényéről, s jogosan mondhatta róluk Semmelweis, hogy megtalálták ugyan az igazság egy részét, de nem az egész igazságot.¹⁶ Pedig a tapasztalás azt bizonyítja, hogy az igazságnak ily távoli és részleges megközelítése inkább akadályozza annak teljes felderítését mint a tévedés. Mert míg a tévedés tarthatatlanságát előbb-utóbb kénytelen mindenki belátni, addig az igazságnak ily részletei sokszor a legalaposabb észlelőket is arra csábítják, hogy reájuk egész hypothesiseket alapítsanak, melyek aztán a szemlélődést a valósággal egészen ellenkező irányba terelik, s így nem eredményeznek mást, mint a függő kérdés teljes összebonyolítását, melynek zavarában végre az is elvész utóbb, ami valónak bizonyult.

Így történt ez Angliában is, hol csakhamar Storrs és társainak észleletei, valamint az azokhoz kötött érvelések feledékenységbe mentek, vagy jobban mondva annyira kiforgattak eredeti alakjukból, hogy jóformán értéktelenné váltak.

Németországban ez észleletek különben már kezdettől fogva sem tudtak hitelre vergődni. Különösen a gyermekágyi láz contagiosus jellege teljesen megtagadtatott. Kiwisch az angolok állításaival szemben felhozta,¹⁷ hogy akárhányszor segédkezett gyermekágyi lázban elhaltak

¹⁵ Arneth: Über Geburtshilfe und Gynaekologie in Frankreich, Grossbritannien und Irland. Wien, 1853.

¹⁶ Semmelweis, I.: Offener Brief an sämtliche Professoren der Geburtshilfe. p. 21.

¹⁷ Canstatt, Jahresberichte, 1845.

felboncolása után „minden különös elővigyázat alkalmazása nélkül” szülónőknél és gyermekágyasoknál anélkül, hogy az az illetőkre nézve a legkisebb hátránnyal járt volna. „Nie konnte ich – így folytatja – den Ursprung des Puerperalfiebers durch Infection von einem gangraenösen Erysipel entdecken.”

Virchow,¹⁸ 15 évvel később (1863) hasonlóképpen nyilatkozik. „Ich selbst habe, während ich täglich mit Leichen und Leichentheilen beschäftigt war, auf meiner Abtheilung in der Charité jahrelang Wöchnerinnen mit dem besten Erfolge behandelt.”

De hogy hova fajultak magában Angliában is Sleight, Hardy, Storrs stb. részben helyes észleléseken alapuló nézetei, azt legjobban mutatják a londoni Obstetrical society 1875. évi tárgyalásai, melyeket Hegar éles gúnnal akkép jellemez, hogy azokban mindennemű aetiologicus nézeteknek valóságos olla potridája volt található, „eine Collection neuer oder ganz veralteter Ansichten, letztere reflectirt, oder etwas modificirt in einem mehr modernen Gehirn”. Braxton-Hicks e gyűlésen tartott előadásában a gyermekágyi láznak általa észlelt 87 esete közül a betegség eredetét 67 esetben valami állati méregből, nevezetesen felerészben vörhenyből származtatja, 10 esetben lelki felindulásokat, 5 esetben traumát és végre 5 esetben ismeretlen okokat szerepeltet mint kórgerjesztőket. Barnes pedig autogén és heterogén gyermekágyi lázat ismer. Az utóbbi létrejöhet vörhenyméreg vagy pedig valamely kártékony behatás által, melyet az orvos bőre produkál, s mely a baba lehelletében is előfordulhat. Külső behatás nélkül pedig a gyermekágyi láz, szerinte, akként jön létre, hogy azok az anyagok, melyek szülés után, a méh visszafejlődése alkalmával a vérbe jutnak, nem elég gyorsan kűszöböltetnek ki az organizmusból stb.

A franciák, a gyermekágyi láz kóroktanát illetőleg, egészen a németek nyomain haladtak. Az egyéni dispositiónak a terhesség által megmásított vérvegyületnek, athmosphäricus, telluricus és cosmicus befolyásoknak ők is nagy jelentőséget tulajdonítottak; pedig nem hiányoztak náluk sem oly régibb észlelések, melyek őket is a helyes útra terelhetnék volna. Már a Hotel-Dieu-ben előfordult első nagyobb úgynevezett epidemia alkalmával (1664) a gyermekágyasok nagyobb mérvű halálozását oki viszonyba hozták avval a körülménnyel, hogy közvetlen felettük volt a sebészi osztály elhelyezve, s tapasztalhatták, hogy a halálesetek száma csökkent, midőn ez osztályt távolabb fekvő termekbe tették át. De ezt a tapasztalást épp oly kevésbé tudták kóroktani tekintetben értékesíteni, mint később Cruveilhier útmutatásait, ki először hasonlította össze a gyermekágyast a sebesülttel. Franciaországban épp oly kevésbé gondoltak arra, mint másutt, hogy keressék azt a viszonyt, mely a gyermekágyasok megbetegedése és azon kór közt, mely különösen a sebzéseket gyakran szokta követni – a pyaemia közt esetleg fennállhat. Hegar ezt annál feltűnőbbnek találja, mert mindkét, egymással oly nagy hasonlatosságban levő kóros folyamat teóriája, habár egymástól látszólag függetlenül keletkezett, lényegében megegyezett, amennyiben a pyaemia okául is egy sajátos külső behatást, általános járványos befolyást vettek föl, vagy kórházi miasmát, mely a vérbe jutva, azt felbontja.¹⁹ Hogy ezeket a miasmaticus behatásokat megmagyarázhassák, a sebészek szintén a krasisok tanához folyamodtak, s a vérvegyület mindenféle átváltozásait felvették.²⁰

A gyermekágyi láznak fentiekben vázolt kórtana, melyben oly nagy szerep jutott az ember hatáskörén kívül eső tényezőknek, mely annyira hangsúlyozta az egyéni dispositiót, a

¹⁸ Virchow: Gutachten über eine in Prag zu errichtende Geburtsanstalt. Gesammelte Abhandlungen aus dem Gebiete der öffentl. Medicin. 1879. – 2. Band. p. 87.

¹⁹ Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und seine Lehre. Zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg–Tübingen, 1882. p. 9.

²⁰ Ők is általában tagadták a baj contagiosus természetét, s hogy az analógia teljes legyen, Billroth még 1861-ben, épp úgy mint a gyermekágyi lázra nézve Kiwisch és Virchow tettek, úgy nyilatkozik, hogy: „Mir ist nie ein Fall vorgekommen, wo eine Ansteckung eines Gesunden von einem Pyaemischen hätte angenommen werden müssen, das heisst, wo metastasirende Dyscrasie bei einem Gesunden oder mit geringer Wunde behafteten in Folge von nachweisbarer Contagion aufgetreten wäre. (Archiv für klin. Chirurgie. II. köt.)

terhesek, a szülönők megmásított vérvegyületét, mely a kór kitörését függővé tette atmosphaericus, telluricus és cosmicus befolyásoktól, jóformán már eleve lemondott minden óvó intézkedés sikeréről, s hogy Semmelweis egy találó hasonlatával éljünk: a török szerepére juttatta az orvost, „ki fatalisticus, tétlen resignatióval nézi, miként sujtja a szerencsétlenség az oltalmára bízott szülönöket”.²¹

S ha akadtak is, kik ezzel beérni nem akarták, a gyermekági láz kitörése ellen tett intézkedéseik nem voltak egyebek sikertelen próbálgatásoknál.

Csakis az angolok jártak el nagyobb szerencsével a gyermekági láz kitörésének meggátlásában, legalább addig, míg a contagionisták nézetei maradtak túlsúlyban, melyek alapján csakugyan egy célirányos prophylacticus eljárás volt foganatosítható. Az angol szülészek minden boncolás, minden tályognyitás után, továbbá valahányszor hagymázban, vörhenyben vagy orbáncban szenvedő beteggel érintkeztek, nemcsak kezeiket fertőtlenítették chlór-mész-oldatban, hanem át is öltözködtek, nehogy a kór-nemző anyagot átvigyük a szülönőkre; sőt ha mindezek dacára a rájuk bízott szülönők megbetegedtek, egy ideig egészen fel is hagytak a gyakorlattal. Szülészeti intézeteikre nézve is kedvezőbb helyzetben voltak, amennyiben ezek – ellentétben a kontinensen létező viszonyokkal – rendesen önálló, kórházakkal össze nem függő épületekben voltak elhelyezve.

Azonban az angolok által adott példa követők nélkül maradt; valószínűleg azért, mert rendszabályaik elfogadása a gyermekági láz contagiositásának elismerését is feltételezte, mi egyáltalában nem illett a kontinensen uralkodó nézetek keretébe. Anglián kívül a fertőtlenítő eljárásnak még nyoma sem volt; de annál nagyobb mérvben találkozunk mindenütt a gyermekági láz kitörése ellen irányított, s folyton változó kísérletekkel, melyek azonban a legcsekélyebb pozitív eredményre sem vezettek.

Tanulságos példát mutat e tekintetben a bécsi köz-kórház szülészeti osztálya, ahol Simon Zellertől (1784–1815), vagyis az intézet első főnökétől kezdve egészen K. Braunig a gyermekági láz kiirtására szakadatlanul a legkülönbözőbb irányú intézkedések tétettek. Zeller ugyanis abból a tapasztalásból kiindulva, hogy a gondozására bízottak halálozása egy időre megszűnt éppen azon alkalommal, midőn az ágyaik alatt levő szelelőlyukak betömettek: a gyermekági láz okát meghűlésben kereste és ennek a nézetnek megfelelően termeinek ventilátorait, ablakait és ajtóit folyton zárva tartotta és egyáltalában gondosan került a szellőztetést.²² Braun ellenben 1864-ben, midőn egyik előadása alkalmával²³ az osztályán újonnan elkészült szellőztetési készüléket ismertette, úgy nyilatkozott, hogy a tiszta meleg levegő „ist das hygienische Cardinalmittel unter den Präventivmassregeln einer geburtshilflichen Klinik”.

E két, egymással homlokegyenest ellenkező vélemény szembetűnőleg jellemzi azt a tehetetlenséget, amelyre egy minden tudományos alapot nélkülöző kóroktan a szülészeket kárhoztatta.

És e tehetetlenség általános volt, mert a bécsihez egészen hasonló állapotok voltak másutt is. A gyermekági láz ekként mindenütt megkövetelte áldozatait és pedig úgy a magánházaktól, mint különösen a szülészeti intézetektől, mely utóbbiak iránt a bizalmatlanság a közönségben napról napra fokozódott.

Semmelweis elvitázhatatlan és kizárólagos érdeme az, hogy a gyermekági láz kóroktanára vonatkozó ferde nézetek és légből kapott állítások egész rendszerét alapjaiban megingatta és megdöntötte, s e betegségnek egy új, beható megfigyelésen alapuló aetiológiáját megalapította, mely nemcsak egyszerű és világos magyarázatát adta az eddigi

²¹ Semmelweis, I.: Zwei offene Briefe an Dr. J. Späth und an Hofrath Dr. F. W. Scanzoni etc. Pest, 1861. p. 12.

²² Puschmann, T.: Die Medicin in Wien während der letzten 100 Jahre. Wien, 1884. p. 87.

²³ Braun, C.: Ueber Luftwechsel, den neuen Ventilations-Bau mit Benützung der natürlichen Temperaturdifferenzen und Luftströmung, sowie über neue Einrichtungen der ärztlichen Universitäts-linik für Geburtshilfe und Gynaekologie in Wien. Zeitschr. der k. k. Ges. d. Aerzte in Wien. XX. Jahrg. 1. Band. p. 165.

tapasztalatoknak, hanem egyszersmind módot és eszközt nyújtott a fenyegető veszély sikeres elnyomására. Ő volt az, aki kizárva minden egyéb kór-ok gyanánt felhozott tényezőt, először mondotta ki egész határozottsággal, hogy a gyermekági láz sebfertőzősi bántalom, mely állati szervezetekből eredő bomlási anyagoknak káros befolyása által okoztatik. Ő állította először, hogy a gyermekági láz és a pyaemia azonos kórfolyamatok, valamint ő mutatta ki egyúttal, exact észlelések alapján, azokat a módozatokat, melyek útján a fertőzés történhetik. Ez az aetiológia fényes tanúbizonyságot tesz alkotójának éles megfigyelő tehetségéről és elfogulatlan eszmemenetéről, mely nem alteráltatván magát semmiféle tekintély vagy tudományos hagyomány által, mindig saját meggyőződésének irányát követte és éles logikával tudta megkülönböztetni az igazat, a helyest, az igaznak látszótól és tévestől. Semmelweis ekképp nem járt semmi tekintetben sem elődei nyomdokain, és kóroktanát kizárólag a betegági és a boncterem falai közt szerzett alapos és gazdag szakismereteire alapította. Felfedezésének egész története igazolja dr. Eötvös azon szavait, hogy „minden valóban nagy és termékeny gondolat az egyszerű józan ész és nem a tudomány mesterséges eszközei által találtatott fel”.²⁴

Ezzel nem azt kívánjuk mondani, hogy Semmelweis a rendelkezésére álló szakirodalom anyagát nem méltatta vagy abból nem tanult volna – mert korszakot alkotó munkája az ellenkezőt félreismerhetetlenül bizonyítja – csupán azt akarjuk hangsúlyozni, hogy mindenekfölött fényes tehetségének és fennkölt szellemének tulajdonítható, hogy az uralgó és hagyományos nézetek korlátolt nézőpontja fölé emelkedett, ahonnan szabadabb áttekintést nyert az általa vitatott kérdés legkisebb részleteire is. Csak ezáltal volt lehetséges, hogy messze túlhaladta nézeteivel kortársait és pedig a szülészeket épp úgy, mint a sebészeket és kórboncnokokat, kik közül alig akadt valaki, aki képes volt felfogni az általa kimondott eszme nagy horderejét, nevezetesen, hogy az lesz hivatva új alapra fektetni csaknem az egész szülészeti tudományt, s hogy méhében hordotta tényleg mindazt, aminek a mai sebészet legnagyobb vívmányait első sorban köszönheti. Innen magyarázható meg az az elkeseredett harc, mely Semmelweis tana fölött megindult azonnal, mihelyt az a nyilvánosságra jutott. Egy új eszmével lépett a küzdőtérre, mellyel, miután az az általánosan elfogadott nézetekkel meg nem egyezett, fölkelte a küzdelmet a létért, mely az eszmék világában épp oly honos, mint az anyagiban, csakhogy elkeseredettebb, mint amott, mert az igazság, mely csak egy lehet, nem ismer tranzakciót és diadalra jutása után romba dönt mindent, ami vele ellentétes, képezze bár az évszázadok meggyőződését.

Mindez a dolgok természetében fekszik, de felette sajnos, hogy az ily küzdelemben az emberi gyarlóságnak is igen nagy része jutott, minél fogva a használt fegyverek sokszor nem olyanok, melyek a tárgy és a küzdő felek méltóságának megfelelnek. A jelen esetben is az egyik részen Semmelweis személyének üldözése, állításainak szándékos és szándéktalan félremagyarázása, a másik részen pedig türelmetlenség és mérték nélküli kifakadás jellemzik a harcot, melyben az igazság nem egyszer véglegesen legyőzöttnek látsszék. Csakhogy csodálatos elemi erő rejlik minden életrevaló eszmében: mint egy Antaeus leveretése után ismét föléled, s kimerülhetetlen szívóssággal újra felveszi az elvesztettnek látszó harcot, míg végre kivívja győzelmét.

S az eszme valóban győzött; igaz, hogy évtizedeken át tartó küzdelmek árán, melyeknek maga Semmelweis is áldozatul esett, de végre is győzött, mert ma minden szakember az ő elvei szerint jár el a szülőágnál épp úgy, mint a műtőasztalnál! De ha azt a kérdést vetjük fel, vajon Semmelweis személyes érdemei épp annyira tettek e szert általános elismerésre, miként elvei, határozottan nemmel kell felelnünk. A Semmelweis ellen alkalmazott harcmodornak meglett az a sajnos következménye, hogy nem egy fontos észlelése, melyre tanát alapította, még mai nap sem szerepel az ő, hanem mások, sőt gyakran azok neve alatt, kiknek ellenében

²⁴ Eötvös József: Gondolatok. 1. kiad. Pest, 1865. p. 154.

annak igazságát a legélesebben vitatta. Még mai nap is nem egy oly könyvben, mely különben teljes elismeréssel szól Semmelweisről, oly merően alaptalan állításokra akadunk, mintha ő a gyermekágyi láz egyedüli okát a hullamérgezésben látta volna. Mások ismét a felfedezés prioritását az angoloknak vindicálják. Mind megannyi tanújele ez annak, hogy ezen állítások koholói nem vették maguknak azt a fáradságot, hogy lelkiismeretesen tanulmányozzák műveit.

Ily körülmények közt kötelességévé válik annak a nemzedéknek, mely élvezi Semmelweis fáradozásainak gyümölcsét, teljes igazságot szolgáltatni az életében annyira félreismert nagy férfiú szellemének. Így fogta fel Semmelweis egykori asszisztense, Fleischer József²⁵ is feladatát, a budapesti orvosegyletben 1872-ben mondott emlékbeszédében; így Hegar²⁶ egy nemrég megjelent munkálatban, mellyel hálára kötelezte Semmelweis tisztelőit. Az első elfogulatlan hang ez Németországból, mely találó képét adja egyéniségének és működésének, s mely egyúttal teljes igazságot szolgáltat neki, miért is nem kis mértékben fog hozzájárulni a Semmelweis fölötti téves nézetek purificációjához.

De reánk, Semmelweis honfitársaira, még egy feladat vár. Máris jogokat formál és kezdi magáénak nevezni Semmelweiset éppen az a nemzet, melynek szakférfiai egykor leghevesebben támadták meg őt és tanát. Ki kell tehát mutatnunk, hogy mennyire volt ő a mienk, mennyire függött tevékenységének minden egyes szála hazáján, nevezetesen pedig annak kulturális törekvésein. Mert Semmelweis csakugyan a mienk volt a szó legnemesebb értelmében. Mienk nemcsak abból az okból, mert honunk szülöttje, hanem még inkább azért, mert tevékenységének súlypontja az itthon töltött évekre esik. Igaz ugyan, hogy Bécsben állott tanának bölcsője, de ez a tan nálunk izmosodott meg, és nálunk lett azzá, milyennek ma ismerjük. A Bécsben tapasztalt hálátlanság és félreismerés által lesújtott férfiú nálunk akadt barátokra, kik felismerve értékét, folyton támogatták fáradozásaiban; nálunk nyílt alkalma, hogy független állásban gyarapíthassa tanára vonatkozó észleléseit és hirdethesse azokat nagyszámú hallgatóság előtt a tanszékről. Nálunk lépett először az irodalom terére; a hazai sajtóban, anyanyelvünkön hirdetve nézeteit, melyek megint nálunk akadtak erélyes védőre akkor, amidőn jóformán az egész világ szülészeti ellene fordultak. Nálunk írta meg korszakalkotó német művét és annyira kárhoztatott nyílt leveleit. Részt vett tudományos törekvéseinkben, midőn az ötvenes évek vége felé a politikai reakció nyúge alatt szenvedett nemzet új életre támadt. Ott találjuk mindenkor az első sorban legjobbaink közt, midőn valamely kulturális cél volt elérendő. Ő volt egyúttal nálunk a nőgyógyászat, különösen a sebészeti nőgyógyászat legelső szakavatott képviselője. Egyénisége mindezek folytán tudományos életünk ébredési korszakával oly szoros összefüggésben áll, hogy attól elválaszthatatlan.

Semmelweis tevékenységének ez az oldala még nálunk sincs kellőleg méltatva; az új tanigazsága melletti küzdelem közepette megfélekedtünk róla. De most, midőn e tan képezi többé vita tárgyát, kell, hogy megújítsuk annak emlékezetét is; mert habár ez irányban érdemei nem is oly világra szólók, mégis elég fontosak arra, hogy orvosi művelődésünk történetében kiváló helyet foglaljanak el.

Semmelweis Ignác Fülöp született 1818. július 17-én Budán, ahol apja, Semmelweis József fűszerkereskedő volt. Négy fiútestvér közt ő a legfiatalabb.

Az elemi iskolákat Budán, a gimnáziumot részben ugyanott, részben Pesten végezte. 19 éves korában a bécsi egyetemre került, hogy ott a jogi pályára készüljön. Szülei úgy kívánták, hogy tanulmányai bevégezte után mint hadbíró lépjen a cs. kir. hadseregbe. De úgy látszik, Semmelweisnek nem nagy kedve volt a jogi tanulmányokhoz. Belső ösztöne inkább az orvosi tudományok felé terelte, melyek Bécsben éppen ez időben Rokitsansky, Skoda, Hebra és mások korszakot alkotó tudományos működése folytán új virágzásnak kezdtek indulni. Egy

²⁵ Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 775.

²⁶ Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und seine Lehre...

orvostanhallgató barátja társaságában résztvett a bonctani előadásokban és ez döntő volt arra, hogy pályát változtasson.²⁷ Abba hagyta tehát jogi tanulmányait és beiratkozott orvostanhallgatónak.

Az első évi orvostanfolyamot (1838) Bécsben, a másodikat és harmadikat Pesten, a negyediket és ötödiket ismét Bécsben végezte, ahol 1844. április 4-én orvostudori oklevelet nyert. Disszertációjának címe: 'De vita plantarum'.

1846. november 26-án nyerte el a szülészeti, s ugyanez év és hó 30-án a sebésztudori oklevelet.

Orvosi tanulmányainak valódi odaadással és önfeláldozással élt, olyannyira, hogy már korán magára vonta tanárainak, különösen Rokitanskynak és Skodának figyelmét, akik benne szerették a gyors felfogású, vas szorgalmú, s amellett életvidám tanulót. Jóindulatukat aztán átruházták a fiatal orvosra is, utóbb pedig köztük valódi benső barátság fejlődött.

Skoda tanár különösen, az új tan egyik legtekintélyesebb előharcosa lett. De nemcsak ennek, hanem Rokitanskynak is nagy hálával tartozott, mert az ő engedélyével látogatta majdnem naponta éveken keresztül, a bonctermet, s végezte számtalan boncolását. Ily módon vetette meg kitűnő kórbonctani ismereteinek alapját, melyek nélkül talán sohasem oldotta volna meg a gyermekági láz okainak rejtélyét.

Hajlamai különben egy ideig a belgyógyászat és szüléset közt ingadoztak, s csak akkor határoza el magát az utóbbi szakmára, midőn reménye, hogy Skoda maga mellé veszi asszisztensnek, meghiúsult. Ez állásra ti. Skoda eddigi secundáriusának, dr. Loebnek már régibb igényei voltak, s Skoda annál kevésbé mellőzhette őt, mert irányában ígéret által is le volt kötve. Amidőn tehát a szüléset gyakorlati tanfolyamát másodízben is elvégezte, 1844. július 1-jén jelentkezett Klein tanárnál mint aspirans a majd üresedésbe jövő tanársegédi állomásra. Két évi várakozás után végre 1846. február 24-én ideiglenesen, ugyanez év július 1-jén pedig véglegesen tanársegédnek lett kinevezve, de azon feltétel mellett, hogy előde dr. Breit javára visszalépni köteles, ha Breit kérvényének hely adatik, melyben ez további két évre kívánt eddigi állásába meghagyatni.

Ily módon Semmelweis tagja lett az általános közkórháznak, mely már annyi jeles szakférfiút nevelt az orvosi tudománynak. Ez óriási épület számos kórtermeivel, mely II. József császár emberbaráti érzületeinek köszönte létesülését, 1784-ben lett átadva a közhasználatnak. Szülészeti osztálya ugyanez év augusztus 16-án nyílt meg és ez időben Simon Zeller vezetése alatt állt. Ezt csakhamar (1789) Boër, korának legnevezetesebb szülésete váltotta fel, ki 1822. október havában történt nyugdíjazásáig fényes sikerrel működött ezen intézet élén. Joggal mondja Späth, tekintettel az ott ápolt szülönők egészségi viszonyára, hogy e két férfiú alatt élte fénykorát a bécsi szülöház, amennyiben működésük 39 éven át 71395 lebetegedett nő közül összesen csak 897, azaz 1,25% halt el.²⁸

Tömeges halálozások – gyermekági láz következtében – ez idő alatt ritkán fordultak elő, de ezek a ritkább esetek is mélyen elkedvetlenítették Boër-t, „pedig – így mondja Späth – minő alacsony dombok voltak e kor halotthalmi a következő tizedek Chimborassoival szemben.”²⁹

És valóban ijesztő mérvben növekedett a halálozás a szülönők közt Boër utóda és egykori asszisztense Klein tanár alatt. Már működésének első évében felszállt a szülönők évi elhalálozási aránya 7,45%-ra, (2872 szülönő közül 214 halott!); a következő 10 év alatt pedig csak egy évben volt kevesebb, mint 3%. Az első 11 év alatt 32336 szülés történt osztályán és 1714 haláleset fordult elő, mi 5,03%-ot tesz ki.

²⁷ Fleischer József: Emlékezés Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 775.

²⁸ Späth: Statistische und historische Rückblicke auf die Vorkommnisse des Wiener Gebärhause während der letzten 30 Jahre, mit besonderer Berücksichtigung der puerperalen Erkrankungen. Zeitschr. der k. k. Ges. d. Aerzte in Wien. XX. Jahrg. I. Band. 1864. p. 148.

²⁹ Uo. p. 149.

Ezek a kedvezőtlen viszonyok még akkor sem változtak, sőt rosszabbra fordultak, midőn 1833-ban a szülészeti osztály a második klinika megnyitása által lett bővítve és Klein az újonnan épült új termekbe átköltözött.

Az ezen években pusztító „epidemiák” közt az volt a legvégtetesebb, mely 1841. október havában vette kezdetét és egyfolytában tartott 20 hónapon keresztül 1843. május hó végéig. Nem kevesebb, mint 829 haláleset fordult ez idő alatt elő 5139 szülés után (16,1%).³⁰ S a mellett ezek a számarányok nem is fejezik ki egészen a halálozás nagyságát, mert nem foglalják magukban azon megbetegedett szülők számát, kik a belgyógyászati osztályokra lettek áthelyezve és ott haltak el. Hogy az újszülöttek halálozása arányban állott a gyermekágyasok nagymérvű halálozásával önként értetődik.³¹

Igaz ugyan, hogy a Bartsch tanár alatt állott második szülészeti klinikán, hol épp úgy mint a Klein tanár klinikáján bábák és orvostanhallgatók közösen nyertek oktatást, az egészségügyi viszonyok szintén nem voltak sokkal kedvezőbbek, mert a halálozási arány itt a klinika megnyitásától fogva 5,50%-ot tett ki, de legalább feltűnő módon javult, midőn egy kormányrendelet folytán a tanítási rendszer olyképp lett megállapítva, hogy Bartsch tanár klinikáján csak a bábák, Klein tanár klinikáján csak orvostanhallgatók nyertek oktatást.

Az egészségügyi állapotok ezen javulása állandónak mutatkozott. Így 1841-től 1846. decemberig az I. szülészeti osztályon 20042 szülés történt 1989 halálessel (9,92%), míg a II. szülészeti osztály ezen idő alatt 17791 szülők közül csakis 691-et, azaz 3,38%-ot veszített.

A két klinika közti viszonyt legjobban a következő táblázat³² tünteti fel:

Orvosok osztálya				Bábatanulók osztálya		
Év	A szülők	A halottak	A szülők száma úgy viszonylik a halottak számához, mint 100 a	A szülők	A halottak	A szülők száma úgy viszonylik a halottak számához, mint 100 a
	száma			száma		
1841	3036	237	7·7	2442	86	3·5
1842	3287	518	15·8	2659	202	7·5
1843	3060	274	8·9	2739	164	5·9
1844	3157	260	8·2	2956	68	2·3
1845	3492	241	6·8	3241	66	2·03
1846	4010	459	11·4	3754	105	2·7
Összeg	20042	1989	9·92	17791	691	3·38

Ily körülmények közt Semmelweisnek is csakhamar alkalma nyílt tapasztalni, hogy a gyermekágyi láz által követelt áldozatok nagy számával szemben mily elenyészően csekély azon esetek száma, melyeknél a szülész biztos sikerrel segédkezhett.

Az első osztályon ápolott szülők nagymérvű halálozása utóbb nemcsak a kórházi gondnokság és a tanári kar, hanem egyúttal az illetékes államhatóság figyelmét is mindinkább kezdte magára vonni.

Egyik vizsgáló bizottság a másik után küldetett ki, de egyiknek sem sikerült a nagy halandóság okát kinyomozni, s megállapítani. Az általuk javaslatba hozott intézkedések tehát szintén hatástalanok maradtak az ismeretlen bajjal szemben. Egy ízben a gyógykezelést okolták, dacára annak, hogy azonos volt mindkét osztályon, s ez okból a megbetegedett

³⁰ 1841. november havában a szülők 22,5%-a, 1842. januárban 20,8%-a halt el. E halandóság augusztus havában 25,2%-ra, sőt októberben 29,3%-ra emelkedett.

³¹ Späth: Stat. u. hist. Rückblicke stb. p. 151.

³² Semmelweis: Die Aetiologie... p. 3.

szülőnőket áttették a belgyógyászati osztályra. De ezek itt épp úgy elhaltak, mint a szülészeti klinikán. Egy más alkalommal a gyakoribb megbetegedés okát abban vélték találni, hogy kíméletlenebbül vizsgáltak az orvosok osztályán, mint a bábákén. Különösen veszélyeseknek tartották e tekintetben a külföldi hallgatókat, s ennek folytán leszállították ezek számát 42-ről 20-ra. Ez kezdetben vezetett is némi sikerre, de csakhamar megint előálltak az előbbi kedvezőtlen viszonyok.

Egyéb, többé kevésbé jelentéktelen kísérletek szintén eredménytelenek maradtak, s így történt az, hogy kivált az első osztály rossz híre a közönség körében is mindinkább terjedt, úgy annyira, hogy Semmelweis – saját elbeszélése szerint – nem egyszer volt szemtanúja olyan jeleneteknek, midőn nők, kik a második osztályra akarták magukat felvétetni, de nem ismervén a helyi viszonyokat, tévedésből az első osztályra kerültek, térdre esve és kezeiket tördelve kérték elbocsáttatásukat.³³

Ezen esetek mély benyomást tettek Semmelweis érzékeny kedélyére, melynek izgatottságát az elviselhetetlenségig fokozta az utolsó szentséget kiszolgáltató pap ministránsának csengetése, mely csaknem naponta felhangzott a klinikán.

„Magam is elborzadtam – így rajzolja akkori kedélyállapotát – valahányszor a csengettyűt ajtóm előtt hallám. Egy mély sóhaj tört ki keblemből azon szerencsétlenért, ki ismét egy ismeretlen oknak esik áldozatul, és kínos intőjelül szolgált arra, hogy ez ismeretlen okot, összes erőmből telhetőleg, felkutassam”.³⁴

Ezalatt mindinkább mélyebb gyökereket vert Semmelweis lelkében az a meggyőződés, hogy az első osztályban tapasztalt halandóság a gyermekágyi láz eddigi kóroktanából ki nem magyarázható.

Egyszerű és tiszta észjárása csakhamar rávitte, hogy lehetetlen azokat az iszonyú pusztításokat, melyeket a gyermekágyi láz időnként véghezvitt, epidemicus, azaz athmosphäricus, cosmicus és telluricus változásokból kimagyarázni.

Felvetette tehát a kérdést, hogy mely titokszerű causalis nexus következtében okozhatnak e távoli befolyások éveken keresztül leginkább az I. osztályon oly nagy pusztításokat, midőn ugyanazon kórház második osztályán az ápoltszülőnők feltűnően meg vannak kímélve a veszélytől. Belátta, hogy ha légköri befolyásoktól függött volna e kór, akkor szükségképp Bécs városában is dühöngenie kellett volna, holott éppen az időben, midőn a kórházban a legnagyobb halálozási arány észleltetett, sem Bécsben, sem pedig a környéken nem betegedtek meg nagyobb számban a gyermekágyasok. Feltűnt neki továbbá az, hogy az évszakoknak éppen semmi befolyása sem volt a megbetegedéseknek előidézésére vagy megszüntetésére. Az évnek minden szakában egyaránt fordultak elő megbetegedések, míg más járványok mindig az évszakokhoz látszottak kötve lenni.

Végre feltűnt neki az is, hogy a nagymérvű halálozási arány a szülészeti osztálynak bezárása folytán rendszerint megszűnt, mert a tapasztalat félreismerhetetlenül azt mutatta, hogy ha a terhes nők a klinikán kívül szülnek, a megbetegedéstől menten maradnak. Mindez, kétségtelenül igazolta előtte, hogy a gyermekágyi láz nem függ járványos befolyásoktól, melyeknek a szülőnő a klinikán kívül éppen úgy ki volt volna téve, mint azon belül.

A nagyobb halandóság okának tehát helybelinek, endemicusnak kellett lenni. De midőn Semmelweis erről erősen meg volt győződve, semmi tekintetben sem fogadhatta el azokat az okokat, melyek ez irányban közkézen forogtak. Felhozott ugyanis első sorban az intézet túltömöttsége, de alaptalanul, mert a II. osztály szűkebb voltánál fogva viszonylagosan majdnem mindig túltömöttebb volt, mint az I. osztály. Amellett ki volt mutatható, hogy a tömegesebb megbetegedések éppenséggel nem függtek a szülőnők nagyobb vagy kisebb számától. Felhozott továbbá a helyiség minősége, állítatván, hogy azon termek, melyekben már 1000 és 1000 nő szült, megbetegedett és elhalt, szükségképp annyira meg vannak

³³ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 33.

³⁴ Uo. p. 34.

fertőzve, hogy nincs mit csodálkozni azon, ha az ott ápolt nők gyermekágyi lázba esnek; arról azonban megfélemedtek, hogy a II. osztály sokkal régibb és oly épületben volt elhelyezve, melyben már Boër idejében is fordultak elő a gyermekágyi láz esetei. Szükségképp tehát ezen osztályban kellett volna jelenleg is a halandóságnak nagyobbnak lennie; ami pedig tényleg nem úgy volt.

Ezek mellett az I. osztályon tapasztalt nagyobb halálozást sokan annak a félelemnek és ijedtségnek tulajdonították, mely a szülőnőket e hírhedt osztályra való felvételük alkalmával elfogta; azzal aztán nem törődtek, hogy egy psychicus állapot nem hozhat létre oly nagy mérvű anyagi változásokat, mint az a gyermekágyi láznál tapasztaltatott. Sőt voltak még olyanok, akik a vallásos szertartásokat is gyanúba vették kóroktani nyomozásaik közben. A II. osztály kórtermében ugyanis az utolsó kenetet kiszolgáltató lelkész észrevétlenül és minden feltűnés nélkül jelenhetett meg, míg az I. osztályba csakis öt kórtermen keresztül juthatott be. Ebből aztán kimagyaráztatott az, hogy a papnak ominosus megjelenése által felkeltett rémület okozója a gyermekágyi láznak. Semmelweis, bár eleve meg volt győződve ezen feltevés tarthatatlanságáról, az ápolt nők megnyugtatója érdekében felkérte a papot, hogy ezentúl az I. osztály kórtermébe kerülő utakon menjen be, hogy észre ne vegyék; a szertartást pedig csengettyűzés nélkül végezze. De mindamellett, hogy a pap készségesen teljesítette Semmelweis kérelmét, a nagy halálozási arány továbbra is fennmaradt.

Még abban a körülményben is keresetett továbbá a nagy halálozás oka, hogy a szülőnők nagyobbára az alsóbb osztályokhoz tartozó leányok, kik a terhesség alatt nyomornak, nélkülözéseknek és deprimáló lelki izgalmaknak vannak kitéve és akik talán magzatelhajtó szereket használtak, stb. Végre felhozott a rossz szellőztetés, a fehérművek fertőzöttsége, mert azok a többi kórosztályokon fekvő betegekével közösek voltak, továbbá a szülőház célszerűtlen fekvése; csak hogy egészen alaptalanul, mert mind ezen okok épp úgy megvoltak a II. osztályon is, és így a két osztály közt fennálló végzetes különbség megfejtésére épp oly kevésbé voltak alkalmasak, mint számos más ok, melyet némelyek nagy eréllyel szerettek hangsúlyozni.

Mindezen okokat tehát el nem fogadhatta Semmelweis, és pedig azért sem, mert általuk a következő fontos észleléseket sem tudta kimagyarázni. Ugyanis az I. osztályon fekvő azon vajdó nők, kiknél a táglási időszak 24–48 óráig, vagy ennél is több ideig tartott, majdnem kivétel nélkül már a szülés alatt vagy pedig az azt követő 36 vagy 48 óra alatt gyermekágyi lázba estek és elhaltak. A táglási időszak épp ily hosszú tartama a II. osztályon semmiféle veszéllyel nem járt. Megmagyarázhatatlan volt továbbá előtte, hogy épp azok, kik akkor, midőn a szülészeti intézetet akarták felkeresni, útközben szülőfájdalmaktól meglepettek és szültek – s ezek száma évenként többszázra ment –, sokkal ritkábban betegedtek meg, mint azok, kik az intézetben szültek. Nem kevésbé volt feltűnő, hogy azok, kik koraszülésen estek keresztül, sokkal csekélyebb számban szenvedtek gyermekágyi bántalmakban, mint azok, kiknél a szülés rendes időben történt.

Végre érthetetlen volt Semmelweis előtt, hogy osztályában az egymás mellett fekvő gyermekágyasok egész sorai lettek csaknem egyidejűleg betegékké, míg ehhez hasonló tömeges megbetegedés a második osztályban nem észleltetett.

Ezen tapasztalatok okai tehát Semmelweis előtt is egyelőre rejtélyek maradtak, ami reá – érzékeny kedélyénél fogva – igen leverőleg hatott. Lelki állapotát ő maga következő szavakkal írja le:

„Mindazon szülőnők – így szól – majdnem kivétel nélküli elhalála, akiknél a táglási időszak hosszabb ideig tartott; továbbá az utcán- és idő előtt szülőknél meg nem betegedése, ami ellentétben állt abbéli meggyőződéssel, hogy az I. szülészeti klinikán észlelt pusztítások endemikus okoknak tulajdonítandók; a gyermekágyasok soronkénti megbetegedése az I. szülészeti- s ehhez hasonlítva a kedvező egészségi viszonyok a II. szülészeti klinikán, anélkül hogy meggyőződve lehettem volna arról, miszerint az itt

alkalmazottak ügyesebbek vagy kötelességeik teljesítésében lelkiismeretesebbek, mint mi; – végre a lenézés, mellyel ez okoknál fogva az I. szülészeti klinikán alkalmazottak a kórházi személyzet részéről találkoztak: mindez bennem oly szerencsétlen kedélyállapotot keltett, mely az életet legkevésbé sem teszi irigylésre méltóvá. Minden kérdéses volt, minden megfektetlen maradt, mindenhez kétség fért és csakis a halottak nagy száma volt kétségbevonhatatlan valóság.”³⁵

És ez a kétségbevonhatatlan tény vala az, melynek megváltoztatása miatt a legkétségbeesettebb kísérletekhez folyamodott. Markusovszky,³⁶ ki szemtanúja volt Semmelweis ebbeli fáradozásának, élénk színekkel rajzolja, miként fektette oldalt a szülőnőket pusztán csak azért, mivel ez a II. osztályon is úgy volt; miként változtatta meg a gyógykezelést, miként tartotta a tanárt, ki a vizsgálatot nem a leggyöngédebben szokta volt eszközölni, különféle diplomatikus fogásokkal távol a kétesebb esetektől. Leírja továbbá, hogy az ajtókhöz öröket állított, nehogy az egészséges, jobb módú szülőnőket az I. osztálybeli bábák elfogdossák; hogy ugyan e klinika tanársegédével barátságot kötött, hogy a viszonyokat jobban szemmel tarthassa; hogy az egész kórház haláleseteit Lautner tr., Rokitansky tanár akkori asszisztense által ellenőriztette stb.

Mindez hiába való volt és sok fáradozása egy lépéssel sem vitte közelebb a kérdés megoldásához.

Kételyei és eredmény nélküli kísérletei közepette kapta Semmelweis a tudósítást, hogy Breit tr. újra két évre meghagyatott állásában, (Breit tr. volt az első, ki ily kedvezményben részesült,) minél fogva kénytelen volt 1846. október 26-án, négyhavi szolgálat után, állásáról előde javára újra leköszönni.

Semmelweis nem akarván az döt Breit újólagos visszalépéséig tétlenül tölteni, tanulmányai folytatása végett a dublini szülészeti intézetbe készült és ez okból az angol nyelv elsajátításával foglalkozott. De Breit, ki rövid idő múlva a tübingai egyetem tanárává lett kinevezve, csakhamar újra leköszönt. Semmelweis most utazási tervét megváltoztatva két barátja kíséretében 1847. március 2-án Velencébe indult, hogy amint mondá: e város műkincseinek szemlélése által szellemét és kedélyét felvidítsa, melyet a szülészeti klinikán tett tapasztalatok annyira megviseltek.³⁷

Ugyanez év március 20-án, néhány órával visszatérte után, foglalta el Semmelweis újult erővel tanársegédi állását a szülészeti klinikán. Itt vette azt a szomorú hírt, hogy időközben az általa nagyrabecsült Kolletschka tanár meghalt. Kolletschka, a törvényszéki orvostan tanára, a boncolási gyakorlatok alkalmával, egyik tanítványa vigyázatlansága folytán bonckéssel ujján megsértetett. Az illető felső végtag nyirokedényeinek és vizsereinek lobja voltak ezen sérülés első következményei. Ezekhez csakhamar mellhártya-, szívburok-, hashártya-, agykérlob és végre a szemet elpusztító metastasisok csatlakoztak és siettették a betegség szomorú kimenetelét. A kórlefolyás ezen leírása sajátságos hatással volt Semmelweisre.

„Belső világomat még az a lelkesedés tartotta izgalomban – mondja –, melyet Velence műkincsei ébresztettek bennem és ehhez járulván még a megindulás, melyet Kolletschka halála idézett elő lelkemben, ellenállhatatlanul tolult elém ez izgalmas állapotban azon identitás, mi Kolletschka halálának tünetei és ama jelenség között állt fenn, melyekben annyi száz gyermekágyast láttam kimúlni. Hisz a gyermekágyasok is vizsér-, nyirokedény-, hashártya-, valamint mellhártya- és szívburoklobban, továbbá meningitisben haltak el, valamint náluk is voltak metastasisok találhatók.”³⁸

Nappal és álmaiban szakadatlanul üldözte őt Kolletschka betegségének képe és minél többet töprengett fölötte, annál több okot talált, melyek feltevésének helyessége mellett

³⁵ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 51.

³⁶ Orvosi Hetilap, 1861. p. 226.

³⁷ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 52.

³⁸ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 53.

szóltak. Kolletschka megbetegedésének oka abban a sérülésben rejlett, mely hullarészekkel bemocskolt bonckés által okoztatott. Nem a seb, hanem a sebnek hullarészekkel való fertőzése idézte elő a halált; hisz nem Kolletschka volt az első, ki ily módon vesztette életét. Ha már most Kolletschka halálos megbetegedése azonosnak látszott azon kórral, melynek következtében oly számos gyermekágyas elhalt, akkor szükségképpen ezek megbetegedésénél hasonló okoknak kellene működnie, mint Kolletschka esetében. S keresve ezen okokat Semmelweis csakhamar kielégítő eredményhez is jutott.

A bécsi orvosi iskola anatomicus iránya hozta magával, hogy úgy a tanárok, valamint segédek és a tanulók sokat foglalkoztak hullák felboncolásával. Boncolás után, hullarészekkel bemocskolt kezeiket csak szappannal szokták megmosni, ami természetesen elégtelen volt, mert a hullaszag a mosakodás után is érzett rajtuk, s így kétségtelennek látszik, hogy maradtak vissza kisebb nagyobb mérvben hullarészek, mely mérges anyagok a terhesek, vajúdozók és gyermekágyasok megvizsgálása alkalmával gyakran bevitetnek az illetők ivarszervébe, honnan azután felszívódás útján a vérbe jutnak és ugyanazon betegséget idézik elő, melynek Kolletschka is áldozatul esett.

Ez volt Semmelweis feltevése, melyre azért is feljogosítva érezte magát, mert ismerte azt a tényt, hogy bomlott állati szerves anyagok, ha a szervezetbe jutnak, ott bomlási folyamatokat idéznek elő. Ennek megfelelőleg azon következtetésre jutott, hogy oly szer rendszeres használata által, mely képes a kezekre tapadó bomlott anyagokat megsemmisíteni, a gyermekágyi láz kitörését is meg lehet akadályozni.

Ebből kiindulva Semmelweis 1847. május hava közepe táján úgy intézkedett, hogy az I. szülészeti klinikán mindenki, vizsgálat előtt, kezeit chlorina liquidával megmosta, de ezt a szert magas ára miatt csakhamar a tetemesen olcsóbb chlórmezzsel helyettesítette.³⁹ Eljárásának az lett eredménye, hogy míg 1847. május havában az I. szülészeti osztályon ápolt 394 szülőnő közül nem kevesebb mint 36, azaz 12,24% halt el, az év következő hét hónapjában, a nevezett osztályon lebetegedett 1841 szülőnő közt már csak 56 haláleset (3,04%) fordult elő. Ily módon, 1847-ben, a szülőnőknek az I. osztályon tapasztalt halandósága nem haladta túl az 5%-ot, mi ugyan még elég nagy mérvű, ha a II. szülészeti osztálynak ugyan ezen évben kimutatott 0,90%-nyi halandóságával hasonlítjuk össze, de az I. osztálynak a megelőző években tapasztalt egészségi viszonyaihoz képest, tetemes haladásnak volt mondható.

Hogy Semmelweis ez évben még nem volt képes kedvezőbb arányokat kimutatni, azt annak a körülménynek kell betudni, hogy kezdetben – csakis a „hullaméreg”-re levén figyelemmel – elegendőnek tartotta, ha ki-ki a vizsgálat kezdetén egy ízben fertőtlenítette kezeit, s a következő vizsgálatok alatt pedig csak szappanos vízzel mosakodott. Így történhetett, hogy midőn október havában egy evesedő méhrákban szenvedő szülőnő hozatott az osztályra, azon 12 vajúdo közül, kik közvetlen utána vizsgáltattak meg, 11 gyermekágyi lázba esett és elhalt. A következő hónapban újra 8 haláleset fordult elő, minek okát Semmelweis csakhamar abban a körülményben találta föl, hogy az osztályra egy cariousus térdizületi lobbán szenvedő, de nemzörésében különben egészséges nő került felvételre, ki annyira megfertőzte a szoba levegőjét, hogy az ott fekvő szülőnők mind megbetegedtek.

Ezen tapasztalatok alapján Semmelweis csakhamar arra a meggyőződésre jutott, hogy nemcsak a hullából származó, hanem általában mindennemű, bomlásban levő szerves anyagok okai lehetnek a gyermekágyi láznak és hogy esetleg maga a levegő is lehet közvetítője ezen kórnemző anyagoknak.

Ezentúl tehát a kezek gyakoribb mosására több gondot fordított és azokat a szülőnőket, kik a többire nézve veszélyes bántalmakban szenvedtek, elkülönítette. Ennek köszönhetette azután, hogy már a következő évben az I. osztályon ápolt 3556 szülőnő közül csak 45 (1,27%) halt el,

³⁹ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 76.

míg a II. osztály kimutatásai szerint a szülők halandósága itt 1,33%-ot tett ki (3219 szülőre 43 haláleset), tehát még kedvezőtlenebb volt, mint az I. osztályon, mi eddig még sohasem fordult elő.

Semmelweis ezen roppant horderejű felfedezése által egyúttal mindazon kérdések is megoldhatók lettek, melyek oly hosszú ideig maradtak függőben, dacára annak, hogy ama egymás után kiküldött számos vizsgáló bizottságok is nagy erőlködéssel foglalkoztak velük.

Mindenek előtt a II. szülészeti klinikán tapasztalt csekélyebb halálozás nagyon természetes magyarázatot talált abban a körülményben, hogy úgy a bábáknak, valamint az azok oktatásával foglalkozóknak kevesebb alkalmuk nyílt kezeiknek hullaméreggel való fertőzésére, mint az I. szülészeti klinikán. Miért is azon perctől fogva, hogy itt csak fertőtlenített kezekkel történtek a vizsgálatok, a két klinika közt addig fennállott halálozási különbség megszűnt.

Mindazok, kiknél a táplálási időszak a rendesnél hosszabb ideig tartott, azért betegedtek meg, illetőleg haltak el gyermekági lázban, mert állapotuknál fogva huzamosabb ideig maradtak a vajúdok szobájában, hol ismételve megvizsgáltattak tisztátalan kezekkel. A clormosások behozatala óta a szülési folyamat e rendellenessége megszűnt veszélyes lenni. Az utcán lebetegedett nőknél tapasztalt kedvező egészségi állapot abban a körülményben lelte magyarázatát, hogy az illetők, mint tanítási célokra nem alkalmasak, nem vizsgáltattak meg, s így a fertőzés veszélyének nem voltak kitéve. Úgyszintén azok, kik koraszülésen estek keresztül, rendesen azért nem betegedtek meg, mert oktatási célokra hasonlóképpen nem használtattak fel, hogy így a szülés beállta lehetőleg akadályoztassék. A gyermekági sorszerű megbetegedése végre onnan volt magyarázható, hogy még mint vajúdok az orvosi látogatás idején valamennyien sorra vizsgáltattak, illetőleg inficiáltattak. A gyermekági sorszerű megbetegedése, a chlormosások folytán hasonlóképpen megszűnt.

Hogy a klinikai észlelések útján elért eredményeket egyéb tényekkel is támogathassa Semmelweis, Skoda tanácsára, Lautner barátjával egyetemben, házi nyulakon is tett kísérletet oly módon, hogy azok nemzörésébe, közvetlen ellés után, bomlott állati anyagokat fecskendezett. S csakugyan sikerült is ez úton, a legtöbb esetben, az állatoknál oly megbetegedést hozni létre, mely tüneteiben, valamint kórbonctani változásaiban megegyezett azokkal, melyek gyermekági lázban elhalt szülők boncolása alkalmával voltak találhatók.

Midőn e kísérletek is fényes bizonyosságot szolgáltattak nézeteinek helyességéről, Semmelweis elérkezettnek látta az időt, hogy azokat szélesebb körben is ismertesse.

E célból mindenek előtt régi jóakaróit, Rokitsanskyt és Skodát, továbbá a bécsi közkórház néhány, hozzá közelebb álló orvosát, többek közt Hebra-t és Helm-ot kereste föl és érvelései mindnyájukra oly meggyőző hatással voltak, hogy Skoda állítása szerint egy percig sem kételkedtek, miszerint nézetei, igazságuk meggyőző erejénél fogva, diadalmaskodni fognak.⁴⁰ Egyszersmind érezvén annak szükségét, hogy tapasztalataival és véleményével mások is megismerkedjenek, Semmelweis levelet intéztetett barátai által egyes kiválóbb szakférfiakhoz, felkérve őket, hogy a gyermekági láz meggátlása tekintetében tegyenek kísérletet klórmészoldattal és közöljék vele az elért eredményeket.

Ehhez képest Semmelweis nevében dr. Hermann Schwartz írt Michaelis tanárnak Kielbe, ki e levelet aztán Levy tanárhoz Koppenhágába továbbította; dr. Stendrichs írt Tilanusnak Amszterdamba; Brücke Schmidt tanárnak Berlinbe; Arneth, a II. szülészeti osztály asszisztense Simpsonnak, Edinburghba, sőt midőn utóbb Párizsba utazott, ott az orvosi akadémiában hosszabb előadásban ismertette Semmelweis felfedezését. Hasonlót tett Routh angol orvos, ki, mint látogatója az I. szülészeti osztálynak, megismerve Semmelweis

⁴⁰ Skoda: Über die von Semmelweis entdeckte wahre Ursache der in der Wiener Gebäranstalt ungewöhnlich häufig vorkommenden Erkrankungen der Wöchnerinnen und des Mittels zur Verminderung dieser Erkrankungen bis auf die gewöhnliche Zahl. Zeitschr. der k. k. Gesellsch. der Aerzte in Wien, VI. Jahrg. 1 Band, p. 107.

óvintézkedéseit, azokat Londonba érkezte után 1848-an behatóan ismertette szóval és írásban az angol orvosi körökkel.

Az orvosi sajtóban azonban legelőször Hebra hívta fel a szakférfiak figyelmét Semmelweis felfedezésére. Tette pedig ezt az általa szerkesztett 'Zeitschrift der k. k. Gesellsch. der Aerzte zu Wien' című folyóirat 1847 évi december, valamint 1848. évi április havi füzetében.

Első közleményében⁴¹ rokonszenvvel emlékezik meg az I. szülészeti osztály fiatal segédorvosáról, „ki öt évnél tovább tartózkodik a cs. kir. ált. közkórházban és úgy a bonczasztal, valamint a betegágy mellett a gyógytudomány legkülönbözőbb ágaiban magának alapos ismereteket szerzett és végre az utolsó két évben specialis tevékenységét a szülészeti szakmára irányítá és nemes feladatúl tűzte ki azokat az okokat kutatni, melyek az annyira pusztító epidemicus lefolyású gyermekágyi megbetegedést előidézik.”

Előadja egyszersmind azon tényeket, melyek meggyőzték Semmelweiset arról, hogy a gyermekágyi láz „az esetek többségében semmi egyéb, mint hullamérgezés”, de utal egyszersmind Semmelweisnek méhrákban, valamint cariosus térdízületi lobban szenvedő szülőnőknél tett tapasztalataira, melyek folytán bizonyosnak látszik, hogy még élő szervezethől származó eves váladékok is lehetnek okozói a gyermekágyi láznak. Utal az ezen meggyőződés alapján Semmelweis által behozott fertőtlenítő eljárásra, és az ez által elért sikerre, s felhívja végre valamennyi szülészeti intézet főnökét, hogy tapasztalataik közlése által hozzájáruljanak Semmelweis állításainak megerősítéséhez, vagy megcáfolásához.

Ugyanezen felhívást ismétli Hebra második közleményében is,⁴² melyben hivatkozva Semmelweis újabb sikerére, valamint Michaelis és Tilanus időközben beérkezett elismerő nyilatkozataira, Semmelweis felfedezését egy sorba állítja Jenner védhimlőoltásával.

Hebra közleményeit csakhamar követte Haller főorvos és közkórházi ideiglenes igazgatónak a bécsi orvosegyletben 1849. évi február 23-án⁴³ tartott előadása, melyben az I. szülészeti osztályban az utolsó 12 év alatt tapasztalt halálozási viszonyokról érkezett. Kiemeli azt a feltűnő javulást, melyet e viszonyok az utolsó két év alatt mutattak és az érdemet e tekintetben Semmelweis óvintézkedéseinek tulajdonítja.

Még melegebb elismerést nyilvánít Haller 1848-i kimutatásában, mely a bécsi közkórházban ápolt gyermekágyasok és újszülöttek halálozási arányát 1784–1848-ig tárgyalja, és mely Semmelweis mellett bizonyító nagyrészt statisztikai táblázatain kívül figyelemre méltó még azért is, mert Semmelweis felfedezését általában a kórházak, de különösen a sebészeti osztályok figyelmébe ajánlja.⁴⁴

Sajnos azonban, hogy a sebészek épp oly kevésbé vették tekintetbe Haller ezen figyelmeztetését, mint a szülészek túlnyomó része, s habár ennek folytán hatás nélkül maradt, mégis megérdemli, hogy e helyen felemlítettessék, mert fényes tanújele annak, hogy Haller, kartársai korlátolt felfogását messze túlhaladta.

A talaj ez irányban előkészítve nem volt és egy Listerre volt szükség, hogy végre – évtizedek múlva – méltányolhassák azt az igazságot, mely Haller figyelmeztetésében rejtett.

A harmadik, ki hírneve és tekintélyének egész jelentőségével szállt síkra Semmelweis fölfedezése mellett, Skoda volt, kinek elévülhetetlen érdemei között bizonyára nem utolsó helyen áll az a tevékenység, melyet barátja nézeteinek ismertetése körül kifejtett.

⁴¹ Hebra: Höchst wichtige Erfahrungen über die Aetiologie der in Gebäranstalten epidemischen Kindbettfieber. Zeitschrift stb. 4. Jahrg. II. Band, p. 224.

⁴² Hebra: Fortsetzung der Erfahrungen über die Aetiologie der in Gebäranstalten epidemischen Kindbettfieber. Zeitschrift stb. V. Jahrgang, I. Band, p. 64.

⁴³ Zeitschr. der k. k. Ges. d. Aerzte zu Wien. V. Jahrg. II. Band LIV.

⁴⁴ „Die Bedeutung dieser Erfahrung – így szól – für die Gebäranstalten, für die Spitäler überhaupt, insbesondere die chirurgischen Krankensäle, ist eine so unermessliche, dass sie der ernstesten Beachtung aller Männer der Wissenschaft würdig erscheint, und der gerechten Anerkennung der hohen Staatsverwaltung gewiss sein darf.” (Haller, Carl: Aertzlicher Bericht über das k. k. allg. Krankenhaus in Wien und die damit vereinigten Anstalten... im Solarjahre 1848, Zeitschr. der k. k. Ges. d. Aerzte zu Wien, V. Jahrg. 2. Band, p. 538.)

Pedig valóban hálátlan munka volt, telve kellemetlen tapasztalatokkal és sikernélküli fáradozással. Mindezért annál nagyobb és őszintébb elismerés illeti meg, mert nem engedte magát elkedvetleníteni, hanem híven megállott és küzdött az új tan mellett.

Sajátságos! Mialatt Semmelweis alárendelt állásában a gyermekágyasok egészségi viszonyainak javítása körül csendben fáradozott a szülőház falain belül, semmiben sem zavarták őt; de attól a perctől fogva, midőn a nyilvánosság előtt is kezdtek foglalkozni az általa megpendített kérdéssel, s különösen, midőn neve is a közönség elé került, a viszonyok egyszerre megváltoztak.

Semmelweis és barátai ezentúl csak rideg közönyt vagy rosszakarató akadékoskodást tapasztalnak a mérvadó körök részéről, és csakis ügyük igaz voltából való rendíthetetlen hitük volt az, ami mindezen nehézségek dacára őket csüggedni nem engedi abban, hogy a kijelölt úton feltartóztatathatatlantul haladjanak előre.

Közvetlen, miután megismerkedett Skoda Semmelweis felfedezésének részleteivel, sietett azonnal az orvosi tanulmányok igazgatójánál jelentést tenni, abban a reményben, hogy az, e fontos ügyben, legalább egy bizottsági tárgyalást fog elrendelni. Azonban csalódott, mert még válasz sem érkezett az igazgatóságtól!

De Skoda vissza nem riadt, s midőn 1848-ban a bécsi egyetem vezetése a tanári karra bízott, ahhoz új beadványt intézett Semmelweis ügye érdekében.

„Abban a véleményben voltam – így szól – hogy kötelessége a bécsi tanári karnak, egy Bécsben tett és oly nagy tudományos, valamint gyakorlati fontossággal bíró felfedezést, beható vizsgálat tárgyává tenni és azt, ha helyesnek bizonyul, érvényre juttatni.”⁴⁵

Egy bizottságot kívánt kineveztetni, melynek feladata lett volna a Semmelweis állításainak megerősítésére szükséges adatokat beszerezni, valamint azok érdekében kísérleteket tenni állatokon. E lépésnek meg volt a sikere, mert indítványa nagy szótöbbséggel elfogadtatott, s azonnal meg is választották a bizottság tagjai. De ezek meg sem kezdhették működésüket, mert Klein tanár e határozat ellen protestálva, a miniszterhez fordult, ki egy rendeletével egyszerűen feloszlatta a bizottságot.

Klein tanár e tiltakozásának motívumai fölött sem Skoda, sem pedig Semmelweis nem nyilatkoznak. Semmelweis, könyvének egy helyén, tanára eljárását egyszerűen érthetetlennek mondja. De bármilyenek is lehettek ezen eljárás indokai, azok a megoldandó kérdés fontosságával szemben csak szűkkeblűek és kicsinyesek lehettek. Alapjuk valószínűleg az önzés és személyes hiúság volt.

Úgy látszik, hogy Klein tanáron – midőn Semmelweis sikerei közfigyelem tárgyát kezdték képezni – a féltékenység bizonyos neme vett erőt és komolyan tartott attól, hogy segéde mellett saját egyénisége háttérbe fog szorulni; amellet restellte ő és restellték a mögötte álló körök, hogy a gyermekágyasoknak a kórházban tapasztalt sűrű halálozását az orvosi sajtóban bolygatták. Megerősíti e föltevést az a körülmény, hogy a szülészeti klinika jegyzőkönyveinek közzétételét denunciationak nyilvánították, valamint hogy Semmelweistől, midőn a kórház kötelékéből való kilépése után e könyveket megtekinteni kívánta, az erre való engedélyt egyenesen megtagadták.⁴⁶ Klein egész eljárása összhangban áll azon ítélettel, melyet Puschmann róla mond: hogy ő szerény ember, ki állását inkább kellemes személyes tulajdonságainak köszönhetette, mint jogosult reményeknek, melyek tudományos tevékenységéhez fűződhetek.⁴⁷ Működése a bécsi orvosi egyetem fölvirágzásának azon időpontjára esik, mely Korányinak emlékbeszédében Skoda fölött akképp van jellemezve, hogy abban tulajdonképpen két iskola létezett, az egyik a hivatalos, amely tanszékekben ült, de amelyről a világ mit sem tudott, a másik a korszakalkotó, amely azonban kicsiny volt és a

⁴⁵ Skoda: Über die von Semmelweis entdeckte, stb. = Zeitschr. der Ges. d. Aerzte zu Wien, V. Jahrg. I. Band, p. 113.

⁴⁶ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 65.

⁴⁷ Puschman: Die Medicin in Wien... p. 169.

kórház zugaiban visszavonulva élt, habár akkor már az egész külföld erre fordította szemét.⁴⁸

Klein a hivatalos, vagyis ahhoz az iskolához tartozott, melyet egyfelől szellemi tehetetlenség és hátramaradottság, másfelől pedig mások esetleges sikerei iránt való irigység tüntetett ki.

A fennebb érintett miniszteri rendelet tehát bevágván útját annak, hogy az új tan igazolására szükséges adatok hivatalosan beszereztesse, Skoda egy további lépésre szánta el magát Semmelweis érdekében. Nevezetesen támaszkodva azokra a fontos kísérletekre, melyeket Semmelweis és Lautner állatokon végeztek, s melyekre nézve úgy nyilatkozott, hogy „sikerük esetében a többi feladatok megoldása csekélyebb fontossággal bír”, a bécsi tudományos akadémia elé vitte az ügyet, s megtartotta ott nagyszabású híres előadását: „Ueber die von Dr. Semmelweis entdeckte wahre Ursache der in der Wiener Gebäranstalt ungewöhnlich häufig vorkommenden Erkrankungen der Wöchnerinnen und des Mittels zur Verminderung dieser Erkrankungen bis auf die gewöhnliche Zahl.”

Ez előadásában körülményesen ismerteti Skoda mindazon tényeket és következtetéseket, amelyek kombinációjából eredt Semmelweis felfedezése; utal továbbá mindazokra a teendőkre, melyek előtte még szükségeseznek látszanak, hogy e felfedezés jelentősége kétségen kívül helyeztessék.

Az akadémia az előadást kedvezően fogadta, s nemcsak felvétette a Sitzungsbericht-ek közé (1849. október havi füzet), hanem még különnyomatot is készíttetett Semmelweis eszméi terjesztése céljából. S minthogy Skoda előadásában utalás történt az állatokon teendő kísérletek folytatásának fontosságára, ily kísérletek kivételére úgy Semmelweisnek, valamint Brücke tanárnak 100–100 forintot utalványozott.⁴⁹

Hebra, Helm és különösen Skoda közlései nagy mértékben felkeltették a szakértők érdeklődését és kezdetét vette az az élénk eszmecsere, mely Scanzoni, Seyfert és Kiwisch terjedelmes és mereven tagadó nyilatkozatai által introducálva, évtizedeken keresztül izgalomban tartotta a szakköröket.

Különösen Scanzoni és Seyfert, valószínűleg sértve Skodának, előadásában kockáztatott azon állítása által, mintha ők – dacára, hogy ez irányban felszólítást nyertek – osztályaikon lanyhán, vagy éppen nem vitték keresztül a Semmelweis által javaslatba hozott óvszabályokat: a 'Prager Vierteljahrschrift'-ben élesen keltek ki Semmelweis és tana ellen.

Scanzoni rövid idővel ezelőtt, ugyane folyóirat 1846. évi folyamában vívta ki mint a prágai szülészeti klinika „helyettesítő másodorvosa” legelső írói babérjait egy terjedelmes cikk által, melyben a gyermekági láz kóroktanával foglalkozva, egész határozottsággal utalt a terhesek megmásított vérvegyületére (fibrinöse Kraxe).⁵⁰

⁴⁸ Korányi Frigyes: Emlékbeszéd Skoda József tanár fölött. In: A budapesti kir. orvosegyesület 1882-i évkönyve. Pest, 1882. p. 20.

⁴⁹ Semmelweis és Brücke nagy buzgalommal fogtak a munkához, mely egyébiránt Semmelweis Bécsből történt elutazása következtében nem volt befejezhető. Feltűnő módon a végzett kísérletek nem vezettek kielégítő eredményhez.

„Sie haben – szól Brücke a bécsi akadémiahoz intézett jelentésében – bis jetzt nur zweideutige Resultate geliefert und es hat sich für mich die Ueberzeugung herausgestellt, dass Versuche an Thieren nicht das geeignete Mittel sind, um die Zweifel über diesen hochwichtigen und für Jeden, in dessen Augen das Menschenleben noch einigen Werth hat, so hochinteressanten Gegenstand zu heben, sondern dass dies nur geschehen kann, durch Sammlung von ähnlichen Erfahrungen, wie sie Herr Dr. Semmelweis an hiesiger Gebäranstalt in einer für jeden Menschenfreund so erfreulichen Weise machte”. (Sitzungsberichte der mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse. Jahrgang 1880. II. B. p. 291., továbbá Semmelweis: Die Aetiologie... p. 313.)

⁵⁰ „welche, wenn sie sich zu einem höheren Grade steigert, die nächste Entstehungsursache und folglich das Wesen des gemeinen Puerperalfiebers darstellt”. (Scanzoni: Bemerkungen über die Genesis des Kindbettfiebers. = Prager Vierteljahrschr., 1846. 4. B. p. 18.)

Semmelweis nézetei a gyermekági láz okaira vonatkozólag éppenséggel nem voltak megegyeztetethők ezen elmélettel, s így midőn Scanzoninak választani kellett a kettő közül, könnyen érthető, hogy saját szülöttjének fogta pártját.

Skoda vádjai ellenében felhozta, hogy a prágai szülészeti klinikán Semmelweis óvintézkedéseit öt és fél hónapon keresztül pontosan vitte keresztül, de arra a meggyőződésre jutott, hogy ez intézkedések nem képesek a gyermekágiak megbetegedésének véget vetni. Semmelweisnek állatokon tett kísérleteit értékteleneknek deklarálta. Szintúgy tagadta a gyermekági láz és a pyaemia azonosságát. Egészben véve megmaradt régi állításai mellett, egyúttal erősen hangsúlyozván, hogy a gyermekági megbetegedések légköri változásoktól függnék.⁵¹

Seyfert szintén hasonló értelemben nyilatkozott. Emellett tagadta, hogy a chlórmez egyáltalában desinficáló hatással bírna. Szerinte e szer inkább a gyári iparban volna helyén, mint a gyógytudományban. Túlzottnak tartja azt az állítást, hogy a kezek mosása által, vízzel és szappannal, nem volnánk képesek az azokon netalán tapadó bomlási terményeket elpusztítani.⁵²

Kiwisch von Rotterau, a korabeli német szülészek legtekintélyesebbike, ki kétszer egymásután (1848-ban és 1849-ben) azon célból utazott Bécsbe, hogy ott Semmelweis eljárásával megismerkedjék, Skoda érkekezése alkalmából szintén nyilatkozott a tárgyról.

„Ha az emberi tévedések története – így nyilatkozik Hegar, vonatkozással Kiwisch oppositójára – nem mutathatna fel számos hasonló példát, bámulnunk kellene a felett, hogy oly genialis és tapasztalt férfiú annyira elfogult és vak lehetett”.⁵³

Kiwisch elismeri ugyan Semmelweis érdemeit, de tagadja, hogy újat mondott. Azon állítása Semmelweisnek, hogy a gyermekági láz felbomlott állati szerves anyagok, nevezetesen pedig hullaméreg által idéztetnék elő, szerinte már évekkel ezelőtt is több oldalról lett hangoztatva és élénken vitatva, és e nézetet bizonyára már rég elfogadják, ha az illető orvosoknak sikerül azt megdönthetetlen bizonyítékokkal támogatni. Maga részéről utal azon nyilatkozataira, melyeket e kérdés tárgyában a Canstatt-féle Jahresbericht-ekben tett, midőn – az általunk már említett – angol orvosok (Storrs, Holmes stb.) nézeteit vette bírálat alá.⁵⁴ Most újól meg erősíti akkori állításait és megtoldja azokat még azzal a megjegyzéssel, hogy a vezetése alatt álló intézetben, hol terhesek és szülők nagyszámú hallgatóság által vizsgálatnak, s hol nincsenek tekintettel arra, vajon a vizsgáló a szomszédságban levő boncteremből jön-e, vagy sem: a szülők egészségi állapota teljesen kielégítőnek mondható. De egy füst alatt beismeri, hogy 1846-ban a klinikáján ápolt 102 szülő közül nem kevesebb, mint 33 betegedett meg, s hogy ezek közül 27, tehát az ápoltak több mint 26 százaléka elhalt;

⁵¹ Prager Vierteljahrschr., 1850. II. B. Liter. Anz. p. 25.

⁵² Ő sem tartja a gyermekági lázat és a pyaemiát azonos folyamatoknak és e két kór közti viszonyt – korabeli szaktársaival egyértelműleg – olyformán képzeli, hogy: „erst wenn beim Puerperalfieber durch Setzung von eitrigen oder jauchigen Exsudaten die puerperale Krise erloschen ist, kann durch Resorption des Eiters Pyaemie entstehen, dann haben wir es aber nicht mehr mit Puerperalfieber, sondern mit Pyaemie zu thun”. (Uo. p. 36.)

⁵³ Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und seine Lehre. Zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg–Tübingen, 1882. p. 91.

⁵⁴ E cikkek egyikében Kiwisch, vonatkozással az angolokétól eltérő tapasztalataira oda nyilatkozott, hogy „Die Deutung derselben dürfte die Zukunft bieten”. Semmelweis nagy művében erre vonatkozólag következő sarcisticus megjegyzést teszi:

„Die Deutung dieser abweichenden Erfahrungen und Ansichten dürfte folgende Anekdote geben:

Es wollte einmal ein Engländer, ein Franzose und Deutscher sich die Idee des Löwen verschaffen. Was thut der Engländer? Er unternimmt eine Reise nach Afrika und holt sich dort die Idee des Löwen; der Franzose geht in den Pflanzgarten, um sich dort die Idee des Löwen zu holen. Was thut der Deutsche? Der Deutsche sperrt sich in seine Studirstube ein und construirt aus sich selbst heraus die Idee des Löwen.” (Semmelweis: Die Aetiologie... p. 431.)

csak hogy, véleménye szerint, mindezekben az esetekben a hullamérgezés ki volt zárható.⁵⁵ (...)

Mindezek dacára concedálja, következetlen lévén önmagához, hogy a priori nem hozható fel semmiféle nyomós ok az ellen, miszerint a gyermekági láz bomlott szerves anyagoknak a felsebzett szülőrészekbe vitele által idéztetik elő, de egyúttal kételkedik abban, hogy ezen felbomlott anyagok a gyermekági láz egyedüli okozói.

A fogadtatás tehát, melyben Semmelweis tana, szorosabb értelemben vett szaktársai körében részesült, éppenséggel nem volt kedvezőnek mondható.

Így azok közt, kik levél útján lettek értesítve, tulajdonképpen csak egyetlenegy akadt, ki meleg elismeréssel nyilatkozott Semmelweis felfedezéséről, s ez Michaelis tanár volt Kielben. Ugyanis Schwartz levelének vétele után klinikáján, melyen időnként tömegesen haltak a szülők gyermekági lázban, behozta Semmelweis fertőtlenítő eljárását és pedig oly sikerrel, hogy – egy esetet kivéve, melyben szerinte valószínűleg egy tisztátalan húgycsap lett használva – nem volt többé alkalma újabb megbetegedéseket tapasztalnia.

Meleg köszönetet mondott Schwartznak közléséért, mely által klinikáját megmentette.

„Ich bitte Sie – így folytatja – mich dem Dr. Semmelweis zu empfehlen, und auch in diesem Sinne zu danken; er hat vielleicht einen grossen Fund gethan”.⁵⁶

Simpson, Arneth levelére postafordultával felelt, de nem éppen udvarias módon. Ő – úgymond – Arneth értesítése nélkül is tudta, mily szánalomra méltó állapotban van a szülészet Németországban, különösen pedig Bécsben, hol is, meggyőződése szerint, a gyermekágiak határt nem ismerő elhanyagolása az oka azok nagymérvű elhalálozásának. Semmelweis, úgy látszik, nem jártas az angol szülészeti irodalomban, mert különben tudnia kellett volna, hogy az angolok a gyermekági lázat rég contagiosus betegségnek tartják⁵⁷ és annak elhárítása céljából chlormészt is alkalmaznak.⁵⁸

Hasonlóan hangzott Schmidt tanár válasza, ki a hullaméregre vonatkozólag szintén csak annyit fogadott el, hogy „ez is lehet a sok között egyik ok, de bizonyára nem az egyetlen”.⁵⁹

Levy tanár Koppenhágában, ki egyébiránt felfogásával nem állott egyedül, abban a véleményben látszott lenni, hogy rendesen csakis a gyermekági lázban elhaltak hulláiból származó anyagok képesek újra gyermekági lázat előidézni stb.⁶⁰

Mindezen vélemények nem voltak nagyon biztatók a tan jövőjére nézve; mindegyikükből kitűnt, hogy a nyilatkozók egyike sem volt képes a kérdés mélyébe hatolni. Sajnos, hogy Semmelweis személyesen csak elkésve emelt szót az általa képviselt ügy érdekében.

Igaz ugyan, hogy barátainak közleményei eléggé világosan tükrözik vissza nézeteit, de a szakkörök joggal várhatták mindemellett tőle, hogy ő maga is hozzászóljon az ügyhöz. Késlekedése e tekintetben mindenesetre feltűnő, s így szükségesnek tartjuk annak okait fűrkészni.

Semmelweis tetőtől talpig a szív embere volt. Kutatásaira is – mint láttuk – meleg emberszeretet és részvét adta meg az impulzust. A tudós ambíciójából, ki az igazságot csak

⁵⁵ Kiwisch v. Rotterau zu Würzburg: Einige Worte über die von Prof. Skoda veröffentlichte Entdeckung des Dr. Semmelweis, die Entstehung des Puerperalfiebers betreffend. = Zeitschr. der k. k. Ges. der Aerzte zu Wien, VI. Jahrg. I. Band. p. 203.

⁵⁶ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 287.

⁵⁷ Uo. p. 283.

⁵⁸ Tilanus a legbensőbb meggyőződésből fogadta ugyan el Semmelweis nézetét, hogy a „hulla-contagium” oka a gyermekági láznak, de szükségesnek tartja hozzátenni, hogy:

„Die Verbreitung und Andauer dieser Krankheit unter den Wöchnerinen, wenn solche einmal aus epidemischen, atmosphärischen Verhältnissen – wozu vorzüglich die Constitutio annua im Winter Frühjahre bei abwechselnder Witterung gehört – hat angefangen, auf Rechnung der entschiedenen Contagiosität zu stellen ist.” (Semmelweis: Die Aetiologie... p. 311.)

⁵⁹ Uo. p. 463.

⁶⁰ Uo. p. 292.

önmagáért keresi, nagyon kevés volt benne, s valószínű, hogy sohasem lép a buvárlat terére, ha azon számtalan szerencsétlen fölötti számalom, kik szeme láttára estek áldozatul egy okaiban ismeretlen kórnak, ellenállhatatlanul nem ösztönzi őt a cselekvésre.

Írói munkásságra vágyat pedig éppen nem érzett magában, amint ezt nyíltan be is vallja később említendő munkájának előszavában, ahol hivatkozik ellenszenvére mindaz iránt, amit írásnak neveznek. Szívesen maradt tehát háttérben ameddig lehetett, és talán egyáltalában fel sem szólal, ha az ellentmondók folyton szaporodó száma, barátainak nógatása, valamint különösen a bécsi orvosegylet egyenes felszólítása, melyet az, Helm előadásának befolyása alatt, intézett hozzá, nem késztetik őt arra, hogy tanának igazságáért a támadók ellen személyesen is síkra szálljon.

Semmelweis első előadását a bécsi orvosegylet előtt 1850. május hó 15-én tartotta meg. Ezt követte csakhamar, mintegy folytatásául az elsőnek, második – tisztán polemikus természetű – előadása, melyben körülményesen foglalkozott azon ellenvetések cáfolásával, melyek különösen Scanzoni, Seyfert, Kiwisch és Zipfl által hoztak fel tana ellen. Ez ülésben az egyesület tagjai, Rokitansky elnök indítványára, a tárgy megvitatásában is bocsátkoztak, s a vitatkozást egy harmadik ülésben is folytatták, úgyhogy összesen három ülést szenteltek a gyermekági láz kóroktanának megbeszélésére.⁶¹

A vita alkalmával Chiari, Helm, Arneth és a dolog lényegére nézve Hayne, Semmelweis nézeteit támogatták, míg Zipfl és Lumpe az eddigi aetiologia mellett nyilatkoztak és különösen Semmelweis statisztikájának értékét igyekeztek devalválni. Mindamellet a vita eredménye Semmelweisre nézve kedvezőnek látszott lenni olyannyira, hogy Heinrich Herzfelder, az orvosegylet titkára, évi jelentésében Semmelweis felfedezését mint az orvosi buvárlat valóságos diadalát ünnepelte és tekintettel Zipfl, Lumpe, Scanzoni és Seyfert ellenvéleményeire kimondotta, hogy ezek Semmelweis felvilágosító megjegyzései által „kellő czáfolatban részesültek”.⁶²

Csakhogy Semmelweis diadala éppenséggel nem bizonyult tartósnak!

Nagy hibául kell Semmelweisnek felrónunk, hogy elmulasztotta előadását nyomtatásban is közzétenni. Igaz ugyan, hogy úgy előadásának, valamint az azt követő vitának az egyesület szaklapjában megjelent jegyzőkönyvi kivonata elég pontosnak és kimerítőnek látszik; de az végre mégis csak kivonat volt és mint ilyen nem tett oly közvetlen hatást, mint Kiwisch, Zipfl, Lumpe stb. gonddal kidolgozott és közkézen forgó cikkei.

Semmelweisnek minden tudakos fontoskodást kizáró, egyszerű és világos aetiologiája, ezen sajátosságai miatt háttérben szorult gyermekági láz addig érvényben levő komplikált kóroktanával szemben, mely alaptalansága mellett is az iskolai tudományosság igényeinek legalább megfelelt. De különösen az epidemiologoknak nem volt ínyére. Ugyanis emberemlékezet óta hirdették ex cathedra, tanították a betegági mellett és megírták vastos kötetekben, hogy a gyermekági láz kitörése atmosphäricus, cosmicus és telluricus befolyásoktól függ; pontosan vélték meghatározhatni azon hosszúsági és szélességi fokokat, melyek közt e megbetegedés leginkább jelentkezik, valamint kutatták azon évszakokat is, melyek legkedvezőbbek e kór kitörésére nézve.

Mindezt százados gyakorlat, tapasztalat által szentesítve hitték, nem csoda tehát, hogy az új tan iránt, amely kimutatni igyekezett, hogy egész rendszerük a dolog természetével ellenkező és alapjaiban téves, a legnagyobb ellenszenvvel viseltettek, és pedig azért is, mert komolynak látszott a veszély, hogy az a régi rendszer egész apparátusát, annyi kiváló és nagytudományú szakember sokévi fáradozásának termékét, hirtelen halomba dönti. Elfogultságukban teljesen hihetetlennek látszott előttük, hogy egy maroknyi klórmész gátat

⁶¹ E gyűlések jegyzőkönyveit lásd: Zeitschrift der k. k. Gesellsch. der Aerzte zu Wien. VI. Jahrg. 2. Band, CXXXVI. CLXVI. és VII. Jahrg. 1. Band.

⁶² Herzfelder, Heinrich: Bericht über die Sitzungen der k. k. Gesellsch. der Aerzte in Wien während des Jahres 1850. = Zeitschrift der k. k. Gesellsch. der Aerzte zu Wien, 1851.

vethessen azon ellenállhatatlannak látszó betegségnek, melyet megfékezni ők képtelenek voltak. És csakugyan e mélyen gyökerező kétely a Semmelweis ellen intézett iratokban majdnem mindenütt kifejezésre jut. Utalunk e részben Lumpe cikkére,⁶³ amelyben szerző kimutatni igyekszik, hogy Semmelweis nézetei, melyek szerinte nem egyebek, mint a humanitás pia desiderái, az exact tudományok mezején helyt nem állhatnak. Cikkét következő szavakkal kezdi meg:

„Ha meggondoljuk, hogy a gyermekági láz epidemicus fellépte óta, minden kor bűvárai erősen törték eszüket, hogy a nevezett kór okait felfedezzék és keletkezését megakadályozzák: a Semmelweis-féle theoriát Columbus-tojásnak kellene mondani.”

Nyilván kevesellték, hogy egyedül felbomlott szerves állati anyagok szerepeljenek kórok gyanánt és mint láttuk még azok is, kik hajlandók voltak ez anyagokat szintén mint kórgerjesztőket elfogadni, erélyesen szabadkoztak az ellen, hogy kizárólagosan csakis ezek tekintessenek a gyermekági láz okaiul. E felfogás éveken keresztül volt mérvadó mindazokra nézve, kik Semmelweis tana ellen felszólaltak, úgy hogy Breisky még 1861-ben is oda nyilatkozott, hogy „felbomlott anyagok magukban véve épp oly kevésbé képesek megmagyarázni a gyermekági lázat, mint a kórházi üszköt, és hogy a gyermekági láz létrejöttéhez még más valaminek kell hozzájárulnia.”⁶⁴

De épp ebben a valamiben nem tudtak Semmelweis ellenei megegyezni. Az egyik ezt a valamit a genius epidemicusban kereste, a másik kedvezőtlen külbehatásokban, a harmadik egyéni dispositióban, a negyedik hyperinosisban stb., stb., s voltak, kik mindezen mozzanatokot együtt hozták fel.

A dolgok ezen állásában a Semmelweis által javasolt fertőtlenítő eljárás sem talált azon kedvező fogadtatásra, melyet ő eredményei alapján remélt. Megengedték ugyan, hogy a klórmész alkalmazásának egyes esetekben lehet némi sikere, de viszont voltak olyanok is, mint pl. Seyfert, Scanzoni, Braun és mások, akik ezt is tagadták, és távolról sem tulajdonítottak annak oly nagy jelentőséget, mint Semmelweis.

Egy ily értelemben tett concesszió természetesen nem felelt meg Semmelweis várakozásának. Joggal tartott tőle, hogy eljárása, ha azt csak úgy félvállról, mindenféle kételyek mellett ajánlgatják, s alkalmazzák, nem fog sikeresnek bizonyulni.

Nem tehette fel, hogy az orvostanhallgatók, a bábák, az ápolószemélyzet lelkiismeretesen fogják fertőtleníteni kezeiket és műszereiket, ha előttük ezen eljárás bizonytalannak, sőt célhoz nem vezetőnek hirdettetik. Pedig éppen utasításainak pontos kivitelétől függött minden.

Semmelweis maga is, a bécsi közkórházban elért sikerekben látta tana helyességének kétségbevonhatatlan bizonyítékát,⁶⁵ ellenei pedig, midőn megtámadták tanát, rendszerint az alkalmazott klórmosások számba nem vehető csekély eredményére hivatkoztak, ebben egyszersmind új bizonyítékát látva a gyermekági láz epidemicus természetének.

Egészben véve tehát Semmelweis és barátai fáradozásainak éppenséggel nem volt kielégítő sikere, ha csak azt nem tekintjük önmagában is eredménynek, hogy általuk egy oly kérdés tétetett tudományos discussió tárgyává, melyet addig kerülni szokás volt.

Ily körülmények között kétszeres erőmegfeszítésre lett volna szükség Semmelweis részéről, ha tanát győzelemre kívánta vinni. Fájdalom azonban, hogy tevékenysége elé épp ez időpontban gördültek folyton új akadályok.

Semmelweis már akkor, midőn előadását a bécsi orvosegyesületben megtartotta, nem volt többé tagja a közkórháznak.

⁶³ Lumpe, Eduard: Zur Theorie der Puerperalfieber. = Zeitschrift der k. k. Gesellsch. der Aerzte zu Wien, VI. Jahrgang, 2. Band. p. 392.

⁶⁴ Prager Vierteljahrschrift, 1861. 2-ter Band.

⁶⁵ Nagyon jellemzően mondja Semmelweis erre nézve: „a chlormosások eredménye az a szikla, amelyen elleneim hajótörést szenvednek.” (Semmelweis: Die Aetiologie... p. 325.)

Tanársegédi működésének második éve időközben lejárt. Folyamodott volt ugyan az iránt, hogy felfedezése továbbfejlesztése érdekében hagyassék meg még további két évre állásában; kérését azonban nem teljesítették. Ez annál feltűnőbb, mert nemcsak előde, de utóda is (Karl Braun) részesült e kedvezményben és mert ugyanabban az időben, midőn őt elutasították, tisztársának a második szülészeti klinikán a kért meghosszabbítást további két évre megadták.

1849. március 20-án tehát elhagyta állását.

Majd ugyanekkor, mint a szülészeti magántanára szerette volna magát habilitáltatni a bécsi egyetemen. Folyamodványát azonban visszavetették. De ő ismételve beadta kérvényét és végre nyolc havi huzavona után – 1850. október 10-én – az elméleti szülészeti magántanárává nevezték ki, de azzal a megszorítással, hogy demonstrációit csakis a fantomon végezheti.

Semmelweis e megszorítással ugyan sehogy sem tudott megbarátkozni, mindamellett úgy látszik, hogy állását elfoglalni készült, mert a bécsi egyetem 1850/1. évi tanrendében előadásai is hirdette vannak.⁶⁶ De valószínű, hogy még mielőtt azokat megkezdhetné volna, új nehézségeket gördítettek útja elé, melyek annyira elkeserítették, hogy még azon hónapban, melyben kineveztetett, odahagyta Bécsset. Visszatért Pestre, hol véglegesen letelepedett.

Ama méltatlan eljárásnak okát, melyben Semmelweis Bécsben részesült, Fleischer az akkori idők politikai viszonyaiban és azokban az egyénekben keresi, akik akkor az orvosi tanügy élén állottak; nevezetesen azt a clique-et okozza, melynek feje Rosas tanár volt, kit a reakció megtestesült emberének, a soldateska eszközének nevez, s aki minden fiatal önálló erőt, kiből legkisebb szabadságérzetet gyanított, befolyása egész erejével üldözött.⁶⁷ De bárki is legyen a hibás, annyi tény, hogy Semmelweis üldöztetése szennyfoltot fog képezni mindenkor a tudományos haladás történetében.

Semmelweis hirtelen elutazása Bécsből nagy jelentőségű fordulópontra képezte életében.

Az a visszataszító bánásmód, melyben épp ott részesítsék, hol felfedezésének legméltóbb elismerését várta, mélyen elkeserítette, s mintha reménységével munkakedvét is Bécsben hagyta volna, nem is törődött többé felfedezése sorsával, kedvetlenül visszavonult és elnémult éppen akkor, amidőn tevékenységére leginkább lett volna szükség, s midőn leginkább helyt kellett volna állnia, szóval és írással küzdve tanáért, ha azt győzelemre juttatni akarja.

Semmelweis hallgatása évekig tartott, és csaknem végzetessé vált tanára, mely az általánosan elfogadott nézeteket alapjaiban támadván meg, már kezdetben is szenvedélyes ellentmondást keltett. De maga után vont a másfelől azt is, hogy az általa megindított mozgalom nemcsak elcsöndesedett, hanem csakhamar meg is szűnt.

Hiába való volt ekként az ő, valamint barátainak minden fáradozása: azok maradtak a helyzet urai, kik az akkori idők legelőkelőbb szülészével együtt a gyermekágyi láz epidemiologicus felfogásának hódoltak. S diadalukat az is elősegítette, hogy Semmelweis bécsi barátai – tétlensége által zavarba hozatva – időközben szintén sorra elhallgattak; közöttük a leglelkesebb, s legtekintélyesebb, Skoda tanár is, ki, mint láttuk, a meggyőződés egész hevével küzdött Semmelweis oldalán. Michaelis tanár pedig, az egyetlen hírnevesebb szülész, ki felfogta Semmelweis tanának horderejét, s ki azontúl is bizonyára hathatósan közreműködhetett volna e tan terjesztésében, időközben tragikus körülmények közt elhalt. Ugyanis minél inkább meggyőződött Semmelweis állításának igazságáról, annál mélyebb gyökereket vert benne az a tudat, hogy unokahúga halálát ő okozta az által, hogy őt – mielőtt még Semmelweis nézeteit ismerte – közvetlen lebetegedése után tisztátalan, hullaméreggel fertőzött kezekkel vizsgálta meg. E tudat melankóliába ejtette, melynek utóbb öngyilkosság lett a vége. Hamburg mellett egy vasúti vonat elé vetette magát.⁶⁸ Nemsokára túlzottan,

⁶⁶ „Vorlesungen über Geburtshilfe, mit practischen Demonstrationen am Phantome, 5-mal die Woche, vom Docenten dr. Ganz Semmelweis.”

⁶⁷ Fleischer József: Emlékezés Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 778.

⁶⁸ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 288.

egyoldalúnak deklaráltatik Semmelweis tana; később csak mellesleg lesz említve, mint olyan, mely pusztán történeti beccsel bír, s végre el lett volna felejtve, ha Semmelweis új tapasztalatokkal gazdagodva, nem lép ismét sikra eszméje mellett, melynek győzelemre vitélet most már élete legfőbb feladatának kezdte tekinteni.

Majdnem lélektani rejtélynek látszik, hogy olyan ember, mint Semmelweis, ki a megkezdett küzdelemben tana elfogadását a humanitás követelményének tekintette, s aki ennek védelmében az ügy fontossága által elragadtatva, oly türelmetlenséget és intoleranciát árul el, hogy gyakran még az irodalmi illendőség korlátjait is átlépi: éveken át semmit sem tesz tana terjesztése érdekében és tudomást sem látszik venni azokról a szándékos és szándéktalan elferdítésekről, melyektől az ellene irányzott értekezések hemzsegték. De ha nem is menthetjük ki egészen tétlenségét, mentségére mégis sok alapos okot hozhatunk fel, ha elfogulatlanul vizsgáljuk egyéniségét, s a viszonyokat, melyeket itthon talált.

Köztudomású, hogy a szabadságharc elnyomása után a reakció ütötte fel fejét, és korlátlan hatalommal uralkodott a reménye vesztett nemzet fölött. Nem érte be azzal, hogy széttörte az ezredéves alkotmányt, hanem otrombán belenyúlt a társadalmi viszonyokba is, sőt vak túlbuzgóságában közművelődésünk tényezőire is rátette kezét. Politikai összeesküvést látva minden gyülekezetben, megszakította működéseikben még a tudományos testületeket is. Felfüggesztette a tudományos akadémia gyűléseit; betiltotta a természettudományi társulat működését, valamint az orvosok és természetvizsgálók vándorgyűléseit is. Csak a budapesti orvosegyesületnek sikerült elérni, hogy üléseit – bizonyos korlátozások között – megtarthassa. Jegyzőkönyveit a hatóságnak volt köteles bemutatni, munkálkodásának ellenőrzése végett pedig minden ülésen egy hatósági közeg volt jelen.⁶⁹

Az egyetlen magyar szaklap, az 'Orvosi Tár', már az 1848-i év viharai között megszűnt. Szerkesztője tanszékétől megfosztva, éveken át szigorú rendőri felügyelet alatt állt,⁷⁰ s az ő sorsában osztozott sok más orvos is, kiknek nevét bármily távoli úton is kapcsolatba lehetett hozni a szabadságharc mozgalmával. Balassa János börtönbe került, míg mások külföldön kerestek menedéket hasonló sors elől.

Szomorú korszaka volt ez tudományos életünknek, különösen pedig orvosi tudományunknak. Hazánk határain kívül új élet támad az avult nézetek romjain; felfedezés felfedezést követ, s a természettudományok fejlődése mindinkább nagyobb méreteket ölt. Nálunk meg volt kötve a gondolat, tiltva a szabad szó, tétlenségre kárhoztatva az erő. Orvosi tudományunk összes literatúrája a budapesti orvosegyesület hatóságilag felülvizsgált jegyzőkönyveire szorítkozott. Létezett ugyan 1850 óta Wachtel Dávid tr. szerkesztése mellett egy német nyelven megjelenő 'Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn' című szaklap, de a hazafias elemek nagyobbára távol maradtak tőle, s így a vállalat, mely évek múlva sem bírt nagyobb jelentőségre vergődni, 1860-ban megszűnt.

Ezeket a viszonyokat találta Semmelweis, midőn Bécsből hazaérkezett. Nem hiányoztak ugyan ez időben sem nálunk jelesek, kiknek buzdító befolyása őt új munkásságra serkenthette, de a politikai viszonyok, melyek lidércnyomásként ültek a társadalom és közművelődés tényezőin, megnehezítették az eszmecserét, s a kölcsönös érintkezést.

„Nem láttuk egymást, nem hallottunk egymás tudományos törekvéseiről, úgy éltünk, mint a koromsötét éjben.”

Így jellemzi Korányi tnr. az Orvosi Hetilap fennállásának 25. évfordulója alkalmával mondott felköszöntőjében⁷¹ az 1849. után bekövetkezett éveket, melyek tudományunk egész történetében talán a legkedvezőtlenebbek egy nagyobbszabású tudományos akció

⁶⁹ Réczey Imre: A budapesti kir. orvos-egylet története. In: A budapesti kir. orvos-egylet 1880. évi évkönyve. Pest, 1880. p. 18.

⁷⁰ Högyes Endre: Magyar orvosi culturánk uralkodó eszméi a multban és jelenben. = Orvos-természettudományi Értesítő, 1882. Orvosi Szak. II. füz.

⁷¹ Orvosi Hetilap, 1882. p. 631.

megindítására; különösen Semmelweisre nézve, ki – mint láttuk – nehezen, s akkor is csak bizonyos pressio alatt tudta a nyilvános fellépéstől, s írástól való idegenkedést leküzdeni. Pesten, midőn nem állt többé ily pressio alatt, midőn nem serkenti senki, csakhamar ellankad, tétlenségbe esik, olyannyira, hogy nagy munkájában, melyben tana érdekében folytatott levelezéseit közli, egyetlen egy oly okmányt sem tud felmutatni, mely Pesten tartózkodása első éveiből származott. Semmi sem háborgatta itt, hogy lassanként beleélje magát azon fatalisztikus meggyőződésbe, hogy az általa hirdetett tan érvényre jut az ő hozzájárulása nélkül is, s hogy győzelme pusztán az idő kérdése. Maga részéről eleget vélt tenni, ha a betegágy mellett – mire Pesten csakhamar alkalma nyílt – szorgalmasan gyűjti ezentúl is mindazokat az adatokat, melyek előtte tana igazolására még szükségeseeknek látszottak.

Talán kedvezőtlen anyagi helyzete is hozzájárult e rezignált hangulat előidézéséhez. Csekély vagyonát a Bécsben töltött évek majdnem felemésztették, amidőn is tanulmányai, a gyermekági láz okainak fürkészése, s később felfedezésének ismertetése sokkal inkább lekötötték tevékenységét, semhogy ideje maradt volna a mindennapi orvosi gyakorlat anyagi eredményét hajhászni. Most a viszonyok egészen e térre szorították. Egy igénytelen hónapos szobában meghúzódva, hozzá is látott a munkához, de minden szorgalma és tehetsége dacára kezdetben csak kevés eredményre jutott. Különösen súlyos volt ránézve az 1851-i év, melyben kétszer egymás után karját törte – március havában lóról leesván, jobb felkarján szenvedett törést, július végén pedig az uszodában elcsúszott, mely alkalommal ugyan e végtag alsó felén érte ugyanezen szerencsétlenség – úgy hogy ennek folytán ez év elveszítettnek volt tekinthető. De eltekintve ez akadálytól, nagyon megnehezítette előmenetelét fesztelen, gyakran diákos magatartása is; őszintesége által pedig gyakran egyenes bizalmatlanságot költött maga iránt. „Grófnő, gratulálok, tévedtem”, mondta egy alkalommal egyik betegének, midőn ennek ismételt megvizsgálása után meggyőződött, hogy az illető nem, mint kezdetben hitte, rosszindulatú álképletben, hanem csak méhkörötti izzadmányban szenved. Sok idő kellett hozzá, míg a közönség megszokta modorát, de végre is sikere által kivívta az elismerést olyannyira, hogy mind sűrűbben az első szaktekintélyek sorában kezdték említeni.

Irataiból ítélve azt hihetnénk, hogy Semmelweis civakodó természetű és senkivel össze nem férő ember volt, pedig ellenkezőleg, szerette az élet örömeit, szenvedélyesen táncolt, lovagolt, lelkesedett művészetért, tudományért, szükségét érezte annak, hogy meghittjei nyájas körét felkeresse, ahol aztán megnyílt egész bensője. Gyűlölte azonban a kétszínűséget és határozatlanságot. Ehhez hasonlóan rajzolja őt Markusovszky⁷² is, mondván, hogy egyenes lelkéhez önzés, alattomoság sohasem fért, s hogy barátait és kartársait mindenkor legjobb meggyőződése szerint részesítette rokonszenvében, tanácsában és tiszteletében.

De bármily melegen fogadta szakköreink egy tekintélyes része Semmelweiset, két helyen nem akartak róla és felfedezéséről tudomást venni – éppen azokon a helyeken, hol azt leginkább várhatta volna: az egyetem szülészeti klinikáján, s a Rókus-kórház szülészeti osztályán.

A szülészeti klinika élén ez időben Birly királyi tanácsos állott, a nagy hírű Boër egykori tanársegéde. Birly, Semmelweis állítása szerint⁷³ azon nézetnek hódolt, hogy a gyermekági láz a gyomor és belek tisztátalansága által idéztetik elő és ennek megfelelően nagy előszeretettel rendelte a hashajtó szereket. Valahányszor megnyitotta klinikáját, éles philippikával támadt a bécsiek ellen, mert szülőházaikban a napirenden levő nagy halandóság meggátlására a hashajtók adagolását elhanyagolják. Azonban fájdalom, így folytatja Semmelweis, ezen gyógyszerek is csakhamar elveszítették prophylakticus erejüket, midőn a pesti orvosi egyetem is az anatómiai iránynak kezdett hódolni, olyannyira, hogy végre a kitört

⁷² Orvosi Hetilap, 1865. p. 252.

⁷³ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 136.

gyermekági láz megszüntetése céljából a klinikát a tanév folyama alatt több ízben be kellett zárni.

Hasonló sok áldozatot követelt a gyermekági láz a Rókus-kórház szülészeti osztályán is, melynek összes viszonyai erős ellentétben állottak a Semmelweis által ajánlott óvszabályokkal. A szülészeti osztály ugyanis csak függeléke volt a sebészetinek, tehát olyan osztálynak, amely Semmelweis szerint „kimeríthetetlen forrásul szolgált az állati szerves rothadt anyagoknak”; hozzájárult e körülményhez még az is, hogy a sebészeti osztály főorvosa egyúttal törvényszéki boncoló is volt; hogy a kórházban elhaltak hulláit, prosector hiányában, a segédorvosok boncolták és hogy néha még sebészeti betegeket is vittek a szülészeti osztályra.⁷⁴

Dacára annak, hogy a gyermekági láz e körülmények folytán majdnem permanens volt a Rókus-kórházban – midőn azt Semmelweis 1858-ban először meglátogatta, az ott ápolt gyermekágiak mind, összesen 6, nagyfokú gyermekági lázban szenvedtek – semmit sem tettek meggátlására. Semmelweis óvintézkedéseit itt épp úgy mellőzték, mint az egyetem szülészeti klinikáján.

A Rókus-kórház szülészeti osztályának elhagyatottsága vágyat keltett Semmelweisben, hogy az osztálynak vezető orvosa lehessen. Úgy vélekedett, hogy ha vágya teljesülése esetén sikerülnie fog új tényekkel állani elő tana igaz voltának bebizonyítására, többet tesz ennek érdekében, mintha felszólal az irodalom terén. Utánjárását végtelen öröme siker koronázta, s már 1851. május hó 20-án megkezdhetette ez osztályon működését, mint fizetés nélküli főorvos. Ez alkalomkor a szülészeti osztály a sebészettől teljesen függetlenné tétetett, a kórtermek egy része pedig nőgyógyászati esetek számára lett fenntartva.

Aránylag kevés szülőnő fordult meg évenként osztályán, mert ott – nehogy az egyetemi szülészeti klinikától elvonják a tananyagot – szülőnők felvétele csak az egyetemi szünetek alatt volt megengedve, míg az év többi részeiben nagyobbára csak a kórházban egyéb bajok miatt ápolt terhesek részesültek orvosi ápolásban. A Rókus-kórházban lebetegedettek száma alig érte el a 200-at, de annál nagyobb figyelemmel kísérhette Semmelweis minden egyes gyermekági egészségi állapotát, s annál könnyebben örködhettek prophylacticus intézkedései szigorú keresztülvitele fölött.

S hogy mennyire igazolta Semmelweis a hozzá kötött várakozást, azt legjobban bizonyítja az a körülmény, hogy azon hat év alatt, melyben főnöke volt a Rókus-kórház szülészeti és nőgyógyászati osztályának (1856. július havában lépett vissza állásától), az itt lebetegedett 933 szülőnő közül összesen csak hatan veszték el gyermekági lázban, azaz 0,85%. Fáradozásainak eredménye tehát összhangzásban volt azon teoretikai követelményével, mely szerint az általa előírt antisepticus intézkedések szigorú megtartása mellett, a szülőnők halandóságának egy százalékon alul kell maradnia.

Pedig a viszonyok, melyek közt működött, éppenséggel nem voltak kedvezőknek mondhatók. A rendelkezésre álló termek száma nem volt megfelelő, elkülönítő szobája a

⁷⁴ Semmelweis: A gyermekági láz kóroktana. = Orvosi Hetilap, 1858. 21. sz.

– Batári Gyula 'A tudományos szaksajtó kialakulása Magyarországon (1721–1867)' (Bp., 1994) című könyvében a következőt teszi ehhez hozzá (idézet helye: p. 131.): „A szerző így vezette be nagy jelentőségű művét: »Történetileg akarom előadni, miként lettem kétkedővé a járványos gyermekági láz tana fölött, miként fedeztem föl az irtózatos halálozás valódi okát, melynek eltávolításával a halálozást is nagy mértékben szerencsésen meggátolni sikerült...«. Meg kell említeni, hogy Semmelweis belső munkatársa volt a Hetilapnak. Később a folyóirat egyik mellékletének szerkesztője lett. Személyével kapcsolatos hírek is rendszeresen megjelentek a kiadványban. Egyébként köztudott tény, hogy Semmelweis legjelentősebb munkájának megjelenése előtt lényegében nem foglalta írásba tudományos felfedezéseit, csupán Markusovszky rábeszélésére szánta rá magát publikálásra (Benedek István: Semmelweis szobra. In: Bolond világ. Bp., 1969. p. 429.). Külön ki kell emelni, hogy munkáját először magyarul írta meg, és először az Orvosi Hetilapban jelent meg, s csak aztán fogott neki a német nyelvű monográfia megírásának (Zoltán Imre: Semmelweis élete és működése. = Orvosi Hetilap, 1957. pp. 1126–1131.).» (– a szerk. kieg.)

megbetegedettek részére nem volt, szülönőket és női betegeket gyakran egy és ugyanazon terembe kellett befogadnia, a vajúdók számára kijelölt szoba ablakai pedig a boncterem felé nyíltak, stb.

De tevékenységének és munkakedvének csakhamar újabb és tágasabb tere nyílt, midőn Birly tanárnak 1855-ben bekövetkezett halálával, a pesti egyetemen az elméleti és gyakorlati szülészeti tanszékére kineveztetett, a nagyközönség és különösen szakköreink nagy megelégedésére. Ez utóbbiak ugyanis még mielőtt Semmelweis lépést tett az üresedésbe jött tanszék elnyerése végett, máris reá utaltak, mint olyanra, ki legérdemesebb arra, hogy Birly helyét elfoglalja.

Mi sem természetesebb, minthogy az új állásban is az a kérdés képezte tevékenységének sarkpontját, mely őt kezdettől fogva foglalkoztatta. Örvendett állásának, mert abban új próbára tehetné tanának megbízhatóságát, s mert végre alkalmat nyújtott neki, azt nyilvános helyről, tanszékről hirdethetni oly hallgatóságnak, melyet elleneinek elfogult felfogása még nem praeoccupált. Ez a vágy vezérelte őt, midőn Bécsben a docentúra elnyeréséért fáradozott, valamint midőn rövid idővel tanárrá kineveztetése előtt a prágai egyetemen üresedésbe jött szülészeti tanszékre aspirált, szerencsénkre siker nélkül.

Alig lehet képzelni elhagyatottabb, ijesztőbb higiénikus viszonyokkal bíró és primitívebb berendezésű szülészeti intézetet, mint amilyen a budapesti kir. egyetem szülészeti klinikája volt ez időben, mely ezek folytán valóban kemény próbára tette Semmelweis tanának életrevalóságát. A szülészeti osztály az újvilág utcai egyetem második emeletén volt elhelyezve és öt szobából állott, melyek közül három csak egy ablakkal bírt. Mindössze csak 26 ágy állott rendelkezésre; mi kevés volt ugyan, de mégis túlságosan sok azon kis térhez viszonyítva, melyet a klinika elfoglalt. Az első emelet helyiségei vegyeszeti laboratóriumnak voltak berendezve, melynek kéménye a kórtermek falain futott keresztül, s ha lent tüzeltek, a felső szobák hőmérséklete tűrhetetlenné vált. Ezen kívül földszintről a boncterem terjesztette fölfelé bűzhödt levegőjét, a klinika két ablaka pedig arra a kis mellékudvarra nézett, melyben a pöcegödör volt, amelyre az épület összes árnyékszékeinek ablakai nyíltak, s amelyben a boncterem folyékony hulladékainak elvezetésére szolgáló csatorna is végződött.

E lokális mizériákkal teljesen összhangzatban állott a klinika belső, primitív berendezése. Különösen nagy volt a hiány fehérnemű dolgában; előadási teremnek pedig még híre sem volt.

Ily körülmények között Semmelweis legelső kötelességének tartotta e hiányok orvoslását keresztülvinni. Ösztönözte őt erre nemcsak a humanizmus, hanem egyszersmind az a meggyőződés is, hogy exponált állásában, a gondozására bízott szülönők életén kívül még az általa hirdetett tan hite is kockára van téve, ha nem sikerül a gyermekágyi lázat távol tartani klinikájától.

„Tanomnak követői és ellenei – mondja Semmelweis a tanári karhoz intézett, s klinikája hiányainak orvoslását sürgető beadványai egyikében – egyaránt figyelemmel kísérik az általam kezelt gyermekágyasok egészségi állapotát; de kell, hogy követőim ingadozzanak, ellenségeim pedig kételyeikben megerősödjének, ha a klinikámon ápolt gyermekágyasok egészségi állapota kedvezőtlen lesz”.

Hangsúlyozza, hogy csakis úgy mentheti meg az emberiséget a gyermekágyi láz pusztításaitól, ha szülészeti klinikáján elért sikereire hivatkozhat; míg ellenkező esetben tana elterjedése meg van gátolva és kísérletei megghiúsulnak!⁷⁵

Szakadatlanul sürgeti intézetének áttételét más egészségesebb helyiségbe; folyton követeli termeinek szaporítását, hogy a megbetegedett szülönőket elkülöníthesse; tantermet kíván, s általában fáradhatatlan a fennforgó hiányok orvoslásának követelésében. Javaslatba hozta e célból, az egyetemi kórodák célszerűbb elhelyezése végett összeült bizottságban, az újvilág

⁷⁵ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 89.

utcai épület földszinti részének kiépítését, 1858-ban pedig, midőn a bécsi kultuszminisztériumban a kórodák új és célszerű berendezéséről tanácskoztak, a szülészeti hygiene, a tanítás postulatumainak megfelelőbb, okadatolt tervezetet nyújtott be.⁷⁶

Fáradásainak azonban, legalább egyelőre, nem lett semmi sikere és tanárkodásának első négy évét még az általa annyira perhorreskált helyiségben kellett töltenie. De törekvését nem bénították e nyomasztó körülmények, sőt az önérzet bizonyos nemével remélte, hogy tana még e külső akadályokon is diadalmaskodni fog. Épp ezért folyton gyanakvó szemmel őrködött a felett, hogy a tanulók vagy a szolgaszemélyzet tisztátalan kézzel ne nyúljanak a szülönőkhöz; sőt elővigyázata e tekintetben annyira ment, hogy azoknak, akikről tudta, hogy a bonctermet látogatják, vagy bármi módon hullarészekkel vagy általában bomlott állati szerves anyagokkal érintkeznek, klinikája látogatását meg sem engedte. Az esetleg előforduló megbetegedések okait fáradhatatlan kitartással iparkodott földeríteni, s az ápoló személyzet által elkövetett kihágásokkal szemben szigorúsága majdnem a kegyetlenséggel volt határos. Senkit sem tűrt meg maga körül, ki az általa előírt tisztasági szabályokat megszegte.

Fáradhatatlanul sürgette klinikájának teljesebb és megfelelőbb felszerelését, sőt buzgósága miatt, melyet ez irányban kifejtett, nem egy alkalommal kellemetlenségbe is keveredett. Így midőn hosszú ideig sikertelenül kérelmezte a bécsi közoktatási minisztériumnál a fehérnemű készlet szaporítását, türelmét vesztve, saját felelősségére 100 lepedőt vett. Természetesen megrótták érte.⁷⁷ A fehérneműek mosását is másokra bízta, mert az alkalmazott mosó nem elégítette ki igényeit. Mint Fleischer beszéli, utóbb az *öconomicus* praefect, s a helytartótanács a költségek megtérítésére szólították fel, de hasztalanul. A mosással egyébiránt gyakran gyúlt meg a baja, s midőn egy ízben a lepedők bűzösen, vér és gyermekágyi folyás nyomaival kerültek vissza a mosókonyhából, személyesen vitte azokat Tandler helytartósági tanácsoshoz, „hogy előtte a reform szükségét ad oculos és egyúttal ad nares demonstrálja, mi nem járult éppen hozzá, hogy a nagytekintetű úr kegyét maga részére megszerezze”.⁷⁸

Tanári működésében nem kis mérvben akadályozta az a körülmény, hogy az akkori tanterv értelmében orvosokat és bábákat közös oktatásban kellett részesítenie, s hogy klinikájának szűk volta miatt hallgatóinak csak csekély része lehetett jelen előadásain,⁷⁹ melyek folyamán természetesen kiváló helyet foglalt el a gyermekágyi láz kóroktana.

Klinikájának e leírt viszonyai eléggé megmagyarázzák azt a sajnos tényt, hogy „tanársegédek kívül alig kerültek ki iskolájából szakférfiak”.⁸⁰ Asszisztenseit szigorúan ösztönözte munkára, sőt határozottan feladatukká tette, hogy évenként pontos kimutatást készítsenek a klinikán előfordult eseményekről és szívesen látta, ha a kiválóbb esetekről

⁷⁶ Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 779.

⁷⁷ Úgy látszik, ez években a fehérnemű kérdése állandó calamitását képezte egyetemünknek. Sauer tanár is siker nélkül folyamodott a budai helytartósághoz, hogy az orvosi kórodán folyton szaporodó hagymázbetegek számára újabb fehérneműt vásárolhasson. Ő is úgy cselekedett, mint Semmelweis, és midőn az árjegyzéket utólag terjesztette fel, a tanári kar feddést kapott, azon fenyegetődzéssel, hogy az ennek utána okozandó költségeket a kormányzók nem fogja megtéríteni. (V. ö. Poor Imre: Sauer Ignác emléke. In: Értekezések a természettudományok köréből. Bp., 1871. XIV. köt.)

⁷⁸ Hirschler elbeszélése Hegarnál, p. 22.

⁷⁹ Drasztikus módon ecseteli e visszás helyzetet a „Wiener Medizinische Wochenschrift”-nek (1857) egyik, Hirschler tollából eredő és nyilván Semmelweis által inspirált levele, mely miután hű képét adja a szülészeti klinika helyiségeinek, egy műtői jelenetről is megemlékezik:

„Es lag wirklich ein bedauernswürdiges Geschöpf – mondja – auf dem Querbette; Lehrer, Assistent und ein dichter Knäuel von Hebammen und Studirenden umstanden dasselbe; bis in das dritte Zimmer hinein war Kopf an Kopf dicht gedrängt und doch eigentlich nur um schreien zu hören, da vom Sehen keine Rede war; eine Hitze, die eher geneigt ist, Jemanden aus der Welt, als in dieselbe zu locken; dem Professor rollte der Schweiss von der Stirne, als die Wendung vollendet war und eben im Begriffe, das erste Zagenblatt einzuführen, kommt er einer förmlichen Ohnmacht so nahe, dass er genöthigt ist, das seiner Hand entsinkende Instrument dem Assistenten zu übergeben und sich schleunigst aus der irrespirablen Luft der Klinik zu flüchten” stb.

⁸⁰ Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 779.

bővebben is értekeztek az orvosi sajtóban. Innen van az, hogy tanársága ideje alatt az Orvosi Hetilap majd minden évfolyamában találkozunk Semmelweis kórodájáról szóló közleményekkel.⁸¹

Nem bírván szónoki képességgel, előadása nehézkes és darabos volt. Nem kis akadályul szolgált neki még az is, hogy az orvosi műnyelv ez időben még nagyon hiányos volt. Ez okból magyar előadásaiban gyakran csak aphoristicus megjegyzésekre szorítkozott. De ezekből is, Fleischer tanúsága szerint, kitűnt a szakavatott, tapasztalt férfiú, ki hallgatóiban fel tudta ébreszteni a tudvágyat.

Nagy baj volt az is, hogy a bábanövendékek felfogási képességéhez nem tudott alkalmazkodni. Kihallgatásoknál helytelen feleletek miatt oly ingerültségbe jött, hogy sértő kifakadásokban tört ki, és a bábanövendékeket keserű zokogásra indította; de csakhamar megbánta heveskedését és igyekezett megnyugtatni a felzaklatott kedélyeket.⁸²

Egyet azonban: tana alapelvének pontos ismeretét, *conditio sine qua non* gyanánt állította tanítványai elé, s az igazságtalanságig ingerelte néha az, ki ennek korrekt és alapos ismerete ellen vétett. Tanítványai azonban nagyjából készséggel engedtek kívánságának, mi nem csekély mértékben büszkesége is volt. Számtalanszor lobbantotta híres ellenfeleinek szemére – és pedig joggal – hogy az ő orvos- és bábanövendékei jobban tudják, mint ők, hogy mi a gyermekági láz, s hogyan kell annak kitörését megakadályozni.

De dacára mindennek, dacára minden oktatásnak, minden szigorú ellenőrködésnek, egyetemi klinikáján nem sikerült neki oly mértékben diadalmaskodni a gyermekági láz fölött, mint ahogy kívánta. Nem ritkán szenvedett hajótörést az ott létező kedvezőtlen viszonyokon, s különösen az ápolószemélyzet lelkiismeretlenségén. Elővigyázata dacára megtörténhetett, hogy az ápolónő elmulasztott fehérneműt váltani és hogy rothadt derékaljat és szalmazsákot, meg a kifolyástól igen bűzös lepedőt talált, hogy tisztátlan fehérneműt szállítottak, anélkül, hogy azt neki bejelentették volna. Az is megtörtént egyszer klinikáján, hogy egy bábatanulót, kit egy megüszkösödött külső szülőrészekkel a klinikán betegen fekvő szülőnő mellé rendelt szolgálattétel végett, s kire szigorúan ráparancsolt, hogy más gyermekágyassal ne érintkezzék, épp abban a percben lepett meg, midőn egy újonnan érkezett szülőnő megvizsgálásához fogott. Sőt mi több: fél órával a beteg szülőnő halála után ágyát egy más gyermekáldással találta betöltve.⁸³

Így történhetett azután, hogy míg tanári működésének első évében (1855–56) 514 szülőnő közül csak kettő, tehát 0,19% halt el gyermekági lázban: az 1856–57. tanévben 551 szülőnő közül 16, tehát 2,09%, s a következő 1857–58. tanévben pedig 449 szülőnő közül 18, tehát 4,05% esett a nevezett kór áldozatául.

Az utolsó két év ezen kedvezőtlen eredménye volt első sorban, mely Semmelweiset arra az elhatározásra bírta, hogy ismét a nyilvánosság elé lépjen, számot adva balsikereiről, s ezáltal

⁸¹ Fleischer József: Semmelweis tanár szülészeti kórodájából. Császármetszés élőnél, angolkóros medenczekészület miatt. = Orvosi Hetilap, 1857. 8, 9, 10. sz.

Fleischer József: A pesti egyetemi szülőkórodáról kimutatás 1856/7-i tanév végével. = Orvosi Hetilap, 1857. 14. sz.

Maizner János: Kimutatás a pesti szülészeti kórodának az 1857/8-i tanév alatti működéséről. = Orvosi Hetilap, 1858. 43. sz.

Kreuzer Ferenc: Kimutatás a pesti egyetemi szülészeti kóroda 1858/9. évi működéséről. = Orvosi Hetilap, 1859. 50. sz.

Kreuzer Ferenc: Semmelweis szülészeti kórodájából. Medenczeszűkület egy esete. = Orvosi Hetilap, 1860. 28. és 29. sz.

Báthory István: Semmelweis Ignác egyetemi tanár szülészeti kórodájából. Petefészek-tömlő egy esetének leírása. = Orvosi Hetilap, 1863. 45. sz.

Báthory István: Évi kimutatás Semmelweis tr. szülészeti kórodájából 1864/5. évben. = Orvosi Hetilap, 1865. 10. sz.

⁸² Fleischer József: Emlékbeszéd Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 779.

⁸³ Semmelweis: A gyermekági láz kóroktana. = Orvosi Hetilap, 1858. p. 324.

elejét véve annak, hogy esetleg a klinikáján előfordult haláleseteket érvül hozhassák fel tana helyessége ellen. Ez elhatározása különben oly időpontra esik, amidőn rég kimozdult passzivitásából, s barátaival egyetemben részt vett azon lassanként meginduló kulturális mozgalmakban, melyektől távol maradnia úgy tanári állásával járó kötelezettségei, valamint hazafiúi érzelmei egyaránt nem engedték.

Valóban nemzeti kulturális fejlődésünkben az 50-es évek vége felé új és kedvezőbb fordulat állott be. A kényuralom még hatalmának teljes birtokában van, s még egy lépést sem tesz a kibékülés, a kiengesztelődés felé; de már nem az a lesújtott társadalom áll vele szemben, mely levertségében a múltakon tépelődött. Az idő mindinkább érvényesítette megnyugtató hatását, az elcsüggedés helyébe az ébredező önbizalom lép, a rezignált tétlenséget új munkakedv váltja fel, mely táplálékot nyer azon tudatból, hogy a veszélyeztetett nemzeti kultúrát csupán csak kitartó munkásság által lehet megmenteni. Mozgalom indult meg minden irányban, melynek utóbb a reakció kétségbeesett erőlködése sem volt képes többé ellenállni.

Orvosi köreinket is magával ragadta ez új áramlat. Bennük is felébred újra a társulási szellem, s keresik a kölcsönös érintkezést. Az orvosegylet elhagyatott terméi megnépesülnek és felpezsdülő tudományos életnek lesznek tanúi. Mindinkább általánossá lesz az a tudat, hogy hazai orvosi irodalmunk az utolsó évek sanyarú viszonyai között nagyban elmaradt a haladottabb nyugati népek szakirodalma mögött; az a körülmény, hogy nem volt orvosi sajtónk, mindinkább érezhetőbbé vált. Kiemelni szakirodalmunkat elmaradottságából, és újra megteremteni az orvosi sajtót, ez lett a jelszó, melynek megvalósítása érdekében erős agitáció fejlődött. A mozgalom élére Balassa tanár állott, ki ez alkalommal ismételve új bizonyítékát adta annak, hogy úgy szellemi, mint jellembeli tulajdonságainál fogva valóban hivatva volt arra a kiváló szerepre, mely neki orvosi művelődésünk történetében már a negyvenes évektől kezdve jutott. Körülötte csoportosultak: Wagner tanár, Kovács Sebestyén Endre, Bókai, Lumniczer, Hirschler, Markusovszky és mások, mindnyájan lelkesülten iparkodva a kitűzött cél felé. Előadásaikkal emelik az orvosegyletnek szellemi színvonalát; megalapítják az 'Orvosi Hetilap'-ot, mely 1857. június havában Markusovszky Lajos szerkesztése alatt megindul és véget vet annak a szánalmas helyzetnek, melyben éveken keresztül sajtó nélkül kellett tengődni a hazai orvosi tudománynak és létesítik végre az „orvosi könyvkiadó társulat”-ot, e vállalkozásuk által szintén egy rég érzett hiánynak tevén eleget.

Semmelweis, kit éppen ébredező munkakedvében talált e mozgalom, nem maradt el barátai mögött. Mintha tudományos életünk ébredése új életet öntött volna ő belé is, tevékeny részt vesz törekvéseinkben, s midőn ily módon kilépett visszavonultságából, egészen megváltozott. Ő, ki eddig a nyilvánosságot csak kerülte, szorgalmas látogatója lesz az orvosegylet termeinek, hol előadásai egymást érik. Letesz „veleszületett ellenszenvéről minden ellen, mit írásnak neveznek”, s buzgó munkatársa lesz az Orvosi Hetilapnak, melynek hasábjain megkezdí hadjáratát „az elavult dogmák ellen a humanizmus és a tudományos haladás nevében”, egyszersmind pedig felkarolta a nőgyógyászatot, vonatkozó cikkeivel fényes tanújelét adva e téren jeles képzettségének. Az „Orvosi könyvkiadó társulat” megalapítói közt is találkozunk nevével, valamint egyáltalában mindenütt, ahol közreműködése által elősegíthetni vélte a tudományos haladás ügyét.

S csakis mióta barátaival együtt belemerül az újjáalkotás e munkájába, kezdi magát valóban otthonosnak érezni viszonyaink közt oly annyira, hogy midőn őt Moleschott tanár, a zürichi egyetem megbízásából, hízelgő levél kíséretében, az ottani szülészeti tanszék és a női kóroda igazgatóságával megkínálta: ő e meghívást minden habozás nélkül visszautasította. Szülővárosában kívánt maradni, melyhez most már boldog családi kötelékek is fűzték. Házassági frigyre lépett időközben Weidenhofer jómódú pesti kereskedő leányával.

Első előadásait az orvosegyletben 1856-ban tartotta meg. Szólt itt az „önkéntes csonkításról”, „angolkóros nők tett császármetszéséről”, „petefészek-vízdaggal párosult szülés

esetéről”.⁸⁴ Sajnos, hogy e felolvasásoknak csak címei maradtak ránk, mert nyomtatásban sohasem jelentek meg, s az orvosegylet jegyzőkönyveinek éppen ezekre vonatkozó részei, úgy látszik, elvesztek. Mindezek jelentősége egyébiránt elenyészik azon nagyfontosságú előadásaival⁸⁵ szemben, melyeket 1858-ban szintén az orvosegylet előtt „a gyermekági láz kóroktanáról”⁸⁶ tartott, s melynek közlését az Orvosi Hetilap második, 1858-i évfolyamának első számában kezdte meg.

Alapjukban ezek az előadások azonosak a Bécsben tartottakkal, de egyúttal számot is ad bennük a Rókus-kórházban, valamint egyetemi tanársága első három évében kifejtett működéséről. S ez alkalommal különös nyomatékkal emeli ki, hogy az utolsó két évben tapasztalt kedvezőtlen eredmény nem hogy bizonyítana valamit tana ellen, hanem ellenkezőleg, még támogatja és megerősíti, közvetett úton, annak helyességét. Előtanulmányoknak tekinthetők ezek az előadások későbbi nagy munkájához, melyben az itt elmondottakkal gyakran szó szerinti ismétlésekben találkozunk; de feltűnő az utóbbival szemben az a higgadt hangulat, mely itt még a polemiában sem lépi át az objektivitás határait, s mely egyébiránt magyar nyelven írt műveinek mindegyikében feltalálható.

E cikkhez sorakozik az 1860-ban megjelent 'A gyermekági láz fölötti véleménykülönbség köztem és az angol orvosok közt'⁸⁷ című terjedelmes munkálata, mellyel szintén majdnem egész terjedelmében találkozunk említett nagy munkájában. Sikeres cáfolata ez, már Semmelweis első fellépése alkalmával többek által nyilvánított azon nézetnek, mintha Semmelweis tana azonos volna az angol orvosok által már rég hirdetett véleménnyel.

E fent elősorolt munkálatok megjelenésétől fogva mindig sűrűbben találkozunk Semmelweis névvel az Orvosi Hetilapban, melynek szerkesztője őt szünet nélkül munkásságra buzdítja. 1860-ban a szülészeti és nőgyógyászati rovat vezetését vállalta el, sőt midőn Markusovszky 1864-ben „Nő- és gyermekgyógyászati melléklet”-et csatol lapjához, Semmelweis ennek nem csupán egyik vezetője, hanem egyúttal legszorgalmasabb munkatársa is; jele, hogy mennyire kedvelt volt már neki ez időben az általa egykor nagy mértékben perhorrescált írói tevékenység.

De bármennyire elismerésre méltó is Semmelweisnek, tana ismertetését célzó fáradozása, mindez mégis csak kedvezményezésnek volt tekinthető. Fejletlen viszonyainkban rejlett, hogy ilyennemű fellépés nálunk egyelőre nagyobb hatást nem idézhetett elő; mert igen csekély volt még ez időben a szorosabb értelemben vett szakemberek száma, kiknek elismerő vagy ellentmondó véleményére súlyt lehetett volna fektetni.

A gyermekági láz kóroktanát ismertető előadásait, melyet az orvos-egyletben tartott, habár általános érdeklődéssel is hallgatták végig, nem követte eszmecsere, valamint az Orvosi Hetilapban általa közzétett cikkek sem költöztek visszhangot. Az ország határain túl pedig nem hatolt a magyar szó. A 'Lancet' az egyetlen külföldi lap, mely, Duka Tivadar hazánkfia közleményei nyomán, tudomást vett Semmelweisnek az Orvosi Hetilapban nyilvánított nézeteiről.

E körülmények élénk tudatától áthatva mindinkább jobban győződik meg Semmelweis arról, hogy tanát csakis úgy vezetheti diadalra, ha tevékenységének fonalát újra ott veszi fel, ahol azt 1850-ben kezéből kisiklani engedte. E nézetben barátai ösztönzése által is megerősítettén, elhatározta, hogy elleneit saját otthonukban fogja felkeresni és itt áll szembe az ellentmondók seregével. Markusovszky és Hirschler által ez irányban serkentve,

⁸⁴ Réczey Imre: A budapesti kir. orvosegylet története. In: A budapesti kir. orvosegylet 1880-i évkönyve. Pest, 1881. p. 115.

⁸⁵ Réczey fent említett munkájában tévesen csak Semmelweis január 2-án és 23-án tartott előadásairól emlékezik meg. Semmelweis tényleg három előadásban ismertette tanát. Harmadik befejező előadását, miként ez az Orvosi Hetilap, 1858. 20. számából (p. 320. „Vegyesek” rovata) kitűnik, május 16-án tartotta meg.

⁸⁶ Semmelweis: A gyermekági láz kóroktana. = Orvosi Hetilap, 1858. No. 1, 2, 5, 6, 21, 22, 23.

⁸⁷ Orvosi Hetilap, 1860. 44, 45, 46. és 47. sz.

csakhamar egy nagymérvű és messze elágazó agitációt kezd tana érdekében, előkészítendő a talajt tervbe vett nagy műve számára, melyben most már három szülészeti kórodán szerzett tapasztalatait kívánta értékesíteni, s főleleveníti mindenek előtt régi külföldi összeköttetéseit, tájékoztatást szerzendő magának a gyermekágyi láz általa felidézett kérdésének állására nézve.

1848-ban Schwartz ismertette felfedezéseit Michaelissel Kielben, s most, 10 év után az időközben elhalt utódához, Litzmann tanárhoz intézi leveleit, kérdezve őt, vajon folytatta-e az általa ajánlott klórmosásokat, s ha igen, minő sikerrel. Levelet küld Levy tanárhoz Koppenhágába, ír Everkennek Paderbornba, kiről Schmidt tanár egy 1850-ben Berlinben megjelent értekezésében állította volt, hogy klórmosásokkal tett kísérletet a vezetése alatt álló szülőházban, leveleket küld ezenkívül számos más helyre is, kérdezősködve tanának sorsa és a gyermekágyasok állapota felől. S tekintetét újra Bécsnek is fordítja; átkutatja a lefolyt évek szakirodalmát,⁸⁸ hangyaszigalommal gyűjti az állításainak bizonyításához szükséges adatokat, szóval: teljes odaadással lát újra a munkához.

Az ez irányban tett tapasztalatai nem voltak nagyon örvendetesek.

A gyermekágyi láz okainak kifürkészése körül még ugyanazon káosz uralkodott, mint ezelőtt. A kór epidemiologicus felfogása volt még mindig az uralkodó. Egyetlen hangra sem akadhatott, mely mellette nyilatkozott. Valahányan csak megemlékeztek felfedezéséről, mind támadólag állottak vele szemben. S amellet egy sem volt köztük, ki ferdítés nélkül recapitulálta az ő, valamint barátainak állításait.

Mindnyájan ritka egyetértéssel úgy adják elő a dolgot, mintha Semmelweis csakis a „hullamérget” tartaná a gyermekágyi láz egyedüli okának, s megfedekeznek arról, hogy ő – miként ez már Hebra legelső közleményéből is tisztán kiderül – e tényezőkön kívül egyéb bomlásban levő állati szerves anyagokról is tett említést, melyeknek ugyanoly hatást tulajdonít, mint a hullaméregnek.

Így azután könnyű volt Semmelweis tanára rámondani a halálos ítéletet. Scanzoni, ki időközben a würzburgi egyetemen a szüléset tanárává lett kinevezve, nagy feltűnést keltett tankönyvében,⁸⁹ mely gyorsan egymásután két kiadást ért, már önelégedetten dicsekedhetett vele, hogy: „Wir waren der erste, der die Richtigkeit dieser Behauptung (ti. hogy a hullaméreg okozója a gyermekágyi láznak) in Zweifel zog” és csak annyit concedál, hogy az ily módon történő infekció lehetőségét tagadni nem akarja ugyan, „dass man aber jedenfalls zu weit gegangen ist, wenn man die Häufigkeit und Bösartigkeit der puerperalen Erkrankungen in Gebärd-Anstalten einzig und allein auf diesem Wege erklären zu können glaubte”.⁹⁰

A maga részéről miasmaticus befolyásokból származtatja a szülönőknek a szülészeti intézetekben tapasztalt nagyobb mérvű halálozását, de amellet különösen kiemeli, „dass auch hier atmosphärische, oder anders ausgedrückt: epidemische Einwirkungen nicht geläugnet werden können”.⁹¹

Azon nagy tekintély mellett, melynek Scanzoni a német szülésetek között örvendett, természetesnek látszott, hogy a szakemberek nagy többsége utána fog indulni és kritika nélkül elfogadja nézeteit.

Braun is, aki 1856-ban foglalta el a szülészeti tanszéket a bécsi egyetemen, időközben azok sorába lépett, kik a hullamérgezés teóriáját – „Theorie der cadaverösen Infection” – leghevesebben elleneztek. Szavának különös súlyt az kölcsönzött, hogy 1849. márciustól 1853. szeptember haváig mint Semmelweis közvetlen utóda tanársegédi minőségben működött a bécsi szülészeti kórodán, s így nevezettel egy és ugyanazon forrásból meríthette

⁸⁸ E tekintetben nagy szolgálatot tett neki a budapesti orvosegyesület könyvtára, melynek egyes kötetei most is mutatják Semmelweis által történt használatuk nyomát, megjegyzések és itt-ott tentafoltok alakjában.

⁸⁹ Lehrbuch der Geburtshilfe. Wien, 1852.

⁹⁰ Uo. III. köt. p. 469.

⁹¹ Uo. III. köt. p. 470.

tapasztalatait. Hogy mi mindent tartott ő – Semmelweis ellenében – a gyermekági láz okának, arról már volt alkalmunk megemlékezni, valamint arról is, hogy a „hullamérgezésnek” nagyon alárendelt szerepet vindikált. Már az általa Chiarival és Späth-tel közösen kiadott 'Klinik der Geburtshilfe und Gynäkologie'⁹² című munkában élesen kikelt e tan ellen, 1857-ben megjelent 'Lehrbuch der Geburtshilfe' c. munkájában pedig véglegesen pálcát tör fölötté és jellemző, hogy ez alkalommal, habár négy oldalt szentelt a tárgynak, érdemesnek sem tartja Semmelweis nevét is fölemlíteni. (...)

Mindezzel be nem érve, még külön jegyzetben hivatkozik régibb cikkére, melyben a hullamérgezés hypothesisének helytelenségét bebizonyítani iparkodott és pedig „valamennyi újabb író közhelyeslése mellett.”⁹³

Hogy Braun Semmelweis felfedezését nem ismerte volna minden részletében, ez épp oly kevésbé tehető fel róla, mint Scanzoniról. Nekik tulajdonítható első sorban, hogy Semmelweis tana végképp diszcreditáltatott. Ily körülmények közt Dubois, egyike a francia szülészektől legjelesebbjeinek, ki maga is hevesen kikelt Semmelweis tana ellen, hivatkozhatott a párizsi akadémia előtt arra, amidőn ott 1858-ban újra tárgyalta a gyermekági láz kérdését, hogy Semmelweis nézeteit, melyek szerinte helyteleneknek bizonyultak, még az az iskola is elfelejtette, melyből azok kiindultak.⁹⁴ A francia orvosi akadémia, mely hasonlóan vélekedett, mint Dubois, ez alkalommal csakis hű maradt a már 1851-ben ugyane tárgy fölött nyilvánított kedvezőtlen nyilatkozataihoz. Dubois épp oly kevés bizalommal volt a klórmész desinfikáló hatása iránt, mint Braun, Scanzoni, Seyfert és mások és oda nyilatkozott, hogy a közönség legnagyobb veszélyben forogna, ha Semmelweis állításai megfelelnek a valóságnak. Szükségesnek tartja tehát, hogy ennek túlzott állításai valódi értékükre redukáltassanak. Ezen tanácsot ki-ki a maga módja szerint csakugyan követte is oly annyira, hogy nem maradt meg semmi sem abból, mit Semmelweis és barátai hirdettek; kivéve azt az óvatosságot, melyet tagadtak ugyan, de melyet minden tagadásuk dacára is mintegy ösztönszerűleg alkalmaztak abban, hogy tisztátalan kezekkel a terheseket nem érintették.

De e csekély mérvű óvatosság már önmagában is elég befolyással volt arra, hogy a megbetegedések és halálozások száma szülőházakban tetemesen csökkenjen. Úgynevezett epidemiáktól ugyan most sem maradtak mentek az egyes intézetek, sőt időnként azokban irtózatossabb pusztításokat vittek véghez,⁹⁵ mint valaha, de általában a szülőnők évi halandósága még sem közelítette meg azt a nagy arányt, melyet Semmelweis fellelépte előtt rendszerint elért. Sőt maga Scanzoni is minden ellenkezése mellett úgy látszik, célszerűnek tartotta óvatosabban bánni a „hullaméreg”-gel, mert klinikáján az utolsó hat év alatt 1639 szülőnő közül csak 20 halt el gyermekági lázban, mindenestre oly eredmény, mely anélkül, hogy legalább részben ne követte volna Semmelweis tanácsait, alig lett volna elérhető. Nem kevésbé feltűnő volt a szülőnők egészségi állapotának javulása Braun osztályán, habár a kimutatott számarányok távolról sem feleltek meg oly eredménynek, mint aminőt egy jól vezetett szülészeti intézettől joggal követelni lehetett volna.⁹⁶

⁹² Erlangen, 1853.

⁹³ Braun, C.: Lehrbuch der Geburtshilfe. Wien, 1857. p. 921.

⁹⁴ Monatschr. g. Geburtskunde. 1858. Oct.

⁹⁵ Különösen a Semmelweis ellen megindított agitatio főfészkeiben, Bécsben és Prágában ijesztő mérvben pusztított időnként a gyermekági láz. Így 1854-ben a bécsi I. szülészeti osztályon 4393 szülőnő közül meghalt gyermekági lázban 400, azaz 9,10%; 1858-ban a prágai, bábák számára berendezett egyetemi szülészeti klinikán Streng tanár alatt 1033 szülőnő közül meghalt gyermekági lázban 135, azaz 13,07%; ugyancsak 1858-ban a prágai, orvosok számára berendezett szülészeti klinikán, Seyfert tanár alatt 1905 szülőnő közül meghalt gyermekági lázban 204, azaz 10,70%; ugyanott a következő évben 1915 szülőnő közül 175 (9,24%) halt el.

⁹⁶ 1849–1859-ig a szülőnők halandósága, ha már a fent említett 1854. évet kivesszük, az egyes években 1,7 és 5,4% közt ingadozott, míg 1834-től 1847-ig a legkisebb évi halálozás 3,5%, a legnagyobb pedig 16,9%-ot tett ki. (Braun, C.: Lehrbuch der gesamten Gynäkologie. 2. kiad. 1881. p. 883.)

„Im Ganzen hört man jetzt wohl weniger von diesen verherenden Puerperalepidemien” – írja 1856-ban Dietl Semmelweisnek és elég jellemzően így folytatja: „vielleicht liegt diese Ursache in Beobachtung jener Einrichtungen, die sich auf Ihre Erfahrungen basiren, ohne dass man es sich selbst der Öffentlichkeit gegenüber eingestehen will.”⁹⁷

S csakugyan Semmelweis prophylaxisa ezen egész idő alatt meg sem említett a szakkörök által, melyek még mindig egészen más irányban kerestek eszközöket a gyermekági láz pusztításainak meggátlására. Voltak, kik a szülészeti intézetek beszüntetése mellett nyilatkoztak, és magánházaknál kívánták elhelyeztetni a szülőnőket; kevésbé radikálisan gondolkozók csakis kisebb szülőházakat véltek engedélyezhetőnek. Egy harmadik csoport egyetértett ugyan e véleménnyel, de csak oly formán, ha egy vagy legfeljebb két szülőnő helyeztetik el mindegyik teremben. Mások eredményt csakis egy kitűnő szellőztetési rendszer behozatalától vártak, de egy sem akadt köztük, aki Semmelweis óvintézkedéseinek pontos kivitelét hozta volna javaslatba. Sőt a wüzburgi orvosi fakultás Silberschmidt compilált monográfiáját, „Über die Pathologie des Kindbettfiebers”, mely Scanzonit magasztalja, Semmelweistől pedig eltagad minden érdemet, pályadíjjal is tüntette ki.

Egyáltalában minél inkább meggyőződött Semmelweis, hogy tana rosszhiszeműleg fogadtatik, sőt egyenesen és határozottan mellőztetik, annál inkább nőtt elkeseredése, mely, mint mondta, erővel nyomta a tollat kezébe. Azt hitte, hogy bünt követ el, ha még tovább is hallgat és tanának elterjedését az időre és a szakemberek szeszélyére bízta. Minden újabb „epidemia”, mely itt vagy amott előfordult, alkalmat nyújt neki, hogy ellenei, s egyszersmind önmaga ellen is új vádakot emeljen. Mindinkább tudatára ébred mulasztásának és azon súlyos felelősségnek, melyet évekig tartó hallgatása által magára vállalt.

„Az a tudat él bennem – így vádolja magát szenvedélyes kifakadásai közben –, hogy 1847 óta ezer meg ezer gyermekágyas és csecsemő halt el, kik életben maradnak, ha minden téves nézetet, mit a gyermekági lázra vonatkozólag kimondottak, kellőleg visszautasítottam volna.” „Ha 12 év után – panaszkodik ugyanaz alkalommal – azt a kérdést tesszük fel, hogy megfelelt-e a tan hivatásának, a válasz nagyon elszomorítóan hangzik.”

Igaz ugyan, kezdetben nem volt eléggé behatóan ismertette, de a dolog lényegét ismerték már előbb is „és így joggal lehetett volna hinni, hogy a tudomány férfaira nézve, akiknek hivatása az emberi élet megmentése, ily útmutatások elegendők lesznek őket a dolog komoly megfontolására bírni, különösen akkor, amidőn oly betegségről van szó, melyről mindannyian egyhangúlag csak rémülettel beszélnek; de azt is lehetett volna hinni, hogy a dolog világos voltánál fogva azt egyhangúlag igaznak ismerik el és e szerint cselekszenek. A tapasztalás azonban másra tanított. Az orvosi tantermek túlnyomóan nagy száma még mai nap is visszhangzik oly előadásoktól, melyek a gyermekági láz epidemicus voltát hangsúlyozzák, valamint tanom ellen intézett philippikáktól; ennek folytán az infectorok újabb és újabb nemzedékei lépnek ki a gyakorlati életbe és nem határozható meg, hogy mikor fog a legutolsó falusi chirurgus és a legutolsó falusi bába utoljára inficiálni.”⁹⁸

Ez idézett panaszok legjobban jellemzik Semmelweis lelki állapotát, midőn nagy munkájának megírásához hozzáfogott. De a magának tett szemrehányásokból nem az elcsüggedés szava hangzik, hanem a meggyőződés, hogy ügyének győzelme ha késik is, elmaradni nem fog.

Ezen meggyőződésének könyve előszavában kifejezést is ad, mondván:

„A sors engem szemelt ki azon igazságok képviselőjéül, a melyek e könyvben foglalvák. Elutasíthatlan kötelességem azokért helyt állani. Felhagytam már azon reménnyel, hogy az ügy fontossága és igaz volta minden küzdelmet feleslegessé teend. Nem jönnek számba többé hajlamaim, egyedül csak azok életére vagyok figyelemmel, akik nem vesznek részt abban a

⁹⁷ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 307.

⁹⁸ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 273.

vitában, vajon nekem van-e igazam, vagy ellenfeleimnek. Le kell küzdenem hajlamaimat, s újra a nyilvánosság elé kell lépnem, miután a hallgatás oly rossznak bizonyult, meg nem félemlítve ama sok keserű órától, melyeket e miatt keresztül éltem. Az elszenvedteken már túl estem, azoknak elviselésében pedig, melyek még rám vároznak, vigasztalást nyújt az a tudat, hogy csakis olyanokkal állottam elő, mik meggyőződésemben gyökereztek...”

Mintha sejtelve előre megsúgta volna neki azt a szomorú sorsot, mely hála fejében, önfeláldozó fáradozásaiért osztályrészül jutott.

A nagy munka eleinte csak lassan indult; de minél jobban elmélyedt Semmelweis foglalkozásába, annál inkább nőtt munkakedve is. „S megvalljuk – mondja Markusovszky, Semmelweis könyve fölötti bírálatában –, hogy a lelki furdalás egy nemével gondolunk vissza azon enyhe kényszerre, mit nála az egyes »önkéntes cikkek«⁹⁹ megszavazása végett kelle alkalmazásba hoznunk; de úgy látszik, hogy midőn a munka egyszer megindult, s a szerző életből merített friss tanával magát a holt, s kitömött kóroknak tömegével szemben találta, perdült egyik ív íróasztaláról a másik után és sietett, újra át sem tekintve, a nyomdába, míg a hat ívre számított értekezés 34 ívnyi könyvre nem szaporodott.”

Nem kevésbé jellemző Semmelweisre, az íróra az az adat is, mellyel Hegar művében¹⁰⁰ találkozunk. Semmelweis, így beszéli szerző, Hirschlerrel találkozáskor, azon hírt adja nagy izgatottan ennek tudtára, hogy végre hozzáfogott munkájához, s elhívja lakására a már leírt anyag meghallgatása végett. Hirschler örömmel keresi fel barátját és feszült figyelemmel lesi szavait, de mit hall? az előszót! Ez került ki tollából legelőbb.

A könyv teljesen Semmelweis egyéniségének bélyegét hordja magán. Lapjai a nem professionatus íróra vallanak. Szövege helyenként majd tömött, majd áradó, majd emelkedett, majd pedig alant járó, s habár szerző gondolatai kifejezésére mindig megtalálja a kellő szót, mégis gyakran meglátszik az irány nehézségeivel való küzdés. Simán folyó, kitűnően előadott részletek után következnek olyanok, melyekben szerző – gyakorlatlan írók módjára – mintegy félve, miszerint nem fejezte ki magát elég világosan, folyton ismétlésekbe esik. De mindezek dacára már a könyv első lapjai lekötik az olvasó figyelmét, mert azt a megnyugtató érzést keltik benne, hogy oly önálló gondolkodású szakíró nyilatkozataival áll szemben, ki tárgya fölött teljesen uralkodik, a fennforgó kérdést minden részleteiben alaposan ismeri, s ki, midőn ellentétbe jő szaktársainak véleményével, álláspontját indokolni és igazolni képes, gazdag és megbízható tapasztalatokkal.

Könyvének első felében Semmelweis mintegy bevezeti az olvasót szellemi műhelyébe, s hosszasan időz azon elfogulatlan, széles alapú észleletekről és egyszerű tiszta eljárásról tanúskodó megfontolásoknál, melyek míg egyrészt az eddig elfogadott aetiológia helyessége iránt kételkedővé teszik őt, úgy másrészt ismételt balsikerek után végre rávezetik a gyermekági láz titkának megoldására. Ez a részlet, irányának közvetlensége, keresetlen egyszerűsége, valamint azon forró emberszeretet által, mely átlengi, valóban elragadó; gondolatmenetének vas logikája pedig nem kevésbé köti le az olvasó figyelmét. Látszik, hogy Semmelweis könyvét szíve vérével írta, de látszik az is, hogy tollát a tisztán látó természetes ész vezérelte, mely pusztán a jól megfigyelt tényekre alapítja ítéletét. A kérdés ily módú tárgyalása folytán a könyv tudományos munkánál szokatlan szubjektív jelleget ölt magára, és pedig olyannyira, hogy több helyütt majdnem autobiográfiát vélünk olvasni. Áthatva emberszeretete által, a szerző tárgyával egészen összeforr, s jogosan jegyezhetette meg Markusovszky azon tapasztalásokra és adatokra nézve, melyeket Semmelweis állításainak

⁹⁹ Markusovszky – úgy látszik – Semmelweis könyvének ama részére céloz, mely lapjában „A gyermekági láz fölötti véleménykülönbség... stb.” címen megjelent.

¹⁰⁰ Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und seine Lehre. Zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg–Tübingen, 1882. p. 25.

bizonyítására felhoz, miszerint azokban „az igazságtól ihlett szívnek szintoly nagy része van, mint a bűvár szellemnek.”¹⁰¹

A rendelkezésre álló anyag remek feldolgozása, az észleletek finomsága, különösen pedig a statisztika alkalmazása az igazság kiderítése érdekében: mind oly mozzanatok, melyek a könyvet örökbecsűvé teszik. Nevezetes, hogy a számokban leli Semmelweis leghatalmasabb támaszát. A londoni, dublini, valamint a bécsi szülőházak, a párizsi „Maternité”, Dubois klinikája, a saját vezetése alatt állott pesti szülő intézetek stb. számbeli kimutatásai megdönthetetlen bizonyítékát képezik következtetéseinek olyannyira, hogy azok egyszerű csoportosítása, vagy összehasonlítása már szembetűnően igazolja tanának valóságát; másfelől pedig támogatja egyéb észleleteit, de mindenkor és mindenütt egyenlő fontossággal bír és egyaránt döntő a vizsgálat további menetére nézve.

Kutatásainak kiindulás pontját különben is egy számbeli differencia képezte. Számok segítségével dönti meg az epidemiológok kóroktanának mesterséges építményét, s teszi tönkre a contagionisták, valamint azok érveléseit, kik a gyermekági láz miasmaticus eredetében hittek. Kimutatja, hogy a különböző évszakok semmiféle befolyással nincsenek a gyermekági láz létrejöttére, továbbá, hogy a gyermekágyasok kedvező vagy kedvezőtlen egészségi állapota nem függ a szülőházakban ápolt gyermekágyasok kisebb vagy nagyobb számától; hogy szülőházak, melyek egyszersmind tanintézetek, kedvezőtlenebb egészségi viszonyokat mutatnak, mint olyanok, melyek tancélokra nem szolgálnak, hogy viszont a bábaiskolákban jobbak az egészségi viszonyok, mint ott, hol orvosok nyernek kiképzést, s hogy ott, hol a bábaintézetekben is kedvezőtlenebbek az egészségügyi viszonyok, rendszerint a bábák is, mint pl. a párizsi „Maternité”-ben, boncolásokkal foglalkoznak, stb. stb.

Semmelweisnek nézetei a gyermekági láz kóroktanát és védkezését illetőleg a következőkben foglalhatók össze:

A gyermekági láz, minden kivétel nélkül, felbomlott állati szerves anyagok felszívódása által jön létre, melyek a vérvegyületet elváltoztatják. Az izzadmányok, ha létrejönnek, e vérelváltozás következményei.

A gyermekági láz ennek folytán nem valami specifikus bántalom, hanem a pyaemianak egy válfaja; nem contagiosus, mert nincs saját contagiuma, mint p. o. a vörhenynek vagy himlőnek, hanem előidézhető bárminő, akár az élőből, akár a hullából származó felbomlott állati szerves anyag által.

A kórgerjesztő anyag leggyakrabban kívülről vitetik be a terhesek, szülők, gyermekágyasok szervezetébe – külső fertőzés. Ezen eseteket – melyek az úgynevezett gyermekági lázjárványokat képviselik – meg lehet akadályozni.

Ritkább esetekben megtörténik, hogy a méhürben visszamaradt peteburkok, lepényrészletek, gyermekági váladékok stb. rothadásnak, evesedésnek indultak, vagy pl. erőszakos fogóműtétek következtében a szülőrészek zúzódást szenvednek, elüszkösödnek, s az ez úton képződött váladékok felszívódás útján a vérbe jutnak – „önfertőzés”. Ez eseteknek nem lehet mindenkor elejét venni. Az önfertőzés által létrejött halálozás nem éri el az 1%-ot.

A gyermekági lázat előidéző bomlott állati anyagok forrása: a hulla, tekintet nélkül a nemre, s az előre ment betegségre, továbbá minden beteg, kinek baja bomlott, szerves állati anyagok termelődésével jár (gyermekági láz, csontszú, eves sebfelületek, rák, stb.) s végre a test mindennemű physiologicus képletei (véralvadék, gyermekági folyás), melyek a felbomlás bizonyos fokát érték el. Vívője ezen anyagoknak lehet: a vizsgáló ujj, a műtő keze, műszerek, ágynemű, székelő tálak, a körlég, szóval mindaz, mi fertőzve lévén valamely bomlott állati szerves anyaggal, a szülőnő vagy gyermekágyas ivarrészeivel érintkezésbe jön.

A fertőzés helye: a belső méhszájtól kezdve fölfelé a méh belfelülete, mely, a terhesség következtében megfosztva lévén nyákhártyájától, a felszívódásra nagyon alkalmasnak

¹⁰¹ Orvosi Hetilap, 1861. p. 184.

mutatkozik. Egyébiránt az ivarszervek más részein is történhetik a felszívódás, ha felhámjuktól meg lettek fosztva vagy megsebesítettek. A fertőzés ritkán történik a terhesség alatt, ha pedig ez időben jön létre, akkor a terhesség rendszerint félbeszakíttatik.

Leggyakrabban történik az infectio a szülés tágulási időszakában, mivel ekkor a méh belfelülete elérhető, s a vizsgálat is leggyakrabban a szülésnek ezen stádiumában szokott megejtetni; legritkábban a kitolási időszakban, mivel a kinyomuló magzatrész által a méh belfelülete hozzáférhetetlenné tétetik. A lepényi időszakban, valamint a gyermekágyban, kiválólag a rohadt állati anyagokkal fertőzött körlég, tisztátlan ruhaneműk vagy műszerek közvetítik az infectiót.

Semmelweis tanának e recapitulációja nem volna kimerítő, ha annak egy nagyon lényeges pontjáról megfeledkeznénk, és ez: a gyermekágyi lobos megbetegedések osztályozása, melyre nézve Semmelweis, kortársaitól lényegesen eltér. Míg ezek a gyermekágyi megbetegedések számos alakjait, mint az endometritist, a metritist, metrophlebitis puerperalist, az oophoritist, perioophoritist, a tubak puerp. lobját, a colpitis puerperalist önálló betegségeknek tekintették, melyek fertőzés nélkül is jöhetnek létre és csak az esetben lehetnek okai a gyermekágyi láznak, ha a lefolyásuk alatt netalán képződött lobtermények, felszívódás útján a vérbe jutva, azt megmérgezik: Semmelweis e felfogást nem hajlandó elfogadni és támaszkodva arra a tapasztalatára, hogy mindezen különféle kóralakok egyaránt voltak elnyomhatók a klórmész célszerű alkalmazása által, mindezen bántalmakat épp úgy infectioból származtatja, mint a tiszta gyermekágyi piaemiát, vagy modern nomenclaturánkra átfordítva a septihaemiát, habár bevallja, hogy nem képes megmondani, miképp történik, hogy rohadó állati anyagoknak a vérbe jutása, majd a gyermekágyi láz utóbb említett, majd pedig annak enyhébb alakját eredményezi. Ő csak röviden odaveti, hogy a megbetegedések különfélesége vagy az inficiáló anyag rohadási fokától, vagy a megtámadott szervezet kisebb vagy nagyobb ellenálló képességétől, vagy pedig egyéb viszonyoktól függ.¹⁰²

E felfogásnak megfelelően a védekezés is csak egy lehet, s ez a bomlásban levő állati anyagok távoltartása a szervezettől. Hangsúlyozza a kezek, használt eszközök és műszerek fertőtlenítésének, a fehérnemű tisztán tartásának szükséges voltát, stb. A kórházakra vonatkozólag pedig „valamennyi kormányhoz” fordul, azokat egy törvény kibocsátására kérve, mely a szülőházakban alkalmazottaknak megtiltja az oly tárgyakkal való foglalkozást, melyek érintése által a kezek bomlott állati anyagokkal megfertőztetnek. (...)

Továbbá eskü által kívánja kötelezni úgy az orvost, valamint a bábát, hogy legjobb lelkiismeretük szerint mindenben úgy járnak el, mint azt a gyermekágyi lázra vonatkozó óvszabályok előírják. A szüléset tanítását pedig úgy kívánja beosztani, hogy a műtéti gyakorlatok a hullán már a szüléset teoretikus részének előadása alkalmával tartassanak, valamint már akkor nyújtassék alkalom arra a tanulóknak, hogy a boncasztalnál megismerkedjenek a gyermekágyi láz kórbonctanával, úgy, hogy a kórházban alkalmaztatásuk ideje alatt ne szoruljanak többé a boncteremben való oktatásra.

Miután a körlég is lehet vivője a fertőző anyagoknak, szükséges, hogy a szülőházak oly helyeken épüljenek, hol a levegő mentes ily fertőző anyagoktól. Ez okból ne legyenek kórházakban elhelyezve. Gondoskodni kell jó szellőztetésről, valamint külön szobákról is, a megbetegedett, fertőző anyagot termelő szülőnők elkülönítésére. A cellarendszer keresztülvitelét – ha ez utóbbi követelménynek elég van téve – a gyermekágyi láz prophylaxisának szempontjából nem tartja szükségesnek, valamint azt az indítványt sem pártolja, hogy egy nagy szülőház helyett több kisebb építtessék.

Az „önfertőzés” prophylaxisát illetőleg Semmelweis kiemeli, hogy a kitolási időszak, ha hosszú ideig tart és a lágyrészek zúzódásától kell tartanunk, idejekorán műtét által bevégezendő. A műtét kíméletesen történjék, hogy általa ne hozzuk létre azt, mit kerülni

¹⁰² Semmelweis: Die Aetiologie... p. 324.

kívánunk. Így pl. fogóműtétnél a rotatók és ingaszerű mozgások, nehogy zúzódást okozzunk, kerülendők. Visszamaradt magzatleány és peteburokrészeket el kell távolítani, még mielőtt rothadásnak indulnának; méhvérvérzések után, netalán visszamaradt véralvadékok eltávolítása céljából, befecskendezések teendők, gátrepedések kerülendők, ha pedig mindamellett bomlási termények képződnek, azok kiküszöbölését tisztaság és befecskendezések által kell elősegítenünk.

Ezek Semmelweis nézetei, főbb fonásokban, a gyermekági láz keletkezéséről és védekezéséről. Ha Semmelweis tanáról van szó, első sorban e tételek összegére kell gondolnunk. Mennyire újak voltak mindezek kortársai előtt, azt leginkább azon ellenállás bizonyítja, melyet e tételek ellenében kifejtettek, s mutatja leginkább Semmelweis könyvének második része, melyben Semmelweis, tana elleneinek nézeteit egész terjedelmükben közli és bírálat alá veszi. S bírálati kemény, megsemmisítő. Az objektív hangulatot könyvének e részében csakhamar heves támadások váltják fel, melyek személyes invectiváktól sem mentesek. Különösen erős támadást intéz Scanzoni, valamint a bécsi iskola szülészai, nevezetesen K. Braun, Zipfl és Lumpe ellen, kimutatva az általuk vitatott aetiológiának tarthatatlanságát és sikeresen megcáfolva mindazokat az érveket, melyeket a nevezettek tana ellen felhoztak. De kijut ezeken kívül a korabeli egyéb szülésznek és szakíróknak is,¹⁰³ kik az övéivel ellenkező nézeteket vallottak. S ha a támadás formáját nem is helyeslehetjük mindenütt, a dolog lényegére nézve Semmelweisnek föltétlenül igazat kell adnunk. Mentségére különben felhozható magának a kérdésnek fontossága, melynek sikeres megoldását ő a humanitás követelményének tartotta. E meggyőződésének munkája több helyén ad kifejezést, de sehol sem találóbban, mint Lumpe-nak azon megjegyzésére adott válaszában, hogy a gyermekági láz teóriájával úgy vagyunk, mint minden egyéb teóriával; a fizikusok p. o. a fény tüneményeit ezelőtt az emanatio teóriájával magyarázták, míg most a rezgés teóriájának hódolnak, de ki áll jót érte, vajon e felfogás-e a helyes?

„A világosság – válaszol e megjegyzésre Semmelweis – azt teszi, mit tennie kell, nem törődve a physicusok magyarázatával, de a gyermekági láz nagyon függ az orvosok felfogásától”, s nagyon jellemzően így folytatja: „ha egyenlő halandóság mellett csakis a kór eltérő értelmezéséről volna szó, jobbra fordíthatnám az időmet, minthogy elleneimnek tévedéseivel és rosszakaratával bajlódjam.”

Tehát imminens praktikus cél lebegett szemei előtt. Ezt kívánta megvalósítani, s midőn mindenütt csak akadályra talált, végre is türelme szakadt és helyenként határt nem ismerő kifakadásokba tört ki. S erre annál inkább feljogosítva érezte magát, mert szent meggyőződése volt, hogy helyes úton jár, s hogy mindazok az ellenvetések, melyek tana ellen felhoztak, éppenséggel nem állják ki a bírálatot érveivel szemben. E meggyőződése adja könyvének is azt a büszke, önérzetes jelleget, mely annyi gúnyos megjegyzésre adott okot, de amelyre csakis egy lehet a válasz – Goethe-nek mondása a szerénységről. Semmelweis igényli azt az elismerést, hogy halhatatlan érdemeket szerzett az emberiség, s a tudomány körül; reméli, hogy könyve által el fogja háritani a szülőházakról a gyermekági láz okozta csapásokat; felfedezését fontosságra nézve Jenner védhimlőoltása mellé sorozza stb. Ki kételkednék ma még abban, mennyire jogosultak voltak Semmelweis ez önérzetes nyilatkozatai, de könyvének megjelenése idején nagyobbára csakis kétkedő mosolyt keltettek.

Semmelweis könyvével örökbecsű, maradandó emléket emelt szellemének. Ha Bacon lord osztályozását akarjuk reá alkalmazni, mely szerint némely könyv ízlelni, más lenyelni, s néhány kevés megrágni és megemészteni való: azt kétségen kívül a legutóbbi kategóriába kell sorolnunk. Azon kevés könyvek egyike ez, melyek az emberi ismeretek történetében határkövet képeznek, melyek véget vetnek valamely téves tarthatatlan nézetnek, s helyébe egy igazat téve, az emberi szellemet új irányba terelik. De ily könyveket meg kell „rágni és

¹⁰³ Litzmann, Levy, Silberschmidt, Hamernik, Dubois, Seyfert, Schmidt, Virchow, Veith stb.

emészteni”; oly feladat, melyre a más eszmekörben mozgó kortársak csak nehezen szoktak vállalkozni. S ezért van, hogy csak lassan jutnak érvényre; hogy évtizedek múlnak el, mire felismerik valódi értéküket és elfogadják tartalmukat.

Semmelweis munkájának is ez volt sorsa. A szülészek túlnyomó része alig látszott tudomást venni róla. Az orvosi sajtó nagyjából beérte egy-két elismerő vagy elutasító frázissal, s azután napirendre tért fölötte. Kivételt egyfelől a 'Froriep's Notizen'¹⁰⁴ című folyóirat képez, melyben Semmelweis felfedezése mint „a jelenkori orvostan leglényegesebb előhaladásainak egyike” ünnepeltetik, másfelől pedig az Orvosi Hetilap,¹⁰⁵ melyben Markusovszky, Semmelweis érdemeit terjedelmes és beható bírálatban méltányolja. Ide számítható még Fleischer 'Semmelweis tanárnak gyermekágyi láz felőli tana' című, s a Gyógyászatban megjelent ismertetése,¹⁰⁶ valamint Kugelmann és Dommes¹⁰⁷ – egyébiránt csak magánlevelekben tett és ez okból kevesebb jelentőséggel bíró – elismerő nyilatkozatai.

Az orvosi sajtóban nyilvánuló ellenvélemények közt kiváló helyet foglal el Breisky-nek éles kritikája,¹⁰⁸ melyben a bíráló, megütközve Semmelweisnek rendíthetetlen meggyőződéséből eredő önérzetes hangján, gúnyolódik a különc rajongó fölött, ki miután évek óta eltűntnek látszott, most újra „harczra kél, hogy tüzzel-vassal megtérítse a hitetleneket” s aki tanát, elég naiv módon „örökké igaznak” nevezi, dacára annak, hogy a legnevezetesebb szülészek ellene nyilatkoztak. Magát a könyvet csípő gúnnal „Koran der puerperalen Glaubenslehre” címmel illeti. Bírálatában azt akarja kimutatni, hogy Semmelweisnek nem sikerült állításait az exactság minden kellékeivel bebizonyítani. Kiemeli, hogy a pyaemia és a gyermekágyi láz között levő azonosság még nincs kimutatva, s hogy a Semmelweis által felhozott statisztikai adatok nem mindenütt pontosak, hiányoznak a bizonyító boncletek, hogy érthetetlen, miért nem estek a Semmelweis által felemlített, méhrákban és térdizlobban szenvedő szülönők gyermekágyi lázba, ha ezen kór-ok váladéka csakugyan olyan fertőző hatású, mint aminőnek Semmelweis állítja. Utal továbbá arra, hogy mily gyakori, különösen szegénysorsúaknál a tisztátalanság, anélkül, hogy szülési eseteknél gyermekágyi lázat vonna maga után, valamint hogy még nem akad szülész, Semmelweisen kívül, ki az általa ajánlott prophylacticus eljárással kedvező eredményeket tudott volna felmutatni. (...)

Nem tudták, és azok, kiket Semmelweis könyvében kíméletlenül megtámadott, részben nem is akarták magukévá tenni nézeteit, sőt ez utóbbiak szemében Semmelweis, könyve megjelenése után sem maradt egyéb, mint a „hullamérgezés” apostola. Hogy ezek társaságában oly kitűnő szakíróval is találkozunk, mint Siebold,¹⁰⁹ valóban nem válik neki dicsőségére. Ő is azt imputálja Semmelweisnek, hogy 1847-ben a hullamérgezésben találta volna a gyermekágyi láz fő-, sőt egyedüli okát, s ekképp nyilatkozik:

„Gegenüber der Theorie der Leicheninfection ist gegenwärtig das Urtheil gesprochen, sie muss für zu übertrieben und für zu exclusiv angesehen werden.”

Sieboldnak ezen állítása csak zavart okozhatott és nem csodálkozhatunk, ha akadtak számosan, kik azt készpénz gyanánt fogadva, csakhamar jóhiszeműen visszhangoztatták.

Az orvosi szakirodalomban is gyakori az, hogy a szerzők nem merítenek az eredeti forrásból, hanem oly közvetítőkre támaszkodnak, akik előttük megbízhatóknak látszanak.

¹⁰⁴ Froriep's Notizen, II. Band 18. sz.

¹⁰⁵ Markusovszky Lajos: Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers von I. Ph. Semmelweis. Könyvismeret. = Orvosi Hetilap, 1861. 10, 12. és 14. sz.

¹⁰⁶ Gyógyászat, 1861. 20. sz.

¹⁰⁷ Dommes fent említett nyilatkozata, valamint Kugelmann-nak Semmelweishez intézett két nagyérdekű magánlevele közölve vannak Semmelweis „Offener Brief an sämtliche Professoren der Geburtshilfe” című füzetében.

¹⁰⁸ Prager Vierteljahrsschrift. 1861. II. B.

¹⁰⁹ Siebold: Betrachtungen über das Puerperalfieber nach Lehmann's „Rapports de la commission d'obstétriques au cercle medical d'Amsterdam”. Monatschrift für Geburtskunde und Frauenkrankheiten. 1861.

Könnyen történik ezután, hogy ezek esetleges tévedése kútforrása lesz oly balvéleményeknek, melyek szájról-szájra szállva majdnem kipusztíthatatlanoknak mutatkoznak. „Sokkal nehezebb egy-egy régi valótlanúságot kiirtani, mint egy új tant meghonosítani” – mondja nagyon találóan egy francia író.¹¹⁰

Minden jel arra mutatott tehát, hogy a régi tan még sokkal makacsabb védőkre akad, semmint egykönnyen ki lehetne azt szorítani sáncaiból egy tudományos alapossággal írt munka által. Hiába küldi meg Semmelweis könyvét a német és francia tudományos társulatoknak, hiába küldi Angliába Routh, Webster, Copeland, Simpson és Murphy tanároknak és orvosoknak azon kérelemmel, hogy tegyék tanait újólag beható discussio tárgyává: minden fáradozása eredménytelen marad, sőt könyve majdnem mindenütt csak arra ad alkalmat, hogy ellene nyilatkozhassanak. Így történt ez többek közt a német természettudósok és orvosok 1861-ben Speyerben tartott vándorgyűlésén¹¹¹ is, hol Lange, heidelbergi tanár volt az egyetlen, ki – hivatkozva arra a tapasztalatára, hogy mióta klinikáján Semmelweis óvóintézkedéseit foganatosította, háromszáz szülőnő közül csak egy esett a pusztító gyermekági láz áldozatául – pártját fogta az új tannak, míg a jelenlevők mind, köztük olyan férfiak is, mint Virchow, Betschler, Roser, Arnold, Hecker, s még mások, többé-kevésbé ellentétes álláspontot foglaltak el.

Mindemellett közvetett úton igazság lett szolgáltatva Semmelweis nézeteinek, oly oldalról, melyről azt legkevésbé várta. Mint láttuk, a szakemberek nagy többsége utóbb jól szellőztetett és tágas szülőházak építése által vélte elhárítani a gyermekági lázat. Most épp ezen szülőházakról terjedt el egyik rossz hír a másik után.

Scanzoninak egészen újonnan épült, kitűnően felszerelt, s éppenséggel nem túltömött würzburgi klinikáján is kiütött a gyermekági láz,¹¹² s iszonyatos pusztításokat vitt ott végbe. Ugyanilyen hírek érkeztek a strassburgi és müncheni hasonlóan újonnan épült szülőházakról is, de természetesen, minthogy most már az épületeket okolni nem lehetett, újra váltig hangoztatták, hogy a kór kitörése atmoszférikus és tellurikus befolyásoknak tulajdonítható.

Ezen „epidemiák” híre, valamint a tana fölött folyton hangoztatott kedvezőtlen nyilatkozatok a végsőig elkésérítették Semmelweist. Joggal tartott most már attól, hogy fáradozásai mellett is tana végképp hajótörést szenved, ha leszoríttatja magát a küzdőtérrel és a fennforgó félreértéseket nem iparkodik felvilágosítani.

Tollat ragad tehát újra, s lázas sietséggel írja meg a „Nyílt levelek”-et,¹¹³ melyek Späth, Scanzoni, Siebold, majd általában a szülészeti tanáraihoz intézve, oly kínos feltűnést okoztak.

¹¹⁰ E mondat illusztrálására itt csak néhány, oly szakírók műveiből vett példát kívánunk felemlíteni, kiknek egyébiránt tagadhatatlanul nagy érdemeik vannak Semmelweis nézeteinek ismertetése és terjesztése körül. Így Boehr (Monatschrift f. Geburtskunde, 32. Band. p. 401.) többek közt ezeket mondja: „Schon Semmelweis hat in seiner Schrift: Die Aetiologie stb. 1861. die Einseitigkeit seiner früheren, ausschliesslich auf Infection mit Leichengift gerichteten Anschauungen dahin erweitert”... stb. – Hirsch (Handbuch der hist.-geogr. Pathol. II. Aufl. II. Abtheil.) is ekképp nyilatkozik: „Allerdings war der Schluss, den Semmelweis aus der Thatsache gezogen hatte, ein einseitiger, indem er die Sepsis ausschliesslich aus Uebertragung des sogenannten Leichengiftes ableitete” stb. – F. Winkel (Die Pathologie und Therapie des Wochenbettes, III. Aufl., Berlin 1878. p. 323.) ezeket mondja: „Endlich trat Semmelweis zuerst im Jahre 1847 mit der Behauptung auf, dass Leichengift die nächste Ursache des Kindbettfiebers sei und bildete sich bis zum Jahre 1861, in welchem seine bekannte Schrift: Die Aetiologie stb. erschien, allmählig folgende Theorie aus”... stb. – Hasonlót találunk Schrödernél (Lehrbuch der Geburtshilfe. Bonn, 1877.), Kleinwächternél (Eulenburg, Real-Encyclopädie, 11. Band) és majdnem valamennyi újabb írónál.

¹¹¹ Monatschrift für Geburtskunde und Frauenkrankheiten. 1861.

¹¹² Franke, Otto v.: Die puerperalen Erkrankungen in der Entbindungsanstalt zu Würzburg, während der Monate Feber, März und April 1859. Beiträge zur Geburtshilfe und Gynäkologie. IV. k.

¹¹³ Ezen nyílt levelekből összesen három füzet jelent meg, mind a három mint az Orvosi Hetilap mellékleteként. Az első címe: „Zwei offene Briefe an Dr. J. Späth, Prof. der Geburtshilfe an der k. k. Josefs-Akademie in Wien und an Hofrath Dr. F. W. Scanzoni, Prof. der Geburtshilfe zu Würzburg von Dr. J. Ph. Semmelweis”. Melléklet az Orvosi Hetilap, 1861. 23. számához.

E levelek a kétségbeesett emberbarát feljajdulásai, ki birtokában van egy nagy horderejű életmentő eszköznek és ki abban a meggyőződésben él, hogy ezen eszköz csak azért nem felelhet meg magasztos feladatának, mert elleneinek elfogultsága annak elfogadását és lelkiismeretes alkalmazását gátolja. E tudat az eddigieknél is szenvedélyesebb kifakadásokra ösztönzi, s ő, ki könyvében a Bécsben tapasztalt hálátlanságot ecsetelve, egyetlen sértő szót sem talál ez eljárás megbélyegzésére, most gyilkosnak címez mindenkit, ki véleményét nem osztva, ellene ír vagy nyilatkozik.

„Nincs más mód számomra – mondja Späth-hez intézett levelében – ha véget akarok vetni e gyilkolásoknak, mint az, hogy tartózkodás nélkül lealcázzam elleneimet és tudom, nem akad egy igazszívű sem, ki engem amiatt fog vádolni, hogy ily eszközökhöz folyamodtam”.¹¹⁴

Haragjának egész szenvedélyével egyenesen a szülészeti tanárait teszi felelőssé az orvosok téves nézeteiért.

„Nem a szülőházakat kell mellőzni – mondja egy alkalommal, vonatkozással azon irányú véleményre, mely a szülészeti kórodákat teljesen beszüntetni kívánta – hanem a szülészeti mindazon tanárait, kik epidemiológok, ha igazán azt akarjuk, hogy a szülönők egészségesek maradjanak”. A megüresedett tanszékeket pedig csak oly egyének által kívánja betölteni, kik tanából sikeresen állották ki a vizsgálatot, stb.¹¹⁵

A nyílt levelek nem tartalmaznak semmi olyant, ami az új tant más világításban tüntetné fel. Tudományos részleteiket tekintve, csak ismételési azon nézeteknek és vád alakjába foglalt bírálatoknak, melyeket Semmelweis más helyen és más formában már elmondott. Csak magyarázza és elemzi bennük ellenfeleinek saját tanát; fenyegetőzik és könyörög, hogy a humanitas nevében fogadják el azt. Különösen Sieboldnak igyekszik szívéhez szólni, kinek támadásai annál érzékenyebben érintették őt, mert egykor a legjobb baráti viszonyban voltak egymással.

„Örömmel emlékezem vissza arra az időre – mondja hozzá intézett levelében –, melyet együtt töltöttünk Pesten; csak kellemes emlékek fűznek önhöz, tanácsos úr, de a gyermekágyi lázban haldokló szülönők jajgatása túlharsogja szívem szavát és elmém kényszerít rá, hogy érvényt szerezzek az igazságnak még akkor is, ha szívem ez által fájdalmasan érintetik.”¹¹⁶

Azután ünnepélyesen protestál Siebold amaz állítása ellen, mintha valamikor a gyermekágyi láz egyedüli okának a hullamérgezést hirdette volna, megcáfolja ennek nézeteit, igazolja fellépésének modorát és így folytatja:

„Esedezve kérem önt, tanácsos úr, tegye magáévá azokat az igazságokat, melyek iratomban foglaltatnak és találjon, jó szívéhez méltóan, támaszt új meggyőződése számára a gyermekágyasok vidám arczkifejezésében és – az üres halottas kamrákban.”¹¹⁷

Végül arra kéri, hívja össze augusztus és szeptember havában Németország szüléseit és orvosait; majd ő is meg fog ott jelenni, s addig küzdeni tana érdekében, míg a jelenlevők mindegyikét annak igazságáról meg nem győzi.

Siebold nem válaszolt. A tervezett gyűlés elmaradt.

Sokkal élesebbek kifakadásai Scanzoni ellen, különösen ott, hol felelősségre vonja azokért a tömeges megbetegedésekért és halálozásokért, melyek szülészeti klinikáján újólag előfordultak. A „szülészeti tanáraihoz” intézett levelében, úgy látszik, kivonatát akarta nyújtani nagy munkájának, de csakhamar eltérve eredeti tervétől, átcsap a polemia terére. Csakis Michaelisről és Lange-ről emlékszik meg hálásan, kik a szülészeti összes tanárai közül

A második címe: „Zwei offene Briefe an Hofrath Dr. Eduard Casp. Jac. V. Siebold, Prof. d. Geburtshilfe zu Göttingen und an Hofrath Dr. F. W. Scanzoni etc.” Melléklet az Orvosi Hetilap, 1861. 28. számához.

A harmadik füzet címe: „Offener Brief an sämtliche Professoren der Geburtshilfe, von Dr. J. Ph. Semmelweis”. Melléklet az Orvosi Hetilap, 1862. 30. számához.

¹¹⁴ Semmelweis: Zwei offene Briefe an J. Späth... p. 8.

¹¹⁵ Semmelweis: Zwei offene Briefe an Siebold... p. 20.

¹¹⁶ Uo. p. 4.

¹¹⁷ Uo. p. 27.

15 év alatt egyedül ismerték föl, s alkalmazták tanát és akik „elég becsületesek voltak azt nyilvánosan be is ismerni”. De annál nagyobb heveséssel támadja meg ismét Braunt, Scanzonit, továbbá Patrubant és Oppolzer tanárt.¹¹⁸ Ezen levél Semmelweis tanára vonatkozólag lényegesebb mozzanatokat szintén nem tartalmaz; de mégis nagyon figyelemre méltó és jellemző a tekintetben, hogy ekkor már legkevesebbet várt kartársaitól, s hogy elkeseredése a legmagasabb fokra hágott.

„Hogy mily csekély mértékben – így szól – hatott tanom az orvosokra, azt legjobban mutatja az a körülmény, hogy valamely szülőházban felmerült gyermekági lázjárvány sohasem vonta maga után azt is, hogy az illetők, a kormány szakreferensének indítványára, képtelenség vagy rosszhiszeműség miatt elmozdítottak, valamint sohasem történt, hogy az ily járvány az orvosi közvélemény méltatlankodását előidézte volna. Sőt ellenkezőleg, tizenöt évvel ama tan ismertetése után, mely megmutatja, hogy miként lehet a gyermekági láznak elejét fenni, még mindig közlik az ily epidemiák leírását és pedig – az orvosok oktatása czéljából.

Ez a tény sürgős felhívást tartalmaz reám nézve, hogy erélyesen közreműködve az igazság elterjesztése érdekében, minél előbb elejét vegyem az emberi élet borzasztó mértékben való elpusztításának. És amennyiben a tanárok még mindig nem volnának hajlandók hallgatóikat, valamint a bábánövendékeket tanaimba bevezetni, és ha a kormányhatóságok¹¹⁹ még továbbra is megtűrnék a szülőházakban a gyermekági lázjárványokat: kénytelen leszek, hogy legalább a »bizonyos földrajzi terjedtségben« lebetegedő nőket megóvjam gyermekági láztól, közvetlen a segélyre szorult közönséghez fordulni. Te családapa, azt fogom majd mondani, tudod-e, mit tesz az, szülést vagy bábát hívatni a te nődhöz, akinek a szülésnél segédkezésre van szüksége? Az annyit tesz, mint nőt és még meg nem született gyermekedet életveszélynek kitenni! És ha nem akarsz özvegygyé lenni, s ha nem akarod, hogy még meg nem született gyermekedbe a halál csírája beleoltassék, vagy ha nem akarod, hogy gyermekeid anyjukat elveszítsék, akkor vásárolj néhány krajczárért chlórmentet, önts rá vizet és ne engedd meg, hogy a szülész vagy bába nőt belsőleg megvizsgálja, mielőtt kezeit szemed láttára az elkészített oldatban meg nem mosta. De még akkor se engedd meg, hogy a szülész vagy bába belsőleg vizsgáljon, amíg az ő kezeik megtapintása által meg nem győződöttél, hogy azok a hosszabb mosás által sikamlóssá váltak.”

„Mindazonáltal nem okozhatod a szülést és a bábát azért, hogy ők nődre nézve életveszélyesek, a felelősség a szülész tanárát terheli, kiknél a szülész és bába a szüléset tanulták és aki a szülést és bábát nem tanította meg arra, hogy a külső fertőzésből eredő és ennek folytán minden esetben elkerülhető felszívódási láz miképen gátolható meg.”

„Remélem, hogy a segélyre szorult közönség tanulékonyabb lesz, mint a szülész tanárai.”¹²⁰

¹¹⁸ Oppolzer egy klinikai előadása által vonta magára Semmelweis haragját, melyben a gyermekági lázról szólva, így nyilatkozik: „Das Wesentliche des Puerperalfiebers besteht in einer meist durch unbekannte Einflüsse bewirkten chemischen und mikroskopischen Veränderungen des Blutes.” E nyilatkozatot Semmelweis egyszerűen botrányosnak nevezi. (Offener Brief an sämtliche Professoren etc. p. 85.)

¹¹⁹ Hogy nézetei részére megnyerje a hazai intéző köröket is, Semmelweis a tanári kar útján felterjesztette volt munkáját a helytartótanácshoz. Hogy mily eredménnyel, arról ennek következő átirata tanúskodik:

„36.481. sz. Ó cs. apostoli kir. Felseje magyar kir. helytartótanácsnak nevében: A magyar kir. egyetem orvostanári testületének. Felszólíttatik a tanári testület, e f. évi tavaszutó 7-én 246. sz. a. kelt jelentésére és Semmelweis tanárnak f. é. Tavaszutó 31-én kelt, s ide felterjesztett beadványára vonatkozólag, hogy a nevezett tanárt arról értesítse, mikép ezen m. k. helytartótanács indítatva érezte magát elrendelni, hogy a gyermekági lázról írt munkája kitűnő szakértelmi és alapossági tartalmának méltánylásából az összes hatóságok figyelmébe ajánltassék; az átküldött példány pedig a magyar kir. helytartótanács könyvtárába felvéttessék. – Kelt Budán, a kir. magyar helytartótanácsból 1862. nyárhó 28-án. Priviczky István, m. k. Ribáry Sándor, m. k.” (Lásd: Orvosi Hetilap, 1862. p. 744.)

¹²⁰ Offener Brief an sämtliche Professoren etc. p. 35.

Ha visszagondolunk Semmelweis felfedezéseinek eddigi történetére, lehetetlen el nem ismernünk, hogy Semmelweisnek valóban joga volt így nyilatkozni.

Egyébiránt a szóban levő levél csak töredék maradt. A 92. lapon szakad annak vége; a kilátásba helyezett „folytatás és befejezés” sohasem látott napvilágot. Belátta talán Semmelweis, hogy ez az út nem vezet célhoz, s hogy támadásaival csak fokozza az elkeseredést anélkül, hogy új barátokat szerezne tanának; avagy barátjai rábeszélése folytán hagyta abba támadásait, kik sajnálkozva látták, hogy miképpen fokozódik e kíméletlen küzdelem közepette lelki izgatottsága: ezt megállapítani alig lehet, de valószínű, hogy inkább az utóbbi ok működött közre.

Ezekben a szomorú években, melyekben Semmelweis kétségbeesett harcot folytat elleneivel, félreismerve és elhagyatva, midőn az egész európai sajtóban csak elvétve akad egy-egy elismerő hang, mely fáradozásainak eredményét tárgyilagosan és lelkiismeretesen méltatta volna: idehaza Markusovszky volt az, ki hűségesen oldala mellett küzdte végig a küzdelmet, csüggedtlenül és még akkor is bízva barátja nézeteinek győzelmében, midőn az törekvéseinek sikerébe helyezett reményét veszíteni kezdé.

„A jó ügy diadala – így szól lapjában azon alkalommal, midőn Semmelweis előbb említett leveleit, lapja melléklete gyanánt, szétküldi – sokszor késni szokott, főképp pedig akkor, ha rögeszmék ellen kell küzdenie; a végsiker azonban el nem maradhat. Így teljes reménnyel várhatjuk, hogy azon őszinte óhajunk teljesülni fog, miszerint a szerző kutatását tökéletes elégtétel jutalmazza, mely csak tanának osztatlan elfogadásából állhat.”¹²¹

Semmelweis állításaiba vetett rendíthetetlen hite még Bécsben való tartózkodása idejéből származott, midőn ott, mint Semmelweis lakótársa és mint szorgalmas látogatója a közkórháznak, szemtanúja volt barátja sikeres fáradozásainak a gyermekágyi láz okainak kifürkészése körül. Midőn aztán az ötvenes évek elején Pesten újra összetalálkoztak, Semmelweis barátai közt leginkább ő volt az, ki a visszaérkezőt folyton új munkásságra buzdította, s midőn végre ennek első cikkeit közölhette lapjában, az új tan ügyét annyira magáévá tette, hogy lapja ezentúl mintegy Semmelweis orgánusának látszik lenni. Éber figyelemmel kíséri a külföldi orvosi sajtónak Semmelweis tanát érintő minden nyilatkozatát, örömmel közölve lapjában a csekély számú kedvező, élesen bírálva az elfogult és hamis nézeteket, s gyakran keményen kikelve azon felületesség, sőt rosszakarat sugallta elferdítések ellen, melyekkel Semmelweis tanának hitelét aláásni iparkodtak.¹²² Minden alkalmat megragad, hogy barátja érdekében felszólaljon, úgy hogy az Orvosi Hetilap első nyolc évfolyamának cikkeiből és apró híreiből nemcsak Semmelweis működését és tanát, hanem egyéniségét is meg lehet ismerni.

Markusovszky úgy a már előbb említett ismertetésében, valamint későbbi, ugyancsak Semmelweis nézeteit vitató polemicus cikkeiben több szakavatottságot, s a vitás kérdés mélyebbre ható ismeretét árulja el, mint a korabeli hangadó szakírók elfogult tömege. Ismertetése még mai nap is kiváló helyet foglal el a Semmelweis-szel foglalkozó irodalmi művek sorában, idevágó egyéb cikkei közt pedig különösen az, melyben Breisky ellenvetéseinek cáfolásával foglalkozik, úgy kitűnő érvelése, valamint a benne foglalt gondolatoknál fogva a Semmelweis tanát illető legjelentékenyebb enuntiatiók egyike. Mindezen cikkek, míg egyrészt a bennük nyilatkozó higgadt, objektív felfogás tekintetében előnyösen ütnek el Semmelweis kíméletlen, szenvedélyes modorától, másrészt elismerő hangjuk és tudományos szellemük folytán jótékony ellentétben állnak azon kicsinyeskedő támadásokkal, melyeknek Semmelweis szorosabb értelemben vett szaktársai részéről volt kitéve.

¹²¹ Orvosi Hetilap, 1862. p. 598.

¹²² Lásd: Hangok Semmelweis tana felett. = Orvosi Hetilap, 1861. p. 533. – A külföldi sajtó nyilatkozatai Semmelweis tana felett a gyermekágyi láz okairól.

S ha még tekintetbe vesszük, hogy Markusovszky, Semmelweis érdekében kifejtett máködésével éveken keresztül egyedül állott majdnem az összes szakírókkal szemben: csakis akkor leszünk azon helyzetben, hogy egész valójában méltathassuk azt a nagy szolgálatot, melyet e magatartásával tett a tudományos haladás ügyének hazánkban. Ezáltal valóban elválaszthatatlanul kapcsolta nevét barátja nevéhez, és részese is lehet érdemeinek, amennyiben nemcsak a védelem negatív teendőiben vett részt, hanem utóbb, a még szükséges teendők tudatában, valóságos munkaprogramot állított úgy Semmelweis, valamint ennek az abszolút negatív álláspontját elfoglaló bírálói elé. Különösen jellemző e tekintetben Breisky ellen intézett, már előbb említett cikke, melyben ennek bírálatát élesen visszautasítja.

„A gyermekági láz kóroktanának buvárlata – így szól, miután Breisky kifogásait nem annyira megczáfolni, mint valódi értékükre reducálni iparkodott – nincs befejezve, az bizonyos; még akkor sem, ha a rothadt szerves anyaggali fertőzés mindenki által annak forrásául elismertetnék; sőt a Semmelweis tanár adta definitio is csak előlegesnek tekinthető, miután az elemek, melyekből az alakul, még vizsgálat alatt vannak, úgy a pyaemia, mint a felszívódás és a láz fogalma. A szabatos fürkészetnek, azt hisszük, ki kellend még mutatni, mi és milyen az a szerves anyag, szövet- és vegytanilag, mely a fertőzést okozza (ezt pl. bujasenyvragályra nézve sem tudjuk); mi úton és módon jut az a szervezet belsejébe; mint működik ott vegyileg, élettanilag; melyek fölszívása és működésének föltételei, miután, úgy látszik, nem mindenkor hat; mifélek azon élettani folyamatok, melyeknek egymásba fűződése által hol gyermekági láz minden termény nélkül, hol pedig bő és terjedelmes izzadmányok és áttétek történnek stb.”

„Ezek eszményi kívánalmak ugyan, ha úgy tetszik, de még nem tartoznak egészen azon Hippocrates-féle τὸ θεῖον mysteriumok közé, melylyel a bíráló a gyermekági láz körül eddig borongó sötétséget el akarná fedni, s melyeknek ismeretéről mindörökre le kellene mondanunk. Ezen kérdések még mind felderítendőek, de vajon a szülész által-e? S vajon onnan, hogy a tan minden részletei nincsenek földerítve, azt következtethetjük-e, hogy az nem áll, s hogy jobb a régi exact és epidemicus sötétség?”

„Ha meggondoljuk, hogy e pyaemiárólí vélemény napjainkban már mennyire változott; hogy az embolia, dacára a kórboncztan virágzásának, csak nem régen fedeztetett föl és műveltetett ki; ha fontolóra vesszük, miként külsérelmek – zúzódások – által okozott kis terjedelmű elhalása a részeknek mily ritkán okoz fertőzést, ellenben csak kissé horzolt helyeknek ev vagy rothadt állati anyaggal való fertőzése, mily gyakran vonmaga után nyirk-, visszer- vagy kötőszövet-lobot, s hogy e lob is rendes körülmények közt nem mindig szövetkezik általános vérfertőzéssel; ha továbbá tapasztaljuk, hogy külső tisztátalan fekélyeknél sem vagyunk gyakran képesek a tisztulás hirtelen beállását, s a roncsoló folyamat hegesztővé való átalakulását kimutatni: úgy bizonynyal nem fogjuk az aránylag új tantól, s egyes embertől követelni, hogy ez kivételképen mindazon kérdésekre feleljen, melyeknek megoldása csak az összes természettudományok közreműködésének sikerülhet. Ellenben bizonyítékot fogunk találni mind e tényekben Semmelweis tanának valódiságára nézve sokkal inkább, mint érveket annak okszerűsége ellen. Azt igen is fogjuk kívánhatni, hogy úgy a szerző, mint ellenei a fontos tárgy földerítése körül erélyesen és őszintén közreműködjenek, s a tapasztalatokat higgadtan és elfogulatlanul bírálják.”

„Ezt véleményünk szerint Breisky tr. elmulasztá, midőn mellőzván a fölfedezett életmentő ténynek, s az általa nyert kedvező eredmények mélytánylatát, csak a tan ellen felhozható kétes becsű okokat idézni jónak vélt, s a szüléstan a tannak oly minden oldalú kiművelését követelte, milyent, mint mondánk, csak a physiologia, vegyész, physika és szövetan együttvéve, haladva és tökélyesülve, idővel állíthatnak ki. Ez annyit tesz, mintha a

villamosság fölfedezőjétől minden érdemet meg akarnánk vonni azért, mert egyúttal annak működése minden törvényeit kezünkbe nem szolgáltatta.¹²³

Az idézett sorok világosan mutatják, mennyire tisztában voltak Semmelweis kis körében a további teendőkkel. Markusovszky helyes érzéke itt jóslatszerűen mutatja azt az iránt, melyben a tudományos kutatásnak haladnia kell ezentúl, ha új bizonyítékokat akar gyűjteni Semmelweis tana mellett. S ha pillantást vetünk az orvosi tudomány fejlődésének legújabb mozzanataira, csakugyan azt találjuk, hogy éppen a Markusovszky által érintett kérdések azok, melyeknek fokozatos megoldása után tudott csak, mint látni fogjuk, általános érvényre jutni Semmelweis tana.

De a munka ezen részében Semmelweis maga nem vehetett részt. Elleneinek folytonosan felmerülő, újabb és újabb ellenvetései őt állandóan védekezésre kényszeríték. Izgékony természete, s az a félelme, hogy ha válasz nélkül marad egyetlen érv is, melyet ellene felhoztak, akadálya lehet tana elfogadásának, folyton polemiára sarkalták. Pedig szakadatlan polemizálása által mitsem nyert az ügy. Elleneit nem capacitálhatta, s ő maga legjobb erejét e küzdelemben pazarolta el.

Bénítólag hatottak emellett tevékenységére egyéb körülmények is. Hosszú utánjárás által sikerült ugyan kieszközölnie, hogy 1859. október havában klinikájával átköltözhetett az országúton levő Kunewalder-ház második emeletére,¹²⁴ de ezek a helyiségek szűkeknek bizonyultak és semmiképpen sem feleltek meg kívánatainak. Elkülönítő szobája célszerűtlenül volt elhelyezve, és mi legjobban bántotta, a gyermekágyasok termei épp Balassa tanár sebész klinikája fölött feküdtek.¹²⁵ Félt, hogy e klinika levegője kedvezőtlen befolyással leend a gondozására bízott szülők egészségi viszonyaira, s hogy aggodalmait csakugyan jogosultak voltak, azt megmutatták már a következő évek, mert amidőn Balassa kórodáján kiűtött az orbánc vagy kórházi üszök, a szülészeti klinikán is több rendbeli haláleset fordult elő gyermekági láz következtében.

Klinikájának ezen hátrányai nem engedték, hogy amint kívánta, döntő észleléseket tehessen az „elkerülhetlen önfertőzési esetek” számára nézve.

„E pontot illetőleg – így szól nagy resignációval – egy oly ügyféltől várok felvilágosítást, ki boldogabb mint én, egy oly szülőintézetnek áll élén, mely megfelel tanom a gyermekági láz elhárítását célzó követelményeinek.”¹²⁶

Irigykedve tekintett Scanzoni új klinikájára, mondva, ha ő oly szerencsés volna ily intézetet vezethetni, visszaidézné, Scanzonival ellentétben, azokat a boldog időket, amidőn, mint Bécsben, csak 400 szülönőre esik egy haláleset.

Csak egy ízben tért még vissza kedvenc tárgyához, hosszabb cikksorozatban ismertetve azokat a vitatkozásokat, melyeket a gyermekági láz oktana felett, öt ülésen át folytatott a szentpétervári orvosegylet.¹²⁷

E tárgyalásokban sok volt, ami Semmelweisnek örömet szerezhetett; habár a felszólalók túlnyomó többsége még nem tud teljesen kiszabadulni az epidemiologicus felfogás nyűge

¹²³ Orvosi Hetilap, 1861. p. 534.

¹²⁴ Ez épület többé nem létezik. (Ide épült később a Műegyetem, majd annak Budára költözése után a Tudományegyetemnek adott helyet ez a terület – *a szerk. megj.*)

¹²⁵ Kézmárszky Tivadar: Jelentés a magy. kir. tudományegyetem szülőkórodájának 1869–70. tanévi működéséről (Pest, 1871. 82 p.) című munkájában körülményesen írja le e klinika berendezését és hátrányait.

¹²⁶ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 539.

¹²⁷ Semmelweis: A sz.-pétervári orvosegylet a gyermekági láz oktana és védekezéséről. = Orvosi Hetilap, 1863. 6, 7, 9, 11. és 13. sz.

E cikksorozat keletkezésére Huegenberger Tivadar tanácsos, a Pawlowna Helena cs. nagyhercegnői bábintézet tanára szolgáltatott okot, ki az intézetében észlelt gyermekági láz-esetekről írt tanulmányát, valamint a szentpétervári orvosegylet tárgyalásainak jegyzőkönyvét megküldötte volt Semmelweisnek. „Tárgyalásainkból – így írja Hugenberger ez utóbbiakra vonatkozólag Semmelweishez intézett levelében – fogja látni, tisztelt ügytárs, mennyi követőke talált ön a távol északon és különösen mennyire pártján van a fiatalság.” (Lásd: Orvosi Hetilap, 1863. p. 105.)

alól, mégis az egész vitában már érezhető Semmelweis könyvének hatása. A gyűlés egyhangúlag elismeri a fertőtlenítő eljárás hatásosságát; tanácskozásának tárgyává teszi és elfogadja dr. Tarnovsky-nak az orosz-honi bábák részére kidogozott, s elfogadás végett az orvosi igazgatóság elé terjesztendő javaslatát, melynek értelmében a bábáknak szigorú kötelességévé tétetik, hogy kezeiket és eszközeiket klórmészoldatban fertőtlenítsék. Huggenberger tanár-, valamint Gruenewaldt-ban pedig lelkes védőkre talált.

E kedvező tapasztalatok behatása alatt Semmelweis hangulata ismét békülékenyebb. Polemiája a gyülekezet ama tagjai ellen, akik az övétől eltérő nézeteket hangoztatnak, tárgyilagosabb, mint megelőző munkálataiban. De az egész már a bágyadság és kedvetlenség nyomát hordja magán. Látszik, hogy végre is belefáradt az általa már annyiszor siker nélkül felhozott bizonyítékok örökös ismétlésének hálátlan munkájába.

S csakugyan e munkálata megírása után visszavonul az irodalmi küzdőtérre, melyen csakis keserű csalódások érték. Visszavonul véglegesen, a védekezés művét Markusovszkyra bízva, ki ezentúl is fennen lobogtatja Semmelweis zászlaját.

Ő maga pedig megnyugvást más téren keres, oly téren, melyre mindenkor szívesen visszatért. E tér a gynäkologia.

Semmelweis előszeretettel foglalkozott a nőgyógyászattal, melynek alapos ismeretét a szülészre nézve is nélkülözhetetlennek tartotta. Nagy csapásnak vette tehát, midőn nemsokára tanárrá kineveztetése után a bécsi kormány rendelete folytán, mely úgy látszik a főorvosi és tanári állást összeférhetetlennek tekintette, előbbi állásáról le kellett mondania. Tekintettel tanítványaira, kikkel a nőgyógyászatot legalább főbb vonásaiban kívánta megismertetni, ezentúl nőgyógyászati eseteket is vett fel klinikájára.¹²⁸ Nevezetesen, mióta a polemizálással felhagyott, kettőzött szorgalommal ápolta e szakmát, mely neki most mintegy menedéket nyújtott minden támadás elől. Tevékenysége a nőgyógyászat terén első sorban különösen azáltal érdemli meg a figyelmet, mert e működésében is már világosan mutatkoznak első jelei annak, hogy azon antisepticus óvintézkedéseket, melyeket a szülészetben kívánt érvényre hozni, a nőgyógyászatra is átvinni iparkodott. Természetesen nem lehet itt oly minutiosus fertőtlenítő eljárásról szó, minőt mai nap Lister tanának befolyása alatt gyakorolunk; de tény, hogy Semmelweis mint nőgyógyász szintén ugyanazon elvek szerint cselekedett, melyek reá nézve a szülészetben mérvadók voltak.

Felfogásához híven, hogy a gyermekági láz és pyaemia azonos folyamatok, gynäkologiai műtéteinél is a legnagyobb tisztaságra iparkodott, s került minden alkalmat, nehogy fertőzött kezei vagy műszerei által átvigye a kórgerjesztő anyagot a műtött egyénre. Legjobb tanú erre nézve Semmelweis maga, ki nagy munkájában válaszolva azon gyakran, többek közt Kiwisch és Seyfert által hangoztatott ellenvetésre, hogy a pyaemia a nőgyógyászati osztályokon is gyakoribb volna, ha a bomlott állati szerves anyagoknak csakugyan az a szerep jutna, melyet Semmelweis nekik vindikál: oda nyilatkozik, hogy ily esetek a nőgyógyászati klinikákon csakugyan elég gyakran fordulnak elő. Saját magának ez irányban tapasztalatai nincsenek, habár hat éven keresztül állott egy nőgyógyászati osztály élén, „de oly időben – így folytatja – midőn már tudtam, mit kell tennem, hogy ne szolgáltatassak okot az infectióra.” Nevezetesen pedig utal arra a tapasztalásra, hogy pl. a méhhabarczban szenvedők közül nem ritkán halnak el egyesek a műtét előtt vagy után pyaemiában, míg ő, ki úgy a kórházban és klinikáján, valamint a magángyakorlatban is számos ily műtétet végzett, egyetlen halálesetről, sőt egy komolyabb megbetegedésről sem képes említést tenni, dacára annak, hogy esetei között

¹²⁸ 1858-ban ingyenes nyilvános előadásokat is hirdetett az egyetemen „a női bántalmakról”. (Lásd: Orvosi Hetilap, 1858. p. 304.)

olyanok is voltak, melyekben a kocsány tenyérnyi szélességgel bírt. Ezen kedvező eredményeket pedig ő annak tulajdonítja, hogy mindenkor „tisztá kezekkel” operál.¹²⁹

A nőgyógyászat terén Semmelweis valóságos self made man volt; idevágó ismereteit kizárólagosan önmagának köszönhetette. És tanulmányait nem is a klinikán vagy a betegágy mellett folytatta, mert erre sem gyakornoki, sem tanársegédi teendői kellő időt nem engedtek. Ismereteinek kútforrása a boncterem volt. Itt töltötte éveken keresztül reggeli óráit, rendszeresen felboncolva mindazon női hullákat, melyeket Rokitansky neki tanulmányozás végett készségesen rendelkezésére bocsátott. Ezen boncolásainál a női nemző részek kórtani változásainak oly beható ismeretére tett szert, amilyennel ez időben csak igen kevés szülész vagy nőorvos dicsekedhetett.¹³⁰ A boncolást megelőzőleg pedig a hullának pontos megvizsgálása által iparkodván megállapítani a kórismét, egyúttal tapintási érzékét is annyira fejlesztette, hogy abban majdnem feltétlenül bízhatott. Midőn végre Pesten a Rókus-kórházban alkalmá nyílt az ily módon nyert gyakorlottságát a betegágy mellett klinikai tapasztalásokkal is öregbíthetni, a nőgyógyászati ismeretek oly kincse fölött uralkodott, melyeknek segítségével a legbonyolultabb esetekben is könnyű szerrel eligazodott. Egyszersmind a bonctani és kórbonctani viszonyok alapos ismerete felbátorította őt arra, hogy dacára autodidakta voltának, még nagyobb szabású sebészi beavatkozásokra is vállalkozzék, ha oly kórokkal állott szemben, melyek ily beavatkozást igényeltek.

Valódi esemény ez irányban azon ovariectomia, melyet 1863. június 22-én végzett klinikáján: az első ilyen műtét, mely hazánkban végrehajtatott. Ez idő körül Baker Brown, Tyler Smith, Clay, Spencer Wells, s mások nagyszámú és jó részben szerencsés kimenetelű eseteik által vonták magukra a közfigyelmet. A világ minden részéből tömegesen özönlöttek intézeteikbe az ügy iránt érdeklődő orvosok, nevezetesen pedig a szakferfiak, hogy műtéteiknek szemtanúi lehessenek. Köztük Markusovszky is, 1862-ben Londonban járván, több ízben volt tanúja ily petefészek-kiirtásoknak. 'Úti naplóból' című cikksorozatában körülményesen közli útközben szerzett tapasztalatait, s többek közt különösen behatóan ismerteti Brown eljárását.¹³¹ Tekintettel arra, hogy rövid idővel e közlemény megjelenése után végezte Semmelweis a műtétet, s hogy ez alkalommal Brown eljárását követte: valószínűnek mondható, hogy Markusovszky jegyzetei nem voltak minden befolyás nélkül elhatárolására. A műtét, mely Balassa segédkezése mellett több orvoskari tanár, gyakorló orvos és nagyszámú tanuló jelenlétében vitetett véghez, simán folyt le, habár az eset nem tartozott a legkedvezőbbek közé, amennyiben a hasfal megnyitása után kiderült, hogy „a dag a méhnek mintegy folytatását képezi, vagyis kocsánynélküli.”¹³² Semmelweis a tömlőt, melyből a szúrscap alkalmazása után 8 font kávéaljszínű, sűrű folyadék ömlött ki, szorosan a méhfal mellett ezüstsodronnyal és selyemfonalakkal kötötte le és miután a szorító szárai közé illesztette, a sebnyíláshoz rögzítette. A beteg az első 12 órában igen jól érezte magát, később azonban lázas mozgalmak állottak be, melyek közepette 52 órával a műtét után elhalt, az Orvosi Hetilapnak „Vegyesek”¹³³ rovata szerint hashártyalob, Báthory szerint erőhanyatlás

¹²⁹ Semmelweis: Die Aetiologie... p. 421. A fent kifejtett eszmét egyébiránt nem e helyen hangoztatja először Semmelweis, hanem már sokkal régebben, 1850-ben, Bécsben tartott előadása alkalmával, melynek jegyzőkönyvi kivonatában e szavak olvashatók:

„...wie auch Semmelweis mit andern in der That der Ansicht ist, dass auf gynäkologischen Abtheilungen bei vorhandenen Excoriationen der Theile Pyämie in der bezeichneten Weise (ti. felbomlott állati szerves anyagok átvitele által) veranlasst werden können, weshalb auch hierorts auf denselben die Chlorwaschungen eingeführt worden sind.”

¹³⁰ „Ich habe mich in einer Ausdehnung mit Leichen beschäftigt, wie wenige Geburtshelfer” – mondja magáról Semmelweis. Die Aetiologie... p. 65.

¹³¹ Markusovszky Lajos: „Úti naplóból”. = Orvosi Hetilap, 1863. p. 275.

¹³² Semmelweis Ignác egyetemi tanár szülészeti kóródájából. Petefészek-tömlő egy esetének kórleírása. = Orvosi Hetilap, 1863. 45. és 49. sz. A kórtörténet és a műtét leírása Báthory István tr., a tömlő szövettani leírása Balogh Kálmán tr. tollából eredt.

¹³³ Orvosi Hetilap, 1863. p. 529.

(collapsus) következtében. A boncolásnál egyébiránt „a szorítóba foglalt és ezen kívüli tömlős rész elüszkösödve” találtatott.

Semmelweis kezdeményezése különben, szerencsétlen kimenetele dacára sem maradt eredmény nélkül. Balassa és később egyes tanítványai csakhamar felkarolták e műtétet, több sikerrel mint Semmelweis, habár tagadhatatlan, hogy teljes meghonosítása csak a legújabb időkben, az antisepsis elveinek érvényre jutása után, vált lehetségessé. Az érdem ez irányban különösen Lumniczer Sándor, Kovács József, Tauffer Vilmos, Kézmárszky Tivadar tanárok neveihez fűződik.

Semmelweis nagyobb nőgyógyászati munkálatai mind az 1864. és 65. évekből származnak, s az Orvosi Hetilapnak nőgyógyászati mellékletében jelentek meg. Nevezetesen itt három hosszabb cikksorozattal találkozunk, melyek következő címetek viselnek: 'Az ivar-vérzés körüli régibb és újabb elméletek',¹³⁴ 'Az ivar-vérzés és annak rendellenességei',¹³⁵ 'A petefészek műtéti kezelése'.¹³⁶ Ez utóbbi értekezés csak töredék maradt; csakhamar bekövetkezett súlyos megbetegedése gátolta Semmelweiset annak befejezésében, valamint egyáltalában azon tervnek kivitelében, melyet megvalósítandó, írta nyilván a föntemlített cikkeket is. Köztudomású, hogy Semmelweis egy, az egész gynaekológiát felkaroló tankönyvet szándékozott megírni. Hogy szándékát nem vihette ki, ez annál sajnósabb, mert a reánk maradt részletek biztosítást nyújtanak az iránt, hogy oly szakmunka birtokába jutunk, mely hazai szakirodalmunknak minden körülmények között díszére vált volna.¹³⁷

Semmelweisnek ugyane megbetegedése volt oka annak is, hogy egy másik terve sem valósulhatott meg. Az Orvosi Hetilap már 1860. november 11-i számában, ugyanakkor, midőn tudatja, hogy Semmelweis aetiologiája a sajtót elhagyta, felemlíti, hogy „Semmelweis jelenleg egy szülészeti tankönyvön dolgozik”. Két évvel később¹³⁸ concretebb alakban ismétli e hírt, s egyúttal a munka mikénti kiállításáról is megemlékezik, sőt ugyanezen évfolyam 49. számában¹³⁹ már tudatja, hogy Russ a Semmelweis munkájához tervezett 180 fametszet közül már százat elkészített, „mi remélnünk engedi, hogy irodalmunk nemsokára teljes szülészeti tankönyv birtokában fog lenni.” Mindezen hírek amellet tanúskodnak, hogy Semmelweis komolyan hozzáfogott a munka megírásához, de sajnós, annak egyetlen egy sora sem látott napvilágot. Feltűnő, hogy hagyatékában sem akadtak tervezett könyvének netalán elkészült részletére. Elveszett vagy talán megsemmisítette Semmelweis, nem tudjuk, de tény, hogy jeles szülészeti szakmunkákban még jelenleg sem igen bővelkedő hazai szakirodalmunk tetemesen károsodott e munka elkallódása által.¹⁴⁰

Egyébiránt úgy látszik, hogy idővel nem elégítette ki teljesen Semmelweiset a gynaekologia terén való munkássága sem; nem is nyújtotta neki többé azt a megnyugvást, melyet benne találni remélt. Az utolsó évek izgalmai, mély nyomokat hagytak kedélyén. Begetes ingerlékenysége nem hogy utóbb csillapult volna, hanem egyre fokozódott és tanári hivatásának lelkiismeretes betöltése sem változtatott állapotán semmit.

Előadásai közepette is bármily tárgy forgott szőnyegen, ismételve, majdnem kóros előszeretettel tért vissza arra a kérdésre, mely őt kezdettől fogva leginkább foglalkoztatta, ti. a gyermekági láz kérdésére, s mindannyiszor, valahányszor e tárgyba merült, oly izgatottság vett rajta erőt, mely környezetét megdöbbenetette. Nem egyszer történt meg vele, hogy midőn hallgatóinak arról a mellőzésről szólt, melyben tanát még mindenütt részesítik, könnyek

¹³⁴ Orvosi Hetilap, 1864. 2. és 3. sz.

¹³⁵ Uo. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11. és 12. sz.

¹³⁶ Uo. 2, 3, 4, 5. és 6. sz.

¹³⁷ Ezeken kívül az Orvosi Hetilap egyes évfolyamaiban Semmelweis néhány kisebb, kevésbé jelentékeny casuistikus közleményével is találkozunk.

¹³⁸ Orvosi Hetilap, 1862. pp. 719–720.

¹³⁹ Orvosi Hetilap, 1862. p. 983.

¹⁴⁰ Mint Russ úr velem közölte, az elkészült fametszetek egy részét utóbb Fleischer acquirálta és használta fel 'Az alsóbb szüléset tankönyve bábák számára' (Budán, a m. kir. egyetemi nyomdából, 1869) című munkájában.

tolultak szemeibe, s hogy magán uralkodni képes nem lévén, előadását abbahagyni kényszerült. Még nagyobb izgatottság fogta el őt, midőn vizsgálatok vagy szigorlatok alkalmával észrevette, hogy tanítványainak egyike vagy másika nem hatolt elég mélyen tanának szellemébe. Oly kifakadásokban tört ki ekkor, hogy a vizsgálati elnöknek nagy fáradságába került őt lecsillapítani. Tana fölött kimondott minden kedvezőtlen ítélet, mely tudomására jutott, minden újabb „epidemia”, melynek hírért vette, valódi önkívületi állapotba ejtették, s ennek dacára most már csak ily hírek után kutatott. Pedig ha nyugodt kedélylyel, s elfogulatlanul ítélné meg a dolgok állását, észrevette volna, hogy a szakirodalom terén az ő nézeteire kedvezőbb fordulat van készülöben. Nem vett tudomást arról, hogy különösen a fiatalabb generáció tagjai közül nem egy akad, ki készséggel foglalja el az ő álláspontját. Nem látta, hogy régi ellenei, nyilván könyvének és nyílt leveleinek hatása alatt, tágítani kezdenek, egymásután feladva az általuk elfoglalt régibb pozíciókat; benne csak az az egy tudat élt, hogy a gyermekágyasok még mindig tömegesen halnak, mert még mindig vannak, kik egyre vonakodnak tanát elfogadni. E tudat ejtette őt kétségbe és ásta alá testi és lelki egészségét...

Mindinkább feltűnőbb lett szokatlan magaviselete, váltakozó hangulata, feledékenysége, szórakozottsága, melyek nyugtalanságba ejtették családját, valamint barátait. S csakhamar ki is tört a katasztrófa. Semmelweisnek 1865. július havában egy tanári ülésben saját tanszéke mellett megüresedett tanársegédi állomás betöltése végett kellett volna jelentést tenni, de e helyett – Fleischer tanúsága szerint – zsebéből egy bábaeskü-formulát vett elő, s azt a jelenlevők nagy meglepetésére végigolvasta. Lelkük mélyében megindult tanártársai, kik a szomorú valóban többé nem kételkedhettek, lakásába kísérték őt családjának gondozására bízva.¹⁴¹

Semmelweis lelki zavarodottsága már a következő hetekben oly fokra hágott, hogy a házi ápolás kivihetetlennek mutatkozott, miért is reményvesztett hozzátartozói, az orvosok és jó barátok tanácsára, őt 1865. július 20-án¹⁴² a bécsi tébolydába vitték. Itt töltötte utolsó napjait, míg végre a halál megszabadítja őt kínjaitól. Meghalt 1865. augusztus 14-én¹⁴³ életének 47. évében.

Halálát nem agybaja siettette, hanem azon kór, melynek felderítése egyedül az ő érdeme. Halálának oka pyaemia volt. Betegsége kitörése előtt egy újszülöttön végzett műtét alkalmával jobb keze közep ujját megsértette, ebből panaritium fejlődött, utóbb pedig vérmérgezés.¹⁴⁴

Tetemeit a bécsi közpórházból, tehát ama helyről, mely tevékenységének és küzdelmeinek első színtere volt, augusztus 16-án vitték át a schmelzi temetőbe. Ott alussza örök álmát távol a hazától.

Semmelweis valóban igen sok és keserű méltatlanságot szenvedett, talán sokkal többet, mint amennyit utólagos elismerés jóvátehetne. Vétettek ellene nem azzal, hogy tanát megtámadták, mert a dolgok természetében fekszik, hogy oly eszmék, melyek ellenkeznek az uralkodó nézetekkel, csak küzdelmek által szerzik meg maguknak a létjogot, de vétettek ellene a támadás eszközeivel és modorával. Eltekintünk itt azon időktől, melyekre nézve mentségül felhozható, hogy Semmelweis tollából egy árva szó sem látott napvilágot, mely tájékoztatást nyújthatott volna nézeteiről. El is fogadjuk e mentséget, habár követelhetnénk, hogy az, ki valamely tárgyhoz hozzászól, ismerje annak egész irodalmát, s ha eleget tesznek e követelménynek, vagyis, ha figyelmesen olvassák vala Semmelweis barátainak közleményeit,

¹⁴¹ Fleischer József: Emlékezés Semmelweis Ignác tanár fölött. = Orvosi Hetilap, 1872. p. 782.

¹⁴² Orvosi Hetilap, 1865. 34. sz.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ Semmelweis holttestének boncolását Scheuthauer tr., ez időben még Rokitansky tanár segéde és Meynert tanár végezték. A boncvizsgálat eredménye egész terjedelmében közölve van az Orvosi Hetilap, 1865. 48. számában.

valamint bécsi előadásainak jegyzőkönyvi kivonatát, már ezek alapján is tisztába jöhettek volna Semmelweis intentiói felől. S ha ezt nem tették, esetleg csak felületességnek vagy elfogultságnak volna betudható. De egészen másképp ítélendő meg magatartásuk azon naptól kezdve, midőn Semmelweis könyve elhagyta a sajtót. A fogadtatás, melyben e könyvet részesíték, kézzel fogható bizonyítéka annak, hogy Semmelweis első fellépésétől fogva oly elemekkel állott szemben, melyek nem akartak vagy nem tudtak okulni; csökönyösségükkel áttörhetetlen akadályt képeztek, melynek ellenében minden erőlködés, minden fáradozás sikertelennek bizonyult. Állításaival szemben nem tettek egyebet, minthogy egyszerűen tagadták azok valóságát, anélkül, hogy cáfolásukat csak meg is kísérelték volna. Azokat a kétségbevonhatatlan bizonyítékokat, melyek az általa felhozott statisztikai adatokban rejtlettek, észre sem vették, valamint ignorálták mindazon hatalmas érveket, melyekkel a régi tant alapján megingatta. Jól-rosszul alkalmazták ugyan az általa ajánlott óvó intézkedéseket, de midőn eljárásul azonnal kellő sikerre nem vezetett, nem is törődtek többé azokkal a theoreticus megfontolásokkal, melyek őt prophylaxisának életbeléptetésére indították. S jellemző, hogy míg a sikertelenséget elegendő bizonyítéknak tartották tana irányában, addig az ő útmutatásai alapján elért részleges sikert nem voltak hajlandók az ő óvintézkedései eredményének betudni, hanem lényegtelen mellékkörülményeknek tulajdonították.

Emellett mindvégig bámulatos consequentiával hangoztatták, hogy Semmelweis csak a hullamérgezést ismeri el a gyermekágyi láz egyedüli okául; oly állítás, mely merően alaptalan. És ők mégis ismételték azt még akkor is, midőn Semmelweis, munkájában és nyílt leveleiben, erélyesen felszólalt ez ellen. Felszólalásának e sikertelensége lehetetlen, hogy ne ébressze azt a gondolatot, miszerint eljárásukban rosszhiszeműség is rejlik. Tudták, hogy midőn ráütik e tanra az egyoldalúság bélyegét, legkönnyebben is végeznek vele, s főnntartották azt – jobb meggyőződésük ellenére –, mert alkalmas mentségül szolgált eddigi oppositójuknak. Ily magatartásuk folytán súlyos felelősség terheli őket, mert nem valamely academicus kérdés eldöntését gátolták ez által, hanem egy oly imminens gyakorlati tan sikeres megoldásának állották útját, melytől ezer meg ezer szenvedő nő jóléte, élete függött.

Nem kevésbé jellemző magatartásuk tekintetében az, hogy amidőn, minden erőlködésük dacára, a fiatal elfogulatlanabb nezedék közt mindnagyobb hódításokat tőn az új tan; midőn Veit,¹⁴⁵ Hirsch, Winckel és mások csatlakoztak Gruenewaldt- és Lange-hez és felkarolva Semmelweis eszméit, ezek alapján különösen az uralkodó epidemiologicus felfogásnak izentek hadat: feláldozták ugyan ez áramlattal szemben aetiologiájuk egyik tételét a másik után, de nem tették ezt őszintén és nyíltan, hanem számító kétszínűséggel, ami szintén nem alkalmas arra, hogy megadjuk nekik legalább azt a tiszteletet, mellyel utóvégre mindenki iránt tartozunk, ki elég erkölcsi bátorsággal bír, hogy – ha bár saját kárára is – őszintén bevallja tévedését. Markusovszky le is rántotta róluk a leplet. Különösen a bécsi iskola két legkiválóbb szülész, Braun és Späth ellen támadt, kimutatva róluk, hogy visszavonulásukat fedve „mennyre csürték és csavarták saját korábbi állításaikat, itt elhagyva, amott hozzátéve valamit, csakhogy nekik is igazuk legyen”.¹⁴⁶

Ezen irány legtipikusabb képviselője különben Scanzoni. Többször említett szülészeti tankönyvének újabb, 4. kiadásában (1867) szintén enged valamit mereven tagadó

¹⁴⁵ Veit 'Krankheiten der weiblichen Geschlechtsorgane (Erlangen, Enke)' című munkájának első kiadásában, mely Semmelweis könyve előtt jelent meg, még a régi epidemiologicus felfogásnak hódolt és emiatt Semmelweis által hevesen meg is támadtatott; annak második kiadásában (1867) ellenben teljesen Semmelweis álláspontjára helyezkedik.

¹⁴⁶ Lásd: Orvosi Hetilap, 1864. p. 12, 52.

álláspontjából, de azt oly cinizmussal teszi, mely talán az összes orvosi irodalomban példátlan.¹⁴⁷

A vita ezen stádiumában, úgy látszik, az volt Semmelweis elleneinek taktikája, hogy ugyanazon nézeteket, melyeket akkor, midőn Semmelweis azokat hangoztatta, mint helyteleneket visszautasítottak: most, midőn mások hasonló eredményekkel állottak elő, elfogadják ugyan, de nem Semmelweis, hanem az újabb észlelők neve alatt. Mások ugyanezt tevék tájékozatlanságból, s ily módon szintén hozzájárultak az irodalom meghamisításához. Ez az oka, hogy még mai nap is ott, hol első sorban Semmelweis volna felemlítendő, mások nevei szerepelnek, kik ugyan elismerésre méltó munkát végeztek, midőn a Semmelweis által megnyitott úton iparkodtak előre haladni, de utóvégre sem tehettek egyebet, mint megerősíteni az ő észleleteit, s érveit.¹⁴⁸ Mert nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a gyermekági láz kóroktana, ahogy azt ma ismerjük, egyedül és kizárólagosan Semmelweis műve. Ellenei – és ez csak szellemi sterilitásukról tanúskodik – minden oppositójuk dacára egyetlenegy életrevaló gondolattal sem járultak a gyermekági láz aetiológiájához, követőinek pedig alig maradt más teendőjük, mint igazolni a már általa elmondottakat, annyira behatóan oldotta meg Semmelweis az általa felvetett kérdést a legapróbb részletekig.

Tagadhatatlan ugyan, hogy Semmelweis felfedezése az egész orvosi világos készületlenül találta, de ezen körülmény sem szolgálhat mentségül elleneinek, sem pedig nem nyújt elég alapot arra nézve, hogy Hegar többször idézett munkájában némileg oltalmába vegye őket, s tiltakozzék azon felfogás ellen, mintha bárki is jobb meggyőződése ellenére támadta volna

¹⁴⁷ Most már beismeri ugyan Scanzoni, hogy a gyermekági láz nem contagiosus, hanem infectiosus betegség (v. ö. Scanzoni: Lehrbuch d. Geburtshilfe. 4. Aufl. III. Band. p. 370.), csak hogy az érdemet e tény kiderítése körül nem Semmelweisnek, hanem Hirsch-nek tulajdonítja, ki szerinte e kérdést „kevés, de találó szavakkal” megvilágosította; pedig tudhatta, hogy e kevés, de találó szavak majdnem betű szerint Semmelweis munkájából vannak átvéve. Elismerni kényszerül továbbá, hogy a gyermekági láz tömeges eseteit tekintve, „epidemiáról, e kifejezés valódi értelmében, szó sem lehet”, de hogy meg ne hazudtolja régibb ellenkező állításait, hozzáteszi, miszerint nem akarja ezzel azt állítani, hogy a gyermekági megbetegedések kóroktanában athmosphäricus változások nem szerepelnének. Ellenkezőleg, ő ezeket „a legfontosabb kór-okok egyikének” tartja, „insoferne, als wir nur die Luft, in welcher sich eine gewisse Anzahl von Wöchnerinnen befindet, als den Träger jener, uns freilich ihrer Wesenheit nach unbekannten Schändlichkeiten beschuldigen können, welche den... putriden Zerfall der Gewebe an der inneren Fläche der Geburtswege bedingen” (uo. p. 374.). Nyilvánvaló, hogy ezen magyarázat éppenséggel nem felel meg annak, mit athmosphäricus befolyások alatt érteni szoktunk, s hogy itt csak arra szolgál, hogy e kifejezést, melyet, ha valódi értelmében veszi, el kellett volna hagynia, újra becsempészhesse a gyermekági láz kóroktanába. Egyébiránt szerinte a szülőházakban a romlott levegő okozza a gyermekágiasok nagyobb mérvű megbetegedését, míg Semmelweis álláspontját, mely szerint a gyermekági láz felbomlott állati szerves anyagoknak a szervezetbe való jutása által jön létre, csak egyes kivételes esetekre nézve osztja. Emellett úgy tünteti fel a dolgot, mintha a romlott levegő kórgerjesztő hatása az ő felfedezése lenne, s mintha Semmelweis, aetiológiájában, e tényezőről megelégedett volna. Nagyon jellemző végre Scanzoni álláspontja a desinfectio kérdésével szemben. Ő szintén amellet van, hogy a szülőnő megvizsgálása csakis tiszta, legcélszerűbben közvetlenül a vizsgálat megejtése előtt megmosott kezekkel történjék, de hogy ez alkalommal fertőtlenítő szerek használtassanak-e, a fölött nagyobbára „az egyéni nézet” határoz, vajjon ez úton egyáltalában jöhet-e létre infectio vagy nem. „Wir würden – így folytatja – diese Vorsichtsmaßregel nicht aus individueller Ueberzeugung von ihrerersprießlichkeit, sondern zur Entfernung jedes möglichen Vorwurfes empfehlen, wenn der Untersuchende sich kurz zuvor mit Leichenöffnungen, oder mit Explorationen von Kranken beschäftigt hat, welche zu Verunreinigungen seiner Hände mit Eiter, Jauche, überhaupt fauler Stoffe veranlassen könnten. Wie gesagt, wir glauben nicht, dass diese Massregel wirklich Nutzen bringt, aber man vernachlässige sie unter den genannten Umständen nicht, weil aus einer solchen Vernachlässigung von Seite Jener, welche der Semmelweis'schen Ansicht von der Uebertragbarkeit faulender Stoffe in die Genitalien der Kreissenden huldigen, schwere Vorwürfe erhoben werden könnten!” (uo. p. 345.)

¹⁴⁸ Így Semmelweisnek azt a tapasztalását, hogy mindazok a mozzanatok, melyek a szülést nehezítik, a szülőnők halandóságát is fokozák, Braun, Busch, Hugenberger és Hecker-nek tulajdonítja. Egy másik észlelést, mely szerint azok a gyermekágiasok, kik lebetegedésük után kerülnek a szülőházakba, viszonylagosan jobb egészséggel örvendenek, mint az ott lebetegedettek, ugyancsak Braun és Hugenberger, valamint Späth érdemének róják fel. Hervieux és Späth érdemének mondják annak kimutatását, hogy a gyermekágiasok nagyobb halálozása a téli hónapokban nem magyarázható a váltakozó időjárás egyenes befolyásából, stb.

meg Semmelweist. Kétségkívül méltányoljuk Hegar intentióit, midőn fátyolt vetve a múltakra, számos, még jelenleg is működő érdemes szakférfiút, kik, habár e kérdésben tévedtek, szakmájuk egyéb ágaiban hathatósan mozdították elő az orvosi tudományt, az őket érhető vád alól fölmenteni törekszik; de úgy vélekedünk, hogy senki sem érezheti magát feljogosítva – legyenek indokai bármily nemesek is – szemet hunyni ama bizonyítékok előtt, melyek magukban a tényekben rejlenek. S e tények határozottan a mellett szólnak, hogy Semmelweis és tanának üldözése ugyanazon inquisitorius szellemnek műve, mely máglyára hurcola Giordano Brunot és Servetust, mely üldözőbe vette Galileit, Vesaliust, Harveyt és másokat, kik túlelmeledni tudtak és mertek a nagy tömeg gondolkozásának színvonala fölé. Korunkban e szellem kétségtelenül szelídebb módozatokat követ e tekintetben, de azért megvan a maga fegyvere, mellyel nem kevésbé sújtja azt, kinek eszméi előtte kényelmetlenek, s e fegyver az eszmék agyonhallgatása, félremagyarázása, elferdítése vagy konok ignorálása.

S ez eljárás, mint láttuk, még Semmelweis halála után is követett egy ideig, habár távolról sem kísérte többé a régi siker. Scanzoni véleményével most már szemben állottak Veit, Spiegelberg és mások jeles szakmunkái, melyekben Semmelweis eszméi már hű kifejezést nyertek. S e szakmunkák, ha nem is némították el egészen az ellenvéleményt, legalább ellensúlyozták azt.

Nagy hátrányául szolgált az ügynek, hogy Semmelweis közvetlen utódai úgy a Rókus-kórház szülészeti osztályán, valamint az egyetemen távolról sem fejtettek ki kellő szigort az e helyeken már meghonosított óvintézkedések keresztülvitele körül. A Rókus-kórházban csak évek múltán javultak e viszonyok, amidőn Walla főorvos halála után, 1869-ben Fleischer József lőn helyére főorvossá kinevezve. Övé az érdem, hogy mint első hozta nálunk ismét nyilvános intézeteink egyikében érvényre Semmelweis prophylaxisát.¹⁴⁹ Egyetemünk szülészeti klinikájára még sokkal később, 1876-ban került a sor, mely évben Diescher János tanár leköszönvén, az üresedésbe jött tanszék Semmelweis egykori tanítványára, Kézmárszky Tivadarra lett bízva, ki ritka eréllyel és kitartással helyezte vissza mestere tanát régi jogaiba.

A gyermekági láz kóroktanának és védekezésének kérdése tehát a hatvanas évek vége felé még kellő megállapodásra nem jutott. (...)

Követőinek folyton szaporodó száma, elleneinek habár fedett, de félreismerhetetlen visszavonulása ugyan alapos kilátást nyújtottak arra nézve, hogy a szóban levő kérdés végre is kedvező megoldást nyer Semmelweis felfogása értelmében: de mindamellett a dolog, a fennforgó körülmények közt bizonyára még évekig húzódik, ha Semmelweis nézeteinek érvényrejutását Lister tanának elterjedése hathatósan elő nem mozdítja.

Lister ingeniosus eljárásával 1867-ben lépett a nyilvánosság elé, valóságos forradalmat idézve elő az orvosi világban. Más alapokból kiindulva¹⁵⁰ és más utakon haladva, felölelte ugyanazt az eszmét, amelyet Semmelweis már sokkal előbb kimondott és érvényesített. Eljárásával új világot vetett az úgynevezett járulékos sebbántalmak tanára, s ezáltal úgyszólván egy pillanat alatt átalakította az egész sebészetet. Mindamellett kétséges, hogy Lister nézeteivel – fényes sikerei dacára – oly gyorsan hódított volna-e, ha Semmelweis az ő számára nem készíti elő a talajt. Semmelweis fertőtlenítő eljárása, habár ez időben még számos ellenzőre akadt, eléggé ismerve volt a tekintetben, hogy a Lister által ajánlott, lényegében hasonló elveken alapuló antisepsis nem hatott többé meglepetésként. Nem fogadták azt többé oly hitetlen fejcsóválással, mint annak idején Semmelweis védkezelését. A gondolat tehát, melyet Lister oly sikerrel tudott megvalósítani, már jóval előbb, úgyszólván a

¹⁴⁹ Bruck Jakab: Emlékbeszéd Fleischer József felett. In: A budapesti kir. orvosegylet 1878-i évkönyve. Pest, 1878.

¹⁵⁰ Lister kiindulási pontját Pasteur képezi, ki alapvető munkálataiban meggyőzőleg kimutatta, hogy úgy a rothadási, mint az erjedési folyamatok apró növényi élősdiek által idéztetnek elő. Valószínű, hogy Lister, midőn először lépett eljárásával a nyilvánosság elé, Semmelweist nem is ismerte.

levegőben volt. S ha Semmelweis egy alkalommal csodálkozását fejezte ki a fölött, hogy – tekintve azon kirívó ellentétet, mely a mindennapi észlelés és a gyermekágyi láz kóroktana között fennállott – már rég nem fedezte fel más valaki előtte a gyermekágyi láz okát: sokkal több okunk van azon csodálkozni, hogy a sebészet oly hosszú ideig tudott elzárkózni ama consequentiák elől, melyek Semmelweis felfedezésében rejlettek. Pedig, mint láttuk, akadtak, kik figyelmeztettek e consequentiákra. Ott volt Helm, s ott élő példával Semmelweis maga is, ki – miként kifejtettük – a sebészeti nőgyógyászatban gyakorlatilag is érvényesítette elveit, habár – igaz – e téren nem ment túl a kezdeményezésen.

Azon mértékben, amint Lister eljárása meghonosult a sebészetben, s amint megváltozott a sebkórok aetiológiája, ugyanazon mérvben kevesbedett Semmelweis tana elleneinek száma, úgy hogy a fertőtlenítő sebkezelés általános elfogadása egyértelműnek tekinthető Semmelweis elveinek győzelmével.

Sőt mi több, a fertőtlenítő sebkezelés útján elért, minden várakozást felülmúló sikerek által előidézett általános meglepetés hatása alatt most már nemcsak lelkiismeretesen kezdtek gyakorolni szülőintézetekben és magánházaknál egyaránt Semmelweis eljárását, hanem túl is hajtották azt. Elhagyták annak bölcс mérsékletét és egyik szélsőségből a másikba estek. A hüvely prophylacticus kiöblítése szülés előtt, szülés közben, szülés után ott, hol annak legkisebb szüksége sem forog fenn, napirenden van. A havifolyás felfogása és ártalmatlanná tétele, valamint a hüvelyben netalán a szülés alatt létrejött zúzódások kezelése céljából, a hüvelybe, Lister kötését utánzó komplikált kötések alkalmaznak, drain-csöveket vezetnek be a méhürbe, a physiologicus váladékok levezetésére; kiöblítgetik az újonnan lebetegedettek méhét fertőtlenítő oldatokkal prophylaxis céljából, sőt ajánlják a carbolspray alkalmazását a szülés folyama alatt, míg végre oly irányban tett szomorú tapasztalatok, hogy épp a megbetegedés elhárítását célzó eljárásuk által veszélyeztetik leginkább a gondozásukra bízott szülőnőket, hogy a megbetegedések, sőt halálesetek száma e túlhajtott manipulációk következtében inkább növekedik mint csökken, elvégre is meghozza a kijózanodást.

S csakis a kijózanodás e percétől fogva mondhatjuk, hogy a szülészeti valóban birtokába jutott Semmelweis szellemi örökségének.

Semmelweis tanával már jóval ezelőtt anticipálta a szülészeti terén ama változásokat, melyeken a sebészet a bakteriologikus kutatás befolyása alatt keresztül esett, s innen magyarázható, hogy e tan sem Lister, sem követői által lényegében nemcsak hogy nem alteráltatott, hanem inkább minden irányban megerősítést nyert. Sőt ott is, hol a dolgok ez új megvilágításában, Semmelweis egyes tételei netalán némi módosítás alá esnek, e módosítások sem bírnak a korrektúra jellegével, hanem inkább csak a bennük rejlő eszme élesebb, következetesebb formulázásainak tekinthetők.

Önként értendőik, hogy midőn elfogadták a fertőtlenítés eszméjét, oly szereket birtokába is kívántak jutni, melyek minél teljesebben felelnek meg a hozzájuk kötött igényeknek. Így vették át a sebészek a carbolt és salicylsavat, így térnek ma át a corrosivra, s így fogják valószínűleg ezt is csakhamar más szerekekkel pótolni. Mindamellett helyén látjuk ama kérdés felvetését, vajon helyesen cselekedtek-e, midőn a Semmelweis által ajánlott klórmész használatától egészen eltértek. Tény, hogy Semmelweis diadalait e szernek köszönhette, mely tehát nem lehet annyira hasznavehetetlen, hogy teljes mellőzését indokoltnak találhatnánk. Hisz hatásos alkatrészét a klór képezi, mely az újabb vizsgálók összhangzó véleménye szerint a fertőtlenítők sorában első helyet foglal el. Ha egyebütt nem, a bábánál, kezei és műszerei fertőtlenítésére, helyén volna. Hisz midőn mindenütt – miként ezt Semmelweis már rég kívánta volt – az antisepticus eljárást a bába kötelességévé iparkodunk tenni, e törekvés épp a bába által használandó fertőtlenítő szer megválasztása alkalmával ütközik nehézségekbe. A karbol gyenge oldatban meg nem felel, koncentrált oldatot vagy tiszta carbolsavat a bábára bízni pedig éppenséggel nem tanácsos. Amellett e szer aránylag drága; a szegény betegek kezelésénél alig alkalmazható. Azon, különösen német oldalról javaslatba

hozott expediens pedig, hogy a községek ingyen szolgáltatnák a karbolsavat, alig lesz általánosan kivihető. Ily körülmények közt talán érdemes volna újra a klórmészhez visszatérni, mely elég megbízhatónak bizonyult, s elég olcsó arra nézve, hogy a legszegényebbek is megszerezhessék, bátran adható a bába kezébe, mert kárt nem okozhat vele, mint a karbolla, vagy esetleg corrosiv-oldattal, s így mindenesetre a mindennapi szükségletnek jobban megfelel, mint ezek. Ott, hol nem prophylaxis céljából, hanem egyéb indokokból alkalmaztatnak fertőtlenítő szerek, ott a bába szereplése úgy is megszűnik és az orvos tetszése szerint fog választani a neki legalkalmasabbaknak látszó szerek közül.

Az a megkülönböztetés, melyet Semmelweis a külső fertőzés, s az önfertőzés között tett, némileg módosítandó lesz. Ez osztályozás, mely klinikai szempontból ugyan jogosult, tekintettel a felbomlási folyamatok és az infectio forrásai ismeretének mai fejlettségére, ily mereven többé fenn nem tartható. A bomlási folyamatok ez újabb felfogás szerint ugyanazon mikroorganizmusok hozzájárulta által jönnek létre, melyek az úgynevezett külfertőzéseknek is szerepelnek, s ha sikerül ezeket kizárni, a rothadásnak is eleje van véve. Ha tehát a hüvelyben vagy a méhben visszamaradt vér vagy szövetrészek rothadása, vagy ha a szülés alatt létrejött zúzódások gennyes szétesése képezik a fertőzés kiindulási pontját, mindez szintén csak külfertőzés útján jöhet létre, azaz: olyasmi által, ami szintén elkerülhető.

E tény ismerete új tért nyitott a cselekvésre ott, hol eddig az orvos beavatkozásának csak kevés kilátása volt sikerre. Értjük a localis therapiát, a már kitört megbetegedés kezelését és itt félreismerhetetlen nagy haladás constatálható Semmelweis-szel szemben.

Semmelweis a helybeli terápiáról csak néhány szóval emlékszik meg nagy munkájában. Tisztaságot és kifecskendéseket ajánl oly esetekben, midőn bomlásban levő anyagok vannak jelen, melyek esetleg a vérmérgezés gócpontjait képezhetnék. Sajátságos módon fertőtlenítő szerek használatát e célra nem hozza javaslatba. Még súlyos esetekben is beérte az Althaea-főzettel, sőt a méhür kifecskendésére még retentióknál sem használt egyebet. Hogy miért nem folyamodott itt a klórmész-oldathoz, ami természetes lett volna, e kérdésre nehéz a válasz. Talán Baudeloque szavai akadályozták ebben, ki a klórmészre nézve már rég így nyilatkozott:

„Ich würde Bedenken tragen, auf die innere Oberfläche des Uterus eine Flüssigkeit zu bringen, deren Resorption vielleicht schnell tödtliche Folgen herbeiführen könnte”.¹⁵¹

Gruenewaldt Péterváron volt az első, ki alkalmas esetekben megkísérlette a méhür kifecskendését klórmészoldattal és pedig kitűnő sikerrel. Példája után indulva mások is követték ez eljárást, mely csakhamar meghonosult. A klórmész itt is a karbol és egyéb szerek szorították ki. Hosszabb experimentálás után, mely szintén nem volt mentes a túlzásoktól, végre is sikerült a méhür kezelésének technikáját megállapítani, s e technika révén oly eredményekhez jutni, melyek Semmelweis legfényesebb reményeit is túlhaladják. Karonfogva e törekvésekkel jár egyúttal egy második irány is, mely a bábaügy rendezését tűzve ki feladatul, ezekre nézve is az antiszeptikus eljárást kötelezővé kívánja tenni.

Úgy e törekvésekben, valamint a puerperalis megbetegedések körül követendő helyi gyógyeljárás megállapításában azé az országé a főérdem, melynek fiai kezdetben leghevesebben elleneztek Semmelweis tanát. Német szülészek rakták le, elmésen kigondolt eljárásuk és sikeres óvintézkedések létesítése által, Semmelweis alkotásának zárkövét, mely csak most tölthette be igazán hivatását.

Semmelweisnek magának nem jutott osztályrészül, hogy szemtanúja lehessen eszméi végleges győzelmének. Szellemének irányánál, valamint az emberiség javát melegen felkaroló kedélyénél fogva mintegy praedestinálva volt azon feladat megoldására, mely körül fáradozva előtte már hajótörést szenvedett annyi éles elme. De kedélye, melynek annyi része volt sikerében, egyúttal okozója is volt vesztének. Erősen hitte, hogy diadalmaskodni fog

¹⁵¹ Fritsch: Grundzüge der Pathologie und Therapie des Wochenbetts. Stuttgart, 1884. p. 17.

ellenei fölött, de nem érhetette meg azt az időt, melyről maga is mondogta, hogy előbb-utóbb befog következni.

De végre is meg kell nyugodnunk és meg is nyugodhatunk Semmelweis martyriumában, mert látjuk, hogy nem hiába küzdött, nem hiába szenvedett. Az egész művelt világ egyaránt élvezi fáradozásainak gyümölcsét. A tudományos haladásnak egyik fáklyavivője volt oly téren, melyet előtte áthatolhatatlan homály fedett. A sebészet és szülészet azon nagy átalakulásai, melyeknek szemtanúi valánk, oly eszme alapján indultak meg, mely először az ő agyában fogamzott meg, s ha jogosult önérzettel örvendünk azoknak a nagyszerű vívmányoknak, melyek mindkét disciplinát ismét egy hatalmas lépéssel vitték a tökély felé: lehetetlen, hogy Semmelweis nevét hálás elismeréssel ne említsük.